

A

KEGYES-TANÍTÓREND

KECSKEMÉTI FŐGYMNASIUMÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

az 1890/91-iki tanévről.

KÖZLI
PERGER JÓZSEF
IGAZGATÓ.

KECSKEMÉTEN,
NYOMATOTT TÓTH LÁSZLÓNÁL.
1891.

A

KEGYES-TANÍTÓREND
KECSKEMÉTI FŐGYMNASIUMÁNAK
ÉRTESÍTŐJE

az 1890/91-iki tanévről.

KÖZLI
PERGER JÓZSEF
IGAZGATÓ.

KECSKEMÉTEN,
NYOMATOTT TÓTH LÁSZLÓNÁL.
1891.

TARTALOM.

- I. Nagy Károly birodalma és intézkedései. Junker László.
  - II. Tanári kar.
  - III. Előadott tananyag; tankönyvek.
    - 1) Rendes, kötelező tantárgyak.
    - 2) Rendkívüli, nem kötelező tantárgyak.
    - 3) A jövő évre előirányzott tananyag és tankönyvek.
  - IV. Kidolgozott írásbeli feladványok.
    - 1) Magyar nyelven.
    - 2) Érettségi feladványok.
  - V. Adatok az intézet történetéhez.
    - 1) Az intézet beléletéhez.
    - 2) Az intézet külső viszonyaihoz.
    - 3) Az intézet jötevői
    - 4) Könyvtárak.
    - 5) Szertárak.
    - 6) Önképzőkör.
    - 7) Gyorsírókör.
    - 8) Segélyző egyesület.
    - 9) Az intézetnél rendszeresített pályázatokról.
    - 10) Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések.
  - VI. A tanulók érdemsorozata.
  - VII. Statisztikai kimutatások.
    - 1) A tanulókról általában.
    - 2) Az érettségi vizsgálatokról.
  - VIII. Értesítés a jövő tanévről.
-

Nagy Károly birodalma és intézkedései. ¹⁾

I.

A merovingiak kora.

A király s főbb tisztviselői.

1. A király.

A merovingiak kora átmeneti időszak az ősgermán viszonyokból oly államszervezetbe, mely összefüggését ugyan nem szakította meg amazokkal, de új elemeket vett föl, melyek az önmagában is erős királyi hatalmon s a kereszténységen alapulnak.

A merovingiak birodalmának fénykorában a királyság minden tekintetben hatalmas volt, s általa nyerte az egész államszervezet határozott jellegét. Hadjáratai s hódításai, élet és halál fölött határozó hatalma stb.²⁾ oly tekintélyt adtak neki, mely előtt mindenki meghajolt.³⁾

A királyság, mint önálló hatalom, a fejlődésnek számos feltételeit foglalta magában: államalkotó erővel birt; képes volt a gall-germán törzseket és népeket a régi idők korlátolt viszonyaiból kivezetni, szilárdabb állami egységbe vonni, s erőteljes fejlődésnek indítani.

A királyi hatalom első sorban abban nyert kifejezést, hogy joga volt

---

¹⁾ Forrásul használt művek:

Sohm R.: Die fränkische Reichs- und Gerichtsverfassung. Weimar.

Dr. Dahn F.: Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker. Berlin.

Waitz: Deutsche Rechtsgeschichte. Bonn.

Ranke L.: Weltgeschichte. Leipzig.

Loebell I. W.: Gregor von Tours und seine Zeit. Leipzig.

A Monumenta Germ. Hist.-ból: Legum Tomus I.; Scriptorum Tomus I. II.; Formulae Merovingici et Karolini Aevi, edidit Karolus Zeumer; Gregorii Turonensis Opera, ediderunt W. Arndt et Br. Krusch, pars I. 1884.

²⁾ Rex . . . securim suam capiti ejus defixit. Quo mortuo reliquos abscedere jubet, magnum sibi per hanc causam timorem statuens. Gregor. Tur. II., 27.

³⁾ Nos ipsi tuo sumus dominio subjugati, . . . nullus enim potestati tuae resistere valet. Greg. Tur. II. 27.

a nép által határozott háborúba sereget vezetni, s azt, ki a törvényben megjelelt ok¹⁾ nélkül nem jelent meg, vagy a ki hiányosan volt fölfegyverkezve, elkésett, vagy nagyon korán elhagyta a sereget, büntetéssel sújtani; hogy joga volt megbüntetni azt, ki a rendeleteknek ellenszegülve, nem jelent meg a birói tárgyalásokon, vagy ki jogérvényes ítéleteknek nem tett eleget. A parancs, melyet büntetések terhe alatt kiadott, jelöli hatalmát; a büntetések alkalmazása pedig, melyek azt sújtották, ki figyelembe nem vette, biztosították a parancsolatok végrehajtását. Magától értetődik, hogy a királyi parancsot, csak a szokásjog határain belül alkalmazták, mert különben, ha t. i. az uralkodó fenyegetés mellett parancsolhatta vagy tilthatta volna azt, mi neki tetszett, a monarchia absolut lett volna. Valamint a nép a bíróságoknál, régi szokás szerint, határozatokat hozott, ítélte: úgy joga volt az egész seregnek, hol háború fölélt kellett határozni, akaratát kinyilvánítani s annak érvényt szerezni. A szabadok részvétele az állami ügyekben nem volt kellőképp szabályozva, és azok intézése sokáig tisztán a király személyiségétől függött, s a tulajdonképeni politikai életnek az ő környezete adott irányt.

A felsőbb kormányzó s birói hatalom az udvarban van összpontosítva, s az udvari tisztviselők, kik a király szolgálóiból és a legbefolyásosabb államhivatalnokokból lettek, gyakorolják a legfontosabb befolyást, kikhez még a föléjük helyezett, személyiségöknél fogva kitünő egyházi s világi előkelők csatlakoztak. Az uralkodás szálai itt futnak össze; a legfontosabb s döntő ítéleteket is itt hozzák. Az udvarhoz tartozókból s az onnan jövőkből lesz a birodalmi tanács. Nem jelentőség nélküli a népnek és nagyjainak részvétele több királynak egymás közt való viszonyaiban sem. Az összetartozóság érzete, az óhaj föntartani a békét, arra vezették, hogy gyakran közbelépjenek viszályok kiegyenlítése, határozatok érvényesítése céljából, hogy így a jólétet ápolják, föntartsák. De pontosan kifejlett jogról nem lehet szó.

A király birodalmát s népeit képviselte más államokkal szemben, minden körülmények között. Itt mutatkozott valóban mint az állam feje. Védelme mindenkire kiterjedt; ő volt a jognak s a békének őre. Gondoskodnia kellett a jogról s közjóról, állásából kifolyólag kötelessége volt alattvalóinak jólétét szíven viselni. Történetek is intézkedések, melyek többnyire római eredetűek, de egészben véve az, mit szoros értelemben igazgatásnak nevezhetünk, nem foglalkoztatta a királyt s hivatalnokait.²⁾

¹⁾ Ohne echte, d. h. gesetzliche, von dem Volksrecht „ewa“ anerkannte Noth . . . . Dahn I. 112. 140.

²⁾ Fast immer ist es nur des Bedürfniss der öffentlichen Sicherheit. Waitz 654. 1.

Nevezetes a mód, melyen a birodalomban új intézkedéseket s rendeleteket foganatosítottak.

A merowingok birodalmának első idejében a király rendeletei a császári constitutiók formájában s módjára jelentek meg. Ezek a decreták, melyek magukban nem tartalmaznak új jogokat, de ismertetik a különféle körülmények között követendő eljárást, s azt is, mit kell a népnek jól figyelembe venni. Nem ismeretes, mennyire járultak ily decreták kibocsátásához az udvarnál tartózkodó nagyok, mi azonban nem zárja ki szükségképen résztvételüket, befolyásukat.

Több királynak megegyezése, ha békéről s biztonságról tanácskoztak, kiterjedt nemcsak a nép jogaira, hanem a politikai viszonyokra is, sőt részben épen magánjogi határozatokat hoztak, a régi népjogok módjára. Ez mutatja legjobban, mily tekintélyes lón a király állása. A királynak joga volt, habár rendesen másra bizta azt, a törvények fogalmazása, mit azelőtt a nép tett; de a kész törvényt aztán a nagyok s a népgyűlés elé terjesztette jóváhagyás végett. A nép tehát lényegileg megtartotta régi jogát befolyni a törvényhozásra; de később, midőn a király tekintélyesebbé lett, s az arisztokrácia is hozzá csatlakozott, a nép elvesztette befolyását a törvényhozásra.)

A merowingiak nagyon korán léptek összeköttetésbe a keresztény papsággal, s arra törekedtek mint buzgó hívők, milyeneknek legalább mutatkoztak, hogy a kereszténység elvei befolyást nyerjenek a nép jogi viszonyaira. Világosan mutatja ezt, hogy ezentúl a templomra is lehetett birtokokat hagyni, s a törvény szigora e tekintetben jóval enyhült. Kiviláglik ez továbbá a családok s rokonok egymás közti viszonyainak változásából is. Így meg lett tiltva a rokonok közti házasság; és az öröklés joga, még a nőké is, biztosítékot nyert. Az istenítélet ellenben meg lett szorítva, s a mennyiben fönmaradt, keresztény jelleget nyert. Meghagyták a párbaít az igazság kiderítéseért, de egyházi jóváhagyással. A magán emberek hatásköre szűkebb határok közé szorult, de gyarapodott az előjáróké a béke s jog biztosítására. Tilalmas volt a súlyos bűntényeknél a bíróságok tudtán kívüli megegyezés vagy kárpótlás, és a boszúállást törvénnyel igyekeztek megakadályozni. A halálbüntetés ezentúl gyakori lett, s rendesen főbenjáró bűnténynél, de sokszor még lopás esetében is kimondották. Az előkelőn, a szabadon csak a király foganatosíthatta a halálos ítéletet, alacsonyabb származásún azonban a gróf is. A menekülő gonosztevőnek adhatott ugyan menedéket az egyház, de nem

*) Für des Volt, als Ganzes handelte. Waitz 657. 1.

mindig, mert voltak esetek, melyekben ki kellett adnia őt. Ismételten intézkedtek a jogi biztosság föntartása s megszilárdítása végett is.

2. A gróf.

A grófok kezében igen kiterjedt hatalom volt, melyet nem mindig alkalmaztak a célnak megfelelően. Az új törvények sem hoztak minden tekintetben jobbulást, sőt a rendnek s erkölcsnek sülyedését látjuk e korban. Ezt bizonyítja azon tény is, hogy sok gall-római szabad férfiú, egyházi s világi nagyok védelme alá menekült, hogy kivonhassák magukat az államnak teendő szolgálatok alól. Mások ismét gyarapodtak birtokban, s befolyásban, növelték jogaikat s javaikat a király vagy polgártársaik rovására. Azok, kiknek a királyokat híven kellett volna szolgálniok, gyakran követtek el visszaélést, kizsákmányolták helyzetüket, s a fejedelmek viszálykodásait hasznukra fordították.

A kiterjedt királyi hatalom s a nagygyá lett arisztokraczia befolyásának ideje nagyon összeesik, és sem az egyik, sem a másik nem kedvezett a népszabadság kifejlődésének. Meg volt a szabadság a kisebb községekben, hol a nép régi szokás szerint gondoskodott ügyeiről, elintézte a fölmerült viszályt s ügyelt az egyetértés föntartására. Itt meg volt a szabad földbirtoknak régi becese, s itt tartotta fönn magát a szabad földmivelő nép, törzse régi szokásaival s nézeteivel. De a teljes függetlenség, a béke s háború fölötti szabad elhatározás ideje elmúlt, valamint az új foglalásnak s a szabad költözésnek lehetősége is. Eltűnő félben van a pogányság és szét van tépve a régi kötelék jog és vallás között. A legtöbb helyen hirdetik a kereszténységet, mely külsőleg el is van fogadva; ez által változik a jog, sőt maga a régi életmód is, és a nép érzi az új erkölcsnek, s a fejlettebb szomszédok befolyásának hatásait.

Az egyes vidékeken királyi hivatalnokok, a grófok állanak az ügyek élén, kik a királyi akaratnak képviselői, de szerepelnek a százak törvénytületei is. Ezek mellett vannak a nép képviselői, az általa választott tisztviselők, sajátos jogokkal. A grófnak nagy hatásköre volt, de hogy hivatalos ténykedése nem hatott mélyen az élet viszonyaiba, s hogy elegendő tere volt az egyesek szabad mozgásának, eléggé kiviláglik a történelemből. A gróf idővel, különösen a germán részekben, az egyes vidékek nemzetségeinek egyikéből vétetett, és úgy meg tudta magát kerületében erősíteni, hogy e méltóságot családjá számára is biztosította, s a királyi hatalom hanyatlásakor kerületének ura, fejedelme gyanánt jelent meg a birodalmi gyűléseken, s más alkalmakkor is mint népének képviselője, nem pedig mint a király szolgálja szerepelt. Hogy az egyes vidékek vagy

törzsek önállósága a gróf alatt, korántsem volt kedvező egységes állam-szervezet fejlődésére, bizonyításra nem szorul. Ha a grófok a viszonyok felhasználásával tekintélyben és hatalomban emelkedtek, még könnyebben tehették az egyes néptörzsek urai, a hercegek.

3. A herceg.

A hercegeknek is királyi hivatalnokoknak kellett volna lenni, de jelentőségük már korán más lett. Ők a törzsek fejei, s gyakorolták a legfontosabb jogokat, melyeknek politikai fejlődést engedtek.

Eredetileg a királyok erősítették meg őket, de csakhamar örökösödési jogot szereztek egyes hercegi családok, mit a királyok is elismertek. És a nép elismerésén kívül szüksége is volt minden hercegnek a királyi megerősítésre, vagy elismerésre, úgy, hogy a hercegi méltóság három tényezőn alapult: a családi öröklés jogán, a nép választásán és egy főbb úr által történt átruházáson. Az ily módon beiktatott hercegnek működni kellett a királyért, és pedig sereget vezetni, a nép ügyeiben itélni, a biráskodásban részt venni, s mindenek előtt hű lenni a király iránt.

A törvény a hercegnek magasabb jogokat ad. Többszörösen fölemelt birság szolgál személyének védelmére; súlyosabban büntették követeinek megtámadását és az udvarán elkövetett gonosz tettet, mert háza, mint mondták, békét élvez. Ha a herceg serege élén tartományából kivonult, szigorúbban büntették a lopást, vagy bárminő rendzavarást. Ki élete ellen tört, a magát eljátszotta, ki meggyilkolta, szintén halállal lakolt, és birtokát elkobozták. Ha a fiú az apa ellen föllázadt, száműzetéssel s összes atyái birtokának elvesztésével fenytették meg.

Mindennek megfelelt tehát, hogy a herceg tartományának népét általános gyűlésekbe maga körül összegyűjtötte, hogy törvény szerint gyakorolta területén a fő hatalmat, s különösen ott lépett fel, hol a grófok vagy alsóbb hivatalnokok hatása gyöngye volt.¹⁾ Hatalma a király birói hatalmának megfelelő volt. Ő határozta el, kinek szolgáljon a ki szolgaságba esett. Ő rendelte ki a nép közreműködése mellett a birákat, s talán a grófokat is ő nevezte ki. Az elkobzások az ő javára látszanak történni, a birságokat neki fizetik. Ő lépett, mint előbb a király, a hiányzó rokonok jogaiba. Ő reá lett ruházva a legfőbb úr védőjoga. Hatalma ugyanazon szóval jelöltetik, melylyel a királyé t. i. regnum. A miért azután sokszor egyenértékű volt, vajjon a király vagy a herceg vesz részt valamiben. A herceg a gyilkost is felmenthette büntetése alól.

¹⁾ Wer diesen zu mächtig ist, soll der Herzog zu Rechte ziehen. Waitz, 669. és Sohm.

Ily hatalomnak, melyet a törvény is elismert s megerősített, idővel történelmi tényezők behatása folytán okvetlenül önállóságra kellett vezetnie. Ha kezdetben önállóságról nem is lehetett szó, mégis eléggé látjuk, hogy egyes törzsek fejlődése lehetséges volt hercegeik alatt. Ekkor természetesen nem volt befolyással, ha maga a király vagy hercege gyakorolja a királyi jogokat, és minél távolabb volt a központtól, annál kevésbé tűnt fel, hogy joga a királyén nyugszik. A hatalom, melylyel a király birt, nem érvényesülhetett minden időben, mindenütt, és ha néha nagyon erősnek is mutatta magát, sőt talán a törvény korlátait is átlépte, mégis különféle körülményekből következik, hogy majdnem ugyanannyiszor hatástalan volt, különösen a birodalom távolabbi részeiben. Ebből fejthető meg az alemann, bajor, thüringi hercegek folyton gyarapodó önállósága.

A tisztán gall területen más viszonyok is létesültek, melyek a királyi hatalomra s az egységes államszervezetre károsak voltak, s idővel igen fontos változásokra vezettek az államszervezetet illetőleg.

4. A királyi hatalom magánjogi köre.

A királyi hatalomnak mindig volt magánjogi tényezője, vagyis olyan jogköre, mely nem állott szoros összeköttetésben nyilvános hatalmával. A védelem sajátságos joga, melyet birt, alkot ily magánjogi természettel bíró viszonyokat. A király hatalma itt egyenlő a némileg gyarapodott családi hatalommal, és az ő védenzei, születésüknél fogva szabadok vagy szabadon bocsátottak, neki nem mint az állam fejének vannak alávetve, hanem mint úrnak. Csak védőjogának az összes alattvalókra való kiterjedésekor esik össze királyi és úri joga. A király a pénzzel és birtokkal úgy járt el, mint a gazdag ember a sajátjával; nem volt különbség állami és királyi kinestár között. A gyakori birtokadományozások összeköttetést hoznak létre a király s azon alattvaló között, ki a birtokot kapta. Minél gyakrabban történt ez, annál inkább növekedett a belőle származó viszonyok fontossága, mivel a király több tekintélyt és hatalmat nyert adományai, mint uralkodói jogai által. A király szolgálai egyszersmint az államnak is hivatalnokai, s mint ilyenek foglalkoznak még a király magánügyeivel is. Nem lehet tehát éles határt vonni királyi és állami hivatalnokok között. A grófok is nyertek birtokokat, melyek hivatalukkal szorosan összefüggnek, és az egyháziak is kaptak egyházaik részére jelentékeny területeket. A mily mértékben lesz minden személyi vagy magánjogi jellegű, oly mértékben lesz olyanná a király iránti kötelezettség is, mely őt mint az állam vagy nép fejét illette, de bizonyos értelemben egyesek urává is tette. A mi azonban bizonyos vonatkozásban a királyság előnye, jogainak támasztéka gyanánt tűnhetett föl, utoljára mégis hatalmának hátrányára volt.

A dolog természetéből világos, hogy erélyes király udvarának s országának hatalmasait vezethette s alkalmazhatta; de gyengébb király, ki talán azok jó indulatára rászorult, hiába kísértette meg azt. Hogy mégis engedelmeskedjenek, a gyöngébb uralkodók adományozásokkal akarták őket maguknak lekötöztetni, s a mint Gregorból kitűnik ¹⁾ különösen egyháziakat, kiknél azonban nem nagyon állhattak hátrább a világiak. ²⁾ Hogy az ebből származó bajnak eleje vétessék, tettek egyes királyok valamit, de az hatástalan maradt vagy viszályt idézett elő, mely sohasem vált az uralkodók hasznára.

Nemcsak a bevételekkel rendelkeztek az ország nagyjai, hanem állami jogokat is birtak. Egy püspök pl. jogot nyert ³⁾ városában gróftól kinevezni. Az egyházi s világi előkelők megnyerték az immunitás megszerzése folytán a biráskodásra és a birságokra vonatkozó jogokat, minek következménye az lett, hogy a birói hatalmat is gyakorolták és pedig nemcsak a tőlük függők, hanem a személyileg szabadok fölött is, ha birtokukon laktak. A biráskodáshoz megvoltak saját biróik, kik a királyi tisztviselőkkel együttesen működtek.

Az összeköttetés az állam feje és a nép tisztviselői között nem volt ugyan szét tépve, de a változás fontos s következményeiben majdnem végzetes lett. Egyes nagyobb területeken ki volt zárva a királyi hivatalnokoknak közvetlen befolyása a fontos ügyekre. Voltak a királytól birói tisztséggel felruházott férfiak, kik nem voltak mindig közvetlenül tekintélyének alárendelve. E kivonás a király tekintélye alól szaporodott azon arányban, melyben a személyileg szabadok az egyháziak vagy a nagyok védelme alá mentek, átadva nekik szabad birtokaikat. Eléggé nem fejlődtek ki e korban ezen viszonyok s nem is semmisítették meg a régi rendet, jóllehet fenyegették, de meg lett zavarva az egész népnek állása s az országnak viszonya királya iránt.

A királyi hatalomnak magánjogi felfogása tehát nem más, mint hogy az általános alattvalói köteleket pótolja a király iránt való személyi lekötöttség; hogy a jogok, melyeket mint az állam fejének gyakorolni s közegeire átvinni kellett volna, mint magánjogok gyakoroltatnak. A meghódított gallterületeken van ennek leginkább értelme, hol a királyi birtokadományozások s az immunitás a legnagyobb volt. A viszonyok változásának csiráját látjuk ebben, és habár a fejlődés menete nagyon lassú volt, s csak későbbén tűnt ki következményeiben nagy fontossága, mégis oly veszélyes

¹⁾ *Ecce pauper remansit fiscus noster: ecce divitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae: nulli penitus, nisi soli episcopi regnant, perit honor noster et translatus est ad episcopos civitatum.* Greg. VI. 46.

²⁾ *Duces mei et domestici spatiosas surripiunt villas.* Eligius V., Audoueni I., 20.

³⁾ Greg. Tur. VI., 46.

volt a királyságra, hogy a birodalom fönnállását is kérdésessé tehetné volna, ha ugyanekkor Nyugot-Francia föl nem emelkedik s sorsát egy új nemzetség kezébe nem veszi.

5. A királyi tekintély súlyedése.

Az egyházi és világi nagyok, kik a legfontosabb hivatalok, magán s királyi jószágok birtokában voltak, oly arisztokracziát alkottak, mely, míg egy részről a szegényebb szabadokat elnyomta s függő viszonyba hozta, addig más részről nem sokára magával a királlyal szemben is föllépett.

Némileg fölfogható a gazdag előkelőknek befolyásának gyarapodása, még ha nem tekintjük is a sajátságos viszonyt, mely köztük s a király között a legfontosabb hivatalok és gazdag birtokok átruházása folytán létrejött. De ama nagy gyengeség, melyet a királyok a nagyok iránt mutattak, csak akkor érthető, ha megfontoljuk, hogy éppen azok fordultak ellenök, kiknek segíteni kellett volna őket.

Egyes hatalmasok már I. Clothachar fiai alatt nyílt lázadásban voltak királyuk ellen, mert felhasználni vélték a merowingiak belső viszályait a főhatalom elnyerésére. De nagyobb támogatás nélkül maradtak s csak délen a rómaiaknál találtak segítyt, kik hajlandók lettek volna lerázni magukról a frank főnhatóságot, a szerencsés kivételhez azonban nem volt elég erejük. Nagyobb jelentőségű volt az Austrasiában lakó hatalmas nemzetségek fölkelése II. Childebert király alatt. A király eleintén értelemmel, erélylyel vezette a harcot, de az elhatározó pillanatban fényes győzelmet nyertek fölötte. Ő maga halállal lakolt, családja pedig elvesztette a trónt, melyre egy más merowingi, II. Clothachar emelkedett. Az arisztokraczia föntartotta magának a jogot ezen idő óta részt venni a király trónraemelésében, mely jogot minden alkalommal gyakorolni iparkodott. Már azelőtt is biztosították a királyok alattvalóiknak, különösen a nagyoknak jogait. Ugyanezt teszik Guntschram és II. Childebert királyok is edictumaikban, kik még igen szigorú törvényeknek tudtak érvényt szerezni, pl. halálítéleteket mondtak ki rabló, tolvaj s más gonosztevőkre, a hivatalnokokat pedig kérdőre vonták, végrehajtották-e az ítéletet vagy nem, de Clothachar király constitutiójában már egészen más szellem nyilatkozott. A nagyoknak oly ígéreteket tesz, melyek jogaikat biztosítják, a királyi önkénynek pedig korlátokat szabnak, sőt áttér fontos politikai tényezőkre is, melyek a frank birodalmat későbbben megingatták. Hogy Clothachar király önkényt tett volna ily ígéreteket, bajos elgondolni, habár semmi sincs benne, mi a régi királysággal egyenes ellentétben volna. De hogy a király oly határozottan, oly körülményesen ígéri a jogok tiszteletben tartását, hogy a nagyoknak, különösen az

egyháziaknak oly fontos ígéreteket tett, az oly korra mutat, melyben annyira növekedett az arisztokraczia hatalma, hogy a nyílt harcztól sem ijedt vissza szabadságának biztosítására, jogainak gyarapítására.

II. Childebert családjának bukása után Párisban gyülekeztek össze a nagyok. Az egyháziak tanácskoztak érdekeik fölött, a világiak pedig egyezségekre iparkodtak jutni szabadságuk- és jogaikat illetőleg. A király annyiban megerősítette az egyháziak határozatait, a mennyiben azok az állammal összefüggésben voltak, s további ígéreteket tett a többi rendek javára is, minthogy kijelentette, hogy az önkénykedést kerüli s a főnnálló jogokat megerősítette. Ezt nevezték első „Magna Charta“-nak. Nincs kétség a fölött, hogy a benne foglalt határozatok ugyanazon időből egy királytól valók, mert Chlothachar constitutiójának pontjait ismétli részben, részben pedig kiegészíti.

A nyert jogok s biztosítékok gyengítették a királyok hatalmát, mely mindig mélyebbre sülyedt, mintha átok nehezkednék a hatalmas nemzetiségnek bűnnel terhelt utódaira; de korántsem elégitette ki a nemességet, mely jogilag biztosította birtokait s hatáskörében főhatalmat iparkodott nyerni. S csakugyan az uralkodóknak nem volt többé ereje a beálló bomlásnak elejét venni, mert a nemesség amint előbb függővé tette magától a király trónralépését, úgy most már tanácskozni kezdett kisebb nagyobb gyűlésekben fontos államügyekről. ¹⁾

6. Majordomus.

Ezen időben léptek a nagyok közül előtérbe a háznagyok. A királyi háznak szolgálja főlemelkedett az udvarnál az első méltóságra, s evvel elfoglalta egyszersmint az első helyet a frank birodalomban. Az egész uralkodás jellege, az udvarban öszpontosuló viszonyok kiváló fontossága, s talán még a királyi birtokok kezelésére gyakorolt befolyás, nagy tekintélyt szereztek e hivatalnak. Eredetileg a király nevezte ki, mint minden más hivatalnokot, későbbben azonban a nagyok hozzájárulásával lett megválasztva, kiknek élére volt helyezve, kiknek viszonyaival el volt foglalva. Ekkor mint vezetőjük és képviselőjük jelenik meg, s rövid idő múlva igen tág hatáskörrel. Minden fontosabb ügy az ő kezein ment keresztül; tőle függenek a hivatalnokok, osztogat kegyelmet s kitüntetések, képviseli magát a királyt alattvalóival szemben. A király védencei az ő különös

---

¹⁾ Die Kraft des Löwen ist von den Königen gewichen, dann stritten sie als gierige Wölfe um den Besitz, zuletzt suchten die Grossen alles gleich bissigen Hunden zu zerfleischen. Waitz 691. 1.

védelme alá jutottak, mi ugyanazon biztosságot nyújtja, melyet előbb a király személye adott. Neve pénzeken is előfordul. Szerepelt, mint a birodalom tulajdonképeni uralkodója, s valóban „princeps francorum“ — „subregulus“-nak nevezték. Mint ilyennek tekintettel kellett lennie a királyi jogokra, s föllépnie a nagyok túlkapásai ellen. Pipint, ki Austrasiában, majd Francoziában birta e méltóságot, dicsérik szigorúságáról s igazságosságáról, a mi, könnyen érthető, gyűlöltté tette őt a nagyok előtt. A vágy e méltóságot megsemmisíteni, s egyes törekvéseknek legalább hatáskörét megszorítani, nem maradtak el, de eredmény nélküliek voltak. A legnagyobb önkénykedést Ebroin gyakorolta e méltóságban. Gyenge, kiskorú herceg viselte a király nevét, de a hatalomnak még halvány árnyékát sem birta. A háznagy birta azt egyedül, s harczolt az elégtelen nagyok makacssága ellen, de egyszersmint rég megszilárdult jogaik s birtokaik ellen is, tekintet nélkül jóváhagyásokra s törvényekre. Nem is tudta magát sokáig föntartani. A fölkelő arisztokraczia nem a merowingiak trónja ellen harczolt, hanem a trón árnyékában fölemelkedett első hivatalnok ellen, ki önkényesen s igazságtalanul oly jogokat gyakorolt, melyek magának a koronának sem voltak sajátjai. Megbuktatása után iparkodtak a majordomus önkényének s hatalmának határt szabni.

Arra nem gondolt senki, hogy a méltóság állandó vagy épen örökösödő legyen, annál kevésbé arra, hogy később a majordomus győzzön, s az állapotok változásánál a legfőbb hatalmat biztosítsa magának. Pedig ez csakhamar bekövetkezett. A Maas, Mosel és Rajna között, tehát Austrásiában létezett hatalmas befolyásteljes arisztokraczia. Egyes nemzetségekről van különösen szó, melyek régi idő óta itt laktak, nagy területeket birtak s fontos hivatalokat viseltek. Ilyenekhez tartozott Pipin és Arnulf, kik Clothachar trónraemelése körül, s fiának Dagobertnek austrásiai királylyá való beiktatásánál nagy érdemeket szereztek, és alatta szerepeltek, mint a legbefolyásosabb tanácsadók, mint az állam vezetői, Pipin mint majordomus, Arnulf mint metzi püspök. Pipint követte a majordomus méltóságban, fia, Grimoald, ki nem elégedett meg méltóságával, hanem elzáratta egy ír kolostorba a birodalom törvényes örökösét, a király fiát, s saját fiát emelte helyére. Azonban ez sok volt: ellenkezett a joggal, a frankok meggyőződésével a királyság jelentőségéről, a királyi ház szentségével. Az austrásiai frankok föllázadtak, megölték Grimoaldot, s elismerték királyukká I. Dagobert fiát, Chlodoveust, ki nyugaton uralkodott. A király és országának kiváló hercege, Wulfald, nem gyakorolhatták Austrásiában is egyenlő súlylyal méltóságuk hatalmát. A zavar nagyobb s nagyobb lett, s a birodalom közeledett a fölbomláshoz. Királyok emeltettek trónra, kiknek neve alig maradt fönn a történelem számára. E zavarok

közt azonban tekintélyben s hatalomban föntartotta magát Arnulf nemzetisége. Hogy az öreg Pipin férfiága Grimoaldban megszakadt, végeredményben csak előnyére szolgált ennek. Mert Arnulf unokája, Pipin leányának fia, nevééről is elnevezve állott Márton nevű rokonával most a ház élén. A VII. század végén ők voltak az austrásiai frankok vezérei, fejei.

Egyik sem viselte a majordomus nevet, együttesen pedig nem is viselhették volna a magas méltóságot. Pipin és társának hatalma más viszonyokon nyugodott. Mint a legkiválóbb családok fejei uralkodtak az országban, s midőn a hercegi czimet fölvték, egészen megfelelt állásuk a herceginék, mely más népeknél már előbb létezett. Ezen frankok is fölléptek a királyi ház ellen nagyobb önállóság elnyerése végett, s csak az adott viszonyaiknak sajátos jeleget, hogy eddig mindig szoros összeköttetésben voltak a római területekkel, és hogy legalább többször élt közöttük a merowing-háznak egy királya, ki mellett megjelenhetett az austrásiai herceg, mint a nagyok elseje, s oly állást foglalt el, mely hasonló volt az egyesült Burgundia és Neustria majordomuséhoz; Pipin, miután Márton az Ebroin elleni harcban elesett, egyedül maradt népe élén, melyet a neustriai királyok és majordomusok támadásai ellen megvédett. A II. Dagobert halála után beállott zavarokban föntartotta magát állásában, s a frankok készségesen engedelmeskedtek neki.

Ha Pipin most megállapodik, önállóan fejlődnek a frankok viszonyai, s elkerülték volna a vad pártharcok dulásait, melyek megrázkódtatták a Nyugatot s elősegítették a merovingiak bukását. De akkor megsemmisül Chlodovech műve is, a mennyiben a germán részek elváltak volna, s nem változásról, hanem az általa alapított birodalomnak, s a benne fönnálló alkotmányának s az államszervezetnek teljes megsemmisüléséről lehet szó.

A hajdan oly hatalmas merowing királyság minden erejétől meg fosztva. Mit használt a nemzetség szentsége, ha annak tagjai minden tekintély s hatalom nélkül voltak a trónon, ha a hatalmas nagyok kormányoztak helyettük belátásuk s szeszélyük szerént? Mennyire kellett a régi államszervezet alaptételeinek megváltozni, ha a hivatalnokok önkényesen jártak el örökölt méltóságaikban, ha saját előnyükre gyakorolták a királyi jogokat, ha minden jövedelmet magán pénztárukba szedtek? Mennyire meg kellett változnia magának a régi államszervezetnek is, ha a király saját udvarában nem képezett központot, s a hatalmas hivatalnokok kegyétől függött? Királya és ura iránt kötelezettségekkel bíró alattvalók helyére lépett az arisztokraczia, mely számos saját alattvalóit az államfővel való közvetlen összeköttetésből távoltartotta, önmaga pedig dőlyfösen ellenszegült urának. Legalább a majordomusnak sikerült volna őt, s vele egyszersmind a hivatalnokokat a régi viszonyokban s a trón iránt engedel-

mességben megtartani, az tűrhető lett volna még, hogy ezután ő gyakorolta volna a király helyett az összetartó hatalmat. De a zsarnok és önkényes Ebroin után csak fokozódott az ellenállás s növekedett a zavar.

Neustria és Burgundia egy része fölött nem is terjeszkedett ki többé a majordomus és királyaik hatalma. Gallia nyugot s déli tartományai magukra voltak hagyatva, s a többi germán népek fölött egyes hercegek teljes függetlenségben uralkodtak. Így ismét elváltak az alig egyesült gall-germán népek, följult a régi fölosztás a nagyobb törzsek között s kevés hiányzott a merovingiak királyi hatalmának megszűnésekor a nagy frank birodalom teljes fölbomlásához. Mindkettő egyszerre volt alapítva, természetesnek látszanék tehát, hogy az egyik gyengesége a másik romlásával jár.

Elhatározó fontosságú a beállott zavarokban az, hogy Pipin nem támaszkodott egyedül Austrásiára, s hogy nemcsak Francia egy részében akart herceg lenni, hanem hogy az eddigi uralomnak nyugaton véget vetni, s az ügyek vezetését egész Francziában kezébe venni törekedett. Pipin Bertharius majordomus elleneitől fölszólítva, kivonult austrasiai hiveivel, s megnyerte a Testri melletti csatát, mely határozott a frank birodalom sorsa fölött. Az nem áll, mit a későbbi kronikák állítanak, mondja Waitz, hogy akkor Austrasia biztossága s függetlensége volt volna oka a háborúnak, mert a fölött kellett határozni, vajjon szétesik-e a frank birodalom, vagy új erőt nyer? elkülönítik-e magukat a germán népek a római területektől? magukra hagyják-e ezeket belső meghasonlásukban, míg ők a nyert új elemekkel gyarapodva önállóan haladnának? A fölbomlásban s zavarban a gall-germán ország még erős, a jog tisztelt, az erkölcs tiszta. S ez állította meg a törzs rokonokat s a velök szoros összeköttetésben levőket a fölbomláshoz vezető úton, s tette lehetségessé az új fölemelkedést.

A Testri melletti győzelem újra összekötötte a széteső félben levő országokat, de úgy, hogy a gall-római részek állottak előtérben, Pipin pedig megnyerte az uralmat.

Pipin nem lett király. Lehetett volna-e azzá, azt nem mondjuk, de bizonyos, hogy nem kísértette meg. Talán hatott reá nagybátyjának példája. Előnyös helyzete kétségtelen, de az eredmény mégis bizonytalan, míg ellenben a nélkül is elérhetett mindent, a mi szükséges és elnyerendő volt.

Az utolsó események megmutatták neki az utat, melyen haladnia kell: király és nép megszokta a majordomus hatalmát s befolyását. Pipin átvette e méltóságot, melyet már több előde birt, de úgy gyakorolta ezt, mint azt saját célja és a körülmények kívánták. Miután visszatért Austrasiába, kinevezett egy helyettest, majd fiát, Grimoaldot tette majordomussá, s mikor ez meghalt, unokáját, Theudoaldot emelte helyére. Pipin második fia,

Drogon hercegi méltóságot kapott Campaniában. A szokásos eljárások megmaradtak, s arra használták, hogy a megnyert hatalmat a főnálló rend erőszakos fölforgatása nélkül megtartsák s megszilárdítsák.

Austrasiában egyedül Pipin parancsolt, jóllehet mellette voltak a régi merovingi ház hercegei mint királyok, de tényleges hatalom s tekintély nélkül, minthogy csak a czim s üres hivatalos tisztelet maradt fenn számukra. A király összes jogai az új uralkodó kezében voltak, ki mindent gyakorolt, mit előbb a király végzett, az udvar, a népgyűlések s maga a hadsereg fölött állott. A neustriai nagyok még egy kísérletet tettek, kivonni magukat az új fejedelmi ház hatalma alól, s habár Pipin fiatal unokája nem is állott helyt, ennek nagy fia, Nagy Károly rendbe hozott mindent, új győzelemmel s dicsőséges uralkodással, tovább haladva a kijelölt úton.

Ha mérlegeljük az eseményeket, meggyőződünk, hogy nem volt palotaforradalom, a mi ekkor történt. A merovingiak elvesztettek valóban minden erőt s tekintélyt s megfosztattak főhivatalnokaik által minden befolyástól az uralkodásra. Midőn sok zavar s nagy küzdelmek után végre egy új ház ragadta magához a hatalmat, sokkal nagyobb fontosságú volt ennek föllépte, mint a milyen a majordomusi méltóság emelkedése valaha önmagában lehetett volna. Ez csak siettette a birodalom bomlását, míg ellenben Pipin nemzetsége azonnal fölismerete föladatát s iparkodott a bomlásnak véget vetni, s a szervezet rendjét, mennyire csak lehetséges volt, ismét életbe léptetni.

Mindkettő nagy nehézségekkel járt. Az austrasiai fejedelmek, kik a többi hercegekkel előbb még egyenlők voltak, sőt később jutottak e méltóság gyakorlásához, alá akarták vetni ezeket. A királyok követelheték hatalmuk elismerését, de az sohasem volt nagy jelentőségű, s mind jobban feledésbe ment. S mikor Pipin s utódai ennek akartak valódi súlyt s érvényt szerezni, oly ellenállásra találtak, mely csak nehéz s veszélyes küzdelemmel volt elhárítható. Vissza kellett vezetniök a szabadokat a régi hűséghez, a grófokat s más hivatalnokokat a régibb időben főnállott függéshez, föl kellett lépniök a világi s egyházi hatalmak önálló helyi kifejlése ellen, s teremteniök kellett egy egységes uralmat. Hogy a jog változtatása s a birtokviszonyok jelentékeny fölforgatása nem volt lehetséges nagy küzdelmek nélkül, magától érthető. Leginkább szükséges volt az új viszonyokat a régi renddel összeköttetésbe hozni, szilárd kormányzói s uralkodói hatalmat teremteni, s ez alapon a frank fegyvereknek hajdan oly tekintélyes súlyát helyreállítani.

E feladatot hagyta Pipin utódaira.

II.

A karolingiak kora.

A történelem kiváló alakja Pipinnek természetes fia, Károly, kit későbbben Martell melléknévvel ruháztak föl. Volt még két fia, de azok korábban meghaltak, unokája Theudoald mint neustriai majordomus hiába fesztette meg erejét s vetett latba mindent, hogy nagyanyját Plectrudist megvédje. A neustriaiak mégis elűzték, elűzték őt magát is, s iparkodtak még egyszer az idegen nemzetség hatalma alól fölszabadulni. Az austrasiaiak Károly körül csoportosultak, ki elődeinek hatalmára igényt tartott, s azt minden ellenség ellen föntartani törekedett. Harczolni kénytelen volt Kagenfrieddel, neustriai nagygyal, ki ott a háznagyi méltóságot viselte, a friesiai Katboddal, későbbben Eudóval, aquitani herczeggel, sőt saját rokonaival is. Nem győzött mindig, de mégis föntartva magát, utoljára elérte célját. Az Amblef és Vincy (717) melletti győzelmek Neustria urává tették őt. Eleintén Chilprerich ellen, kit a neustriaiak királyukká elismertek, mást helyezett ugyanezen nemzetségből a trónra, de mikor ez meghalt, elismerte őt, kinek helyére későbbben merowingi lépett, a nélkül, hogy czimén kívül valami hatalma volt volna. Károly uralkodott Neustriában és Austrásiában.

Károly nem törekedett a beállott zavarokban organisálni, annak az ideje még nem jött el; de annál nagyobb erővel tört útat, háritott el minden akadályt s tette lehetségessé az új viszonyok lassankinti életbeléptetését. Az előkelő arisztokracziát, mely az uralkodó hatalmát a birodalom középpontjában korlátozta, megtörte, az egyháziak egyrészét, kiknek királyi birtokaik voltak, nagyobb függésbe hozta, hű és odaadó férfiakat küldött hivatalnokoknak egyes vidékekre.

Ezek s más intézkedések üdvös hatása nem maradt el. Ez az arabok ellen vivott s nyert csatákból tűnik ki először. Európai birtokuk földrajzi fekvésénél fogva nagyon sok függött a frankoktól vajjon elháritható lesz-e a nagy veszély, melylyel a mind jobban s jobban elterjedő arabok a kereszténységet fenyegették. Ötven évvel előbb nehezen lehetett volna sikerrel ellenállni, most azonban Károly a győzelemhez szokott ellenségre Poitiers mellett oly csapást mért, hogy megmenté Európát s a kereszténységet, magának pedig biztosítá dél Galliát, Burgundiát s a Földközi tenger mellett fekvő tartományokat, melyeket az arabok elfoglalva tartottak.

Károly, ki az utóbbi években merowingi király nélkül uralkodott, két fia, Karlmann és Kis Pipin közt osztá meg birodalmát.

Karlmann a reá ruházott méltóságot csak néhány éven át tartotta meg. 747-ben lemondva a világi életről kolostorba vonult. Fia jogaira nem voltak tekintettel, s így az egész frank birodalom fölötti uralom egyedül Pipin személyében összpontosult. A frank birodalom mintegy másodszor lett megalkotva; de hasonló maradt a régihez, habár nagy változások történtek benne.

A változás a germán gall részekből indult ki s két irányban volt fontos. Pipin keleten a többi germán törzseknél fölemelkedett hatalmasságokat megtörte, és a frank uralom s a fejedelmek befolyása újra érvényt nyert. Ugyanekkor terjedt el a kereszténység, mely a nép kulturájának emelésére fontos intézkedéseket eredményezett. Galliában legyőzte az előbb hatalmas egyházi és világi nagyokat. Az uralkodó hatalma új alapokon nyugszik, melynek erősségét az elterjedt hűbérviszonyok teszik. Az egyháziak is engedelmessé váltak a fejedelmek, szolgáltak céljainak, s védelme alá rendelték magukat. A mit az uralkodó célba vett, az az egyházi s világi nagyok tanácsa s közreműködésével történt meg. Pipin hatalma ekkép meg volt erősödve s általánosan elismerve.

E nemzetségnek már több tagja föntartotta magát e méltóságban s gyakorolt királyi hatalmat. Pipin atyja, nagyatyja többé-kevésbé mint idegenek, mint hódítók léptek föl, de ő már nem volt idegen s uralma örökösödő lett. A régi merovingi nemzetség gyöngye utódának az új birodalomhoz, a mint most meg volt alkotva, nem volt igazi joga. A természetes rend felforgatásának látszott, hogy még király, s hogy a hatalom, melyet Pipin gyakorolt, külsőleg nem lett azzá, a mi tulajdonképen volt. Ez állapot már hosszabb idő óta állott fönn, de az ellenmondás, mely benne rejtett, mindig nyilvánvalóbb lett. Úgy látszik, Grimoald kísérletének szomorú eredménye azelőtt száz évvel, a hatalom megszilárdításának nehézségei Neustriában a germán törzseknél, s Aquitaniában a hercegi hatalmat a régi jog alapján s nevében hódolatra bírni, ezek tartották vissza eddig az austrasiai fejedelmeket. De most új nagy tettek által elmúlt idők emléke elhomályosult, új állapot jött létre; a hercegek ellenállását megtörték, Neustria és Austrasia szorosán össze van kötve, s a frank birodalom nyugalomnak örvendett néhány év óta. A pillanat elérkezett az ellentétek kiegyenlítésére, összeköttetést létrehozni a főnálló viszonyok és jog között. A régi jog helyére, mely minden erejét elvesztette, újnak kellett jönni.

Ez először a néptől vagy a nagyoktól függött, kik az általános gyűléseken a nép helyett határoztak.

Csak ezek hozzájárulásával lehetett új királyt emelni a trónra. Pipin ezek beleegyezését megnyervén, kérdést intézett még Zachariás pápához, ki tervét helyeselte, kijelentve, hogy az legyen király névszerint

is, ki a hatalmat tényleg gyakorolja, s hogy a rend meg ne zavartassék, megparancsolta apostoli tekintélyénél fogva, hogy Pipin legyen király.

A követség visszatérése után Pipin valóban elfoglalta a trónt nagy ünnepek között. Fölkenéssel volt-e összekötve koronázás s eskütétel, arról nem értesítenek a források. E tényteljesen befejezte Zachariás pápa utóda, István, midőn 754-ben az Alpokon átkelt, segélyt kérni ellenségei ellen. A pápa ekkor mint Krisztus földi Helytartója s sz. Péter utódja fölkenete a királyt, nejét s két fiát Károlyt s Karlmannt s excommunicatio terhe alatt meghagyta a nagyoknak, kikre áldását adta, hogy a jövőben csakis ezen nemzetiségből válasszanak királyt, melyet Isten kegyelméből Helyettesének keze fölkenet és megerősített.

Igy lett megalkotva Pipin királysága. A szokásnak és a régi jognak elég volt téve, minthogy választáson alapult, ezeknek felel meg az is, hogy nemcsak őt, hanem nemzetségét is elismerték. Egyházi szentelést is vélték szükségesnek, hogy pótolja az új királyi nemzetségnél a szent származás hiányát, s adjon biztosítékot a jövőben, nehogy erőszakkal rendelkezzenek az uralkodás fölött, s a királyság régi jelentőségét veszélyeztessék. Nem meggyöngítve, hanem megerősödve volt most a királyi hatalom.

Minthogy az új királyság székhelye és középpontja a nyugati, a római részekben volt, azért Gallia ügyei foglalkoztatták leginkább Pipiut s meggyöngítették némileg a frankok fölléptét a többi germán törzsek ellen. Ő maga azonban arra törekedett, hogy a birodalom két fele között önálló ellentétet megszüntesse; erre mutatnak mindenekelőtt azon intézkedések, melyeket utódaira vonatkozólag tett. A birodalom hagyományos fölosztásáról annál kevésbé mondhatott le ő is, minthogy két fia vele egy időben lett fölkenve és királyokká kijelölve. De egészen más szempontból indult ki, mint az közte és testvére között az előbbi fölosztásánál történt.

Karlmann nemsokára meghalt. Özvegye Desiderius longobard királynál keresett kiskorú fiaival menedéket és támaszt. De ez hiába kérte sürgetősen a pápát ismerje el őket törvényes örökösöknek s kenje föl királyokká. A birodalom mindkét része fölötti hatalom átment Károlyra. Negyven évnél tovább birta e hatalmat, s mindent mit elődei megalapítottak s elkezdettek, folytatott. Birodalma határait terjesztette minden irányban, a német törzseket teljesen egyesítette, a kereszténység elleneit legyőzte s az egyházhoz való viszonyt megerősítette. Mindezek mellett az állami ügyekben is mélyreható változásokat tett.

Még testvére Karlmann életében kezdé el a háborúk hosszú sorát, melyekben aratott sikerek lehetővé tették létesíteni azt a roppant birodalmat, melyet a történelem „Nagy Károly birodalma“ név alatt ismer.

Magában Galliában elérte már Pipin azt, mi után a frank uralkodók

törekedtek. Midőn halála után Aquitaniában a volt herceg, Hunold, fia meggyilkoltatását megbosszulni akarván, zavarokat idézett elő, elegendő volt csekély erő a rend helyreállítására. A baskok, kiknél menedéket keresett, kik előbb a frankok elleni háborúban élénk részt vettek, és függetlenségüket saját hercegeik alatt föntartották, kényszerültek őt kiadni, sőt a frank felsőbbséget is elismerni. Később kedvező alkalmuk nyílt a frank sereget szorult helyzetbe hozni, midőn Spanyolhonból visszatérőben volt, végre mégis függési viszonyba jöttek. Bretagneban rendetlenül fizették adójukat a kelták, melyre kötelezve voltak, de midőn háborúra került a dolog, fejedelmeik személyesen jelentek meg a király előtt hódolatuknak kifejezést adni, diadalmas hadvezérének pedig a függés jelölésére átnyújtották fegyvereiket. Ezek régi önálló népek maradványai, kik itt a frank birodalom legvégső határán a frank uralomnak ellenállottak, de a nagy király előtt mégis, legalább átmenetileg meghajoltak.

Nagyobb nehézségeket talált a germán törzseknél, kik eddig a frank birodalom egységéből kivonták magukat, és pedig a bajoroknál, kiknek hercege ismét független állást foglalt el, a frieseknél és szászoknál, kiknek túlnyomó többsége távoltartott magától minden frank s keresztény egyházi befolyást. Károly hathatósan lépett föl ellenük s addig nem nyugodott, míg az ellenállást meg nem szüntette, melylyel a hercegeknél és törzseknél találkozott s a birodalomba be nem olvasztotta őket.

Bajorország sokáig tartozott a frank birodalomhoz. A népe függés s a kereszténység hatása alapján némely tekintetben fejlettebb viszonyok között élt, már a római területen való letelepedés és Italia szomszédsága jótékonyan hatottak reá. Hercegeik állása szabadabb volt, mint a többi frank törzsek hercegeié. A középponttól való távolság, de különösen a bajor törvény, mely az agilolfingi háznak örökösödő jogát elismerte, nagy jelentőségűek voltak. Károly nem akart ilyen meglehetősen független hatalmat birodalma határain belül túrni. Már 781-ben törekedett a hűbéri függés helyreállítására, melyet a herceg ígért. A király s vele szoros összekötetésben levő pápa követsége követelte a már egyszer letett eskü ismétlését. Thassilo engedelmességet s Wormsban ismételten letette az esküt s adott kezeseket. De nem tetszett neki ezen véleménye szerint, megalázó viszony. A pápát kérte föl tehát közbenjáróul, s midőn ez határozottan a frank király joga mellett nyilatkozott, herceget s népet átokkal fenyegetett, ha a megígért engedelmisséget megtagadja: Károly hada három felől nyomult Bajorország ellen, s midőn magában az országban is fölszólalások voltak hallhatók a pápa által is elismert király joga mellett, Thassilo a meghódolásban keresett menedéket. Megjelent a király előtt, új kezeseket adott, köztük saját fiát s ujólag elismerte függését, sőt formailag átadta a királynak

egész hercezségét, a bajor nép is letette a hűségi esküt. Nemsokára ismét arról vádolták Thassilot alattvalói, hogy szakadásra gondol, hogy a király hűbéreseinek élete ellen tör, hogy az avaroknak segítséget ígért. Erre elfogták a herceget az ingelheimi birodalmi gyűlésen, s a nagyok halállal akarták őt büntetni; a király azonban megváltoztatta az ítéletet, s megkegyelmezett a szerencsétlennek, de kolostorba záratta nejével s leányaival együtt. Átment személyesen a bajor területekre, közvetlenül hatalmába vette, rendezte a viszonyokat, a mennyiben egyedül tőle függő grófokat nevezett ki. A király ekkor elérte azt, mit akart. Itt nemcsak egy makacs herceg eltávolítása forgott szóban, hanem mint maga Károly mondja, visszaszerzése annak, mi az utóbbi időben hitszegően el volt véve a frank birodalomtól. Ezen győzelemmel ismét egy lépés történt a germán törzsek egyesítéséhez: az utolsó önálló hercezség dült meg azok közül, melyek már előbb a frank birodalomhoz tartoztak.

Ennél fontosabb a friesek és szászok legyőzése.

A frankok eddig két oldalon jöttek érintkezésbe a szászokkal, nyugaton a Rajna mellett, hol nagy csatákban verte vissza Martell Károly támadásaikat, és keleten a thüringiai határon, hol fiai Karlmann és Pipin győzelmesen nyomultak előre. Egy oldalon a Weserig, másikon az Ockerig ismételten haladtak előre a frank fejedelmek, a nélkül azonban, hogy az ellenséges támadásokkal való felhagyás ígéletén kívül mást elértek volna. A szász népnek többsége ezen nyilatkozattól is idegenkedett. A kereszténység elterjedésének egyes nyomait ekkor még csak a határkerületekben találjuk.

Károly országlása elején, midőn testvére halála után az összes frank birodalom fölött uralkodott, elkezdé a háborút, mihez elegendő oka volt. Nem tekintve a határbiztosításra czélzó terveit, melyek sokszor idéztek elő zavarokat, szándéka volt bizonyára az egész népet engedelmességre birni, az egyház kebelébe s birodalma egységébe fölvenni, minek elérésére szakadatlanul működött évek hosszú során át. Eszközei változtak, semmit sem mellőzött, mit szükségesnek vélt; erővel és fortélylyal, sőt véres szigorúsággal is teljesítette feladatát.

A szászok nem ismerték föl eleintén a veszélyt, mely őket fenyegette. Gyenge ellenállást tanusítottak, hátráltak a frank had előtt, kezeseket adtak s engedelmességet ígértek. De alig vonult el Károly serege, nem törődve az adott ígéretekkel, megtámadták ismételten a frank határterületeket. Eresburg melletti Irminsul szentélyüknek földulását megbosszúlják az első hadjárat után rögtön a Bonifác alapította templom megrohanásával. Evvel az egész harcznak jellege, a régi pogányság s a terjedő kereszténységnek ellentéte, elég szembetűnő lesz. Nagyobb erővel újítják meg a frankok támadásaikat, s a háború negyedik évében már

több fejedelem hűségesküt tesz. Az ország biztosítására egyes megerősített helyek szolgáltak, melyeket a frankok a szászoktól elvettek s őrséggel raktak meg. Ismételt elpártolás súlyosabb kötelezettséget hozott rájuk, így mindenkinek ki kellett nyilatkoztatnia, hogy földbirtokához való jogáról mond le, ha a hűséget megszegné, ezen fölül sok kezest is kellett adniok.

Eddig nem voltak kemények Károly intézkedései. Ő azt akarta, hogy ismerjék el uralmát, fogadják el a kereszténységet, s közléről sem törekedett a népet szolgálásba hajtani, erejét tönkretenni, birtokát feldúltni. De a sokáig tartó ellenállás, sőt annak fokozása, majd a letett hűségeskü megszegése, fölingerelték őt, s véres megtorlásra indították, úgy, hogy keményebben büntette a föllázadtakat, mint egykor Karlmann az alemanokat. Végre kivégeztetett egy egész sereg fegyvertviselő férfit, számra 4500-t, mely vérfürdő megtorlására kétségbeesett erőfeszítéssel vitte a szász nép összes erejét a frank had ellen. De a szerencse ismét ellenük fordult, mert a 783-iki elhatározó ütközetben Károly fényes győzelmet aratott, mely megerősítette a szászok fölötti hatalmát.

Azon törvény, melyet a szászok részére kiadott, valószínű ezen időből való, s vagy a paderborni gyűlésen, mely Widukind meghódolását megelőzte, fogadták el, vagy közvetlenül ezen utolsó nagy győzelem előtt. Hajlíthatlan keménység s véres szigorúság lengi át minden egyes tételét, mint általában azon időben intézkedéseit és rendeleteit. Minthogy célja volt uralmát s a kereszténységet megszilárdítani és biztosítani, nem támadta meg a nép személyes szabadságát s magánjogát, sőt inkább általában elismerte azokat. De a régi rendeletek helyébe a frank birodalom s a keresztény egyház institutióit lépteti, melyeknek keresztülvitelét s föntartását minden körülmények között sürgette. A népben pedig épen ezek ellen gyökerezett mély idegenkedés és gyűlölet. Különösen a tized és a haza határain túl való hadiszolgálat azok, melyek nyomasztólag hatottak s ellenállást idéztek elő. Az új felkelés a Weser és Elbe mellől indult ki, mely nemsokára egész Szászországban elterjedt, s Károlynak minden erejét igénybe vette 792-ben. Ugyanazon eszközöket alkalmazta mint előbb, csak hogy nagyobb arányban, s azokon felül a fegyverfogható szász férfiakat seregesen vezeti ki az országból s telepíti le máshol. Tíz évnél tovább tartó fáradságos munka után befejezte a második nagy háborút is, s a szászok meghódoltak 804-ben.

Az új törvények, melyek az utolsó háború befejezése előtt, az aacheni birodalmi gyűlésen, melyen szászok is résztvettek, hozattak, enyhítették az előbbieket keménységét. A büntetések sokban hasonlóká lesznek azokhoz, melyek a frankoknál szokásosak, és sokszor történik hivatkozás a szász jogra is.

A szász nép meghódítása s a frank birodalom egységébe való beolvadása harmincz évig tartó harc eredménye. A meghódított népnek fel kellett vennie a kereszténységet; de ment maradt az adótól s a kötelező adományoktól, kivéve az egyházi tizedet; honi jogát is megőrizhette, de a király igtatta be biróit. Általában véve a frankokkal közös egységes államba való beolvadás volt az eredmény. Ha egyes eltérésekre és kivételekre akadunk is, azok nem e korból valók s nem is nyertek törvényes elismerést. Legnagyobb fontosságú volt a meghódított országra nézve a kereszténység elterjedése s az egyházi parancsok és rendeletek kötelező végrehajtása. Az átalakítás a háború alatt csak lassan történhetett meg, de Károly állandóan foglalkozott velök s utoljára eredményhez jutott, és a kereszténység meggyökeresedett s kifejtette áldásos erejét.

Károly ezután az utolsó germán hatalom ellen fordult, vagyis Longobardia ellen, melyet szintén elfoglalt. Uralkodása első éveiben történt események vonták maguk után e hódítást. Desiderius királyi való összeköttetése rövid ideig tartott, melyet ellenséges viszony váltott föl, majd nyílt szakadás követett, midőn a longobard király támadást intézett a római tartományok ellen. Károly engedékenységgel, sőt jelentékeny összeg felajánlásával akarta ellenfelét a régi egyezmények megtartására birni, és midőn minden hiábavalónak bizonyult, kitört a háború. Páviában elfogta Desideriust, s véget vetett az önálló longobard birodalomnak, és önmagát tette annak királyává.

Ezen hódítmányynyal másképen járt el Károly. A longobardok nemcsak megtartották, mint a frank birodalommal egyesített többi törzsek, szabadságukat s jogaikat, hanem politikai szervezetüknek jelentékeny részét is, sőt Károly elismerte birodalmuk bizonyos önálló főnmaradását, minthogy a longobard király czimét felvette, s többi czimei mellé kapcsolta.

Károly kiterjesztette uralmát Gallián, Germánián s Itálián kívül más országokra is, de a rokon törzsű dánok ellen meglegedett a határvédelemmel. A szlávok már a szászok elleni háborúban nyújtottak neki segílyt, mint szövetségesei, és fejedelmeik egyidejüleg hűbéresei voltak. Szomszédainak, a Wilseneknek, Cseheknek, és Szorboknak ellenséges támadásait elnyomta, meghódította őket, úgy hogy kezeseket adni s hűséget esküdni kénytelenek voltak. Hogy adót is fizettek volna, nem bizonyos. Einhard e tudósítással egészen egyedül áll. Bajorországnak birtokba vétele idézte elő a keleti szomszédokkal, az avarokkal való háborút. Midőn Thassiló hívására megjelentek s a frank birodalmat megtámadták, Károly fegyverrel fordult ellenük. Az első hadjáratnak nem volt valami lényeges következménye, de egy főnöknek hódolata maga után vonta a többiekét is; legtekintélyesebb főnökük, úgynevezett chagánjuk, a többiekkel együtt elismerte a frank

uralmat. Egyes ellenszegülések csak megszilárdították a frank hatalmat. A szláv népek, melyek engedelmessé váltak nekik, szintén elismerték főnökeikkel a frank uralmat.

Miközben a frank uralom így terjedt kelet felé, más részről átlépték Károly seregei a pyrennei hegységeket is. Arab nagyok által fölszólíttatva, megjelent a király Saragossában, s elfogadta ennek s a közelebbi városoknak hódolatát. Meghódoltak a navarraiak is. A nyert részek azonban nem voltak egyszersmind biztosítva is; több súlyos háborút kellett viselnie, melyek uralmát kiterjesztették az Ebróig. Corsica, Sardinia s más közép-tengeri szigetek birtokáért szintén folyt a harcz s lassankint azokat is elfoglalták.

Károly oly birodalmat alkotott, melyben nemcsak germánok és rómaiak, hanem szlávok, avarok, görögök és arabok fölött is uralkodott, részint közvetlenül, részint közvetve, saját fejedelmeik által, kik főnhatóságát elismerték. Birodalma határain kívül álló népek tisztelték őt, a hatalmas urat s fejedelmet, s alája rendelték magukat vagy hozzácsatlakoztak. Befolyást gyakorolt tehát az egész Nyugat-Európára.

Minden, mit Károly tett s elért, szorosan összefügg az egyház tekintélyével és befolyásával, melynek középpontja Róma. Terjeszti a kereszténységet, védi az egyházat, de támogatást is nyer tőle vállalataiban, mely őt védője gyanánt tiszteli. A pápával való jó viszonyt, melyet elődei hoztak létre, megőrizte s tovább fejlesztette. Még a Desiderius ellen folytatott hadjárata alatt, mely a pápa kérelmére és védelmére történt, megjelent Rómában, hol patriciust illető tisztelettel fogadták. Mielőtt a városba bevonult, a király és a pápa megesküdtek, hogy egymást védeni fogják s egyszersmind szorosabb barátságot is kötöttek. Valószínűleg ekkor történt a Pipin által tett adományozás jóváhagyása is.

Hadrian utóda, Leo, elküldötte N. Károlynak, mint egykor István pápa, Martell Károlynak, sz. Péter sirjának kulcsait és Róma városának zászlaját¹⁾ azon kérelemmel, hogy küldjön egyet nagyjai közül, ki a római néptől hűségének és hódolatának esküjét vegye. Nemsokára a római ellenséges párttól szorongatott pápa is Károlynál keresett menedéket, és a király követei visszakísérték őt Rómába, megbírálták az ügyeket s elítélték elleneit.

A király számára, ki egy roppant birodalom fölött uralkodott s az egyháznak is védője volt, megőrizték a császárság régi nevét. És midőn Károly 800-ban karácsony napján sz. Péter sirjánál végzett imája után fel akart kelni, a pápa fejére tett egy koronát, miközben az összegyűlt

¹⁾ Ann. Laur. maj. 796. p. 182.

nép felkiáltott: „Károlynak, a legjámborabb Augustusnak, Istentől megkoronázott, békeszerző császárnak, életet és győzelmet“. Ünnepelesen üdvözölte a nép az új császárt, kit a pápa ezután egyik fiával föl is kent. Midőn a koronát a fejére tette s mint új császárt felkente, a pápa úgy szerepelt, mint a nyugatrómai birodalom képviselője, de egyszersmind Krisztus Urunknak földi Helytartója, s azért azt, mit végzett, Isten nevében is végezte. Azért nevezi Károlyt a nép, Istentől megkoronázott császárnak.

Midőn keleten is elismerték őt, hatalmához csatlakozott a világbirodalom eszméje is, mely előbb a római birodalommal volt összekötve s most Nyugat majdnem valamennyi népére s országaira, vagy mint mondani szokták majdnem egész Európára kiterjedt.

Az új császár tekintélyesebb helyet foglalt el, mint azelőtt, s maga is kinyilatkoztatja, „úgy vélem új jogokat és kötelességeket nyertem.“ Ha már előbb törekedett nagy birodalmát, melyet örökölt, háborúk s hódítások által oly jelentékenyen nagyobbítani, bensőleg rendezni, annak minden részében uralmát megszilárdítani, egyenlő institutiókat létesíteni, a jogot és békét megőrizni, mindenek előtt pedig az egyház céljait előmozdítani, parancsainak érvényt szerezni: úgy most magasabb méltóságának birtokában új ösztönt nyert, s valóban, életének további szakában, különösen mikor a háborúk szüneteltek vagy csak a meghódított országok védelmére mások vezérlete alatt folytak, minden erejét s gondját császári kötelességeinek szentelte.

Az intézkedések, melyeket Károly életbe léptetett, hogy a nagy birodalmat összetartsa, a különböző népeket s törzseket egyenlően kormányozza, s megadja mindazt, mit az államnak s az egyháznak meg kell adni, hogy a jogot, igazságot s békét megszilárdítsa, az államnak tekintélyt s hatalmat biztosítson, régi alapokon nyugosznak, melyeket ő tovább fejtett. Tettei azt mutatják, hogy a zavaros viszonyokat meg akarta szüntetni, s az uralkodó hatalomnak új támaszokat adni törekedett. De bármily nagyok és mélyrehatók voltak intézkedései, mégis bizonyos korlátok között mozgott, mert tartózkodott egyesnek akaratát az összesnek törvénye gyanánt elfogadtatni.¹⁾

Károly Rómából való visszatérése után nemsokára a rendeletek egész sorozatát adta ki, melyek szoros összefüggésben vannak egyrészt az alkotmánnyal, másrészt az újonnan nyert császári méltósággal. 802. év tavaszán ²⁾ elrendelte, hogy valamennyien, egyháziak és világiak, kik

¹⁾ . . . . . suchte er nur das weite Dach einer allgemeinen Reichsregierung zu breiten. Waitz III., p. 282.

²⁾ Capit. Aquisgr. c. 2., p. 91.

előbb neki, mint királynak tettek hűségi esküt, most mint császárnak újat tegyenek. És ez az eskü nemcsak arra nézve nyújtott biztosítékot, hogy a császár iránti hűségben megmaradnak, ellenségét nem támogatják, mások hűtlenségét el nem hallgatják, hanem egyházi vagy erkölcsi kötelességeket és az államnak teendő szolgálatokat is vont maga után.

Első helyen volt az isteni tisztelet, mely a császárnak és az egész nép kötelessége. Azután jön a védelem és pedig a diplomoké, és a győngéké, mint oly kötelesség, mely mindenkivel közös. Később kiemeli az alattvalók különféle kötelességeit, tekintettel az igazságszolgáltatásra, hadseregre, javadalmakra és császári birtokokra. E jogok és kötelességek régiek, de határozottan előtérbe lép a vallási elem. A nép azt, mivel előbb a császárnak tartozott, mit jog s szokás alapján végzett, most isteni parancsnak tekinti; de a császár kötelessége is más, mondhatni magasabb, s ő el van telve az eszmével, hogy meg kell tennie azt, mit az új méltóság tőle követel.

Főigyekezete volt jogot és békét megőrizni, s a keresztény kötelességek s parancsok teljesítésére figyelni. Erre mutat, mit capitulái bevezetésében olvasunk,¹⁾ hogy tekintélyes férfiakat küldött szét birodalma különböző részeibe rendkívüli hatalommal, az igazságszolgáltatás menetének megvizsgálása s javítása végett, hogy rendezzenek mindent, mit szükségesnek vélnek, s előírja, hogy akadályozzák meg a visszaéléseket, a nagy mulasztásokat s a bűntényeket jelentsék föl, hogy fölöttök maga ítélhessen. Károly terveinek életbeléptetéseért mások is fáradoznak. Előkelő egyházi férfiak számos, rendeleteket bocsátanak ki, melyek azzal kezdődnek, hogy az egyháznak minden szolgája imádkozzék a császár és családja életeért, üdveért; zsinati végzésekből s pápai decretákból egyházi törvényeket hoznak, a szerzetek számára behozzák újlag, de szigorúbban, sz. Benedek szabályait. Világi ügyekben megfelelt e rendeleteknek a régi törvénykönyvek átdolgozása,²⁾ mi a Lex Salica és Ribuarica kiegészítésére szolgált.

1. Nagy Károly mint császár.

N. Károly császárra vonatkozólag több capituláréban, valamint Alcuinnál s más forrásokban „serenissimus Augustus“, „a Deo coronatus“, „magnus et pacificus imperator“, „Romanum gubernans imperium, qui per misericordiam Dei rex Francorum et Longobardorum“ stb. megszólításokat találjuk. Régi cziméről: „vir illustris“ s patriciusi méltóságáról császársága elején lemondott. Oly kifejezések is megmaradtak, melyek reá, mint királyra

¹⁾ Capit. Aquisgr. 802., p. 81.

²⁾ Ann. Lauresh. a. a. o.; Einh. Vit. K. c. 29.

vonatkoznak, így találunk regnum, per regiae majestatis imperium regiam exercemus consuetudinum, stb. meghatározásokat. Maga a császárság (imperium) sacratissimum- vagy christianum-nak van mondva.

Személyes érintkezéseknél, nagyobb mértékben mint előbb, udvari szólásmódok s szokások is előfordultak. Egyes emlékekből világos,¹⁾ hogy a hatalmas uralkodó iránt külsőleg is több tiszteletet tanúsítottak, mint az előbb a gall-germánoknál történt, s idegen, leginkább byzanti szokás utánzásának tűnik föl. Azt olvassuk ugyanis, hogy előkelő nagyok, sőt bizalmas emberei is, ha hozzá mentek valami hirt közölni, vagy tanácskozásoknál szót emeltek, leborultak előtte s úgy üdvözölték. Ez legkevesebbé sem egyezik meg ama nyájassággal, melyet környezetében levő barátai s néha más férfiak iránt is tanúsított, s nem is történhetett máskor, mint mikor őt uralkodói minőségében üdvözölték.

Legnagyobb ünnepélyességekkel fogadták utazás közben, különösen püspöki városokban, kolostorokban, de leginkább ha Rómába vonult. Ha mint császár teljes díszben megjelent, korona volt fején, kezében pedig jogart tartott.²⁾ Korona és jogar a hatalom jelvényei. Nem egészen világos, mióta használják a koronát ily értelemben, s talán a császár-koronásnak volt erre befolyása. A jogar mellett még pálczáról³⁾ is van említés téve. Anyaga és alakja nem volt szigorúan meghatározva, s tetszés szerint lehetett azt megválasztani. A hatalom jelvénye volt még a kard⁴⁾ néha egyedül a koronával, máskor a jogarral s pálczával⁵⁾ együtt, a mikor ez az igazságszolgáltatást, amaz a hadsereg fölötti hatalmat jelentette. Ünnepélyes alkalmakkor magasabb ülőhelyet, azaz trónt is használt a császár.

Pipin utódainak joga az uralomra nézve kétséget nem szenved. Az ősgermán alapelv, hogy a királyság egy bizonyos nemzetséghez van kötve, határozottan el volt ismervé. Pipin a pápa fölkenése által, az egyház védelme alá jutott, mely védelem azután átment a frank királyságról a császárságra. Az örökösödés joga távolról sem volt az egyedüli, melyen ezen időben az uralkodó hatalma nyugodott; tekintetbe jött az isteni akarat, mely az egyházi fölkenésben nyert kifejezést, és a nép hozzájárulása. Az örökösödési jog első és fontosabb volt, és az utóbbiak által mintegy jóváhagyatott s megerősített.⁶⁾ A nemzetség örökösödési joga

¹⁾ Mon. Sang. I., 5. p. 733. — Alcuin epist. 118, p. 169. — Einhard, Trau. S. Marcellini c. 67.

²⁾ Ann. Fuld. 840, p. 362.

³⁾ Mon. Sang. I., 34., p. 747.

⁴⁾ Vita Walae II., 17., p. 564.

⁵⁾ Ann. Bert. 877., p. 504.

⁶⁾ Cap. 859. c. 1., p. 462.

az uralkodó férfitódainak mindegyikére nem terjedt ki egyenlően. Ha az uralkodó meghalt, testvéreinek ép oly közeli joga volt a trónra, mint fiainak. Pipin és Károly érvényesítették ezt. Az egymásután rendjének meghatározásánál, a felosztás rendezésénél s mindannál, mi evvel összefüggött, legtöbb befolyása volt a tényleges uralkodónak. Károly fiait nagyon korán kinevezte utódjaivá, s midőn kettő közülök meghalt, s életben csak egy maradt, szükségesnek tartotta, ennek javára ismét határozottan nyilatkozni. A képtelenséget s méltatlanságot figyelembe vették, de a kiskorúság nem zárta ki a trónralépést.

A merovingiak alatt esküt tett a nép az új királynak. Az austrasiai fejedelmek nem követelhatték ezt, és vajjon a gyenge árnyékuralkodóknak tett-e esküt a nép, nem bizonyos. A források hiányosak, még Pipin és Károly trónralépésére vonatkozólag is. A longobardok és aquitanok meghódítása után, megjelentek ezen népek előkelő férfiai hódolatuknak kifejezést adni,¹⁾ de azt nem találjuk, tett-e az egész nép esküt. A forrásokban „omnes“-t találjuk ugyan, mi azonban csak a nagyokra vonatkozik, s nincs szó arról, hogy az egész nép nevében, mint küldöttség fejeztek volna ki hódolatot. Hogy az egész nép nem tett esküt, arra mutat a 786. évben Károly ellen tervezett összeesküvés részeseinek hivatkozása védelem gyanánt, hogy nem esküdtek hűséget.²⁾ Károly azonban követelte az eskü letételét mindazoktól, kik tizenkettedik életévüket már betöltötték.³⁾ Császárrá való koronáztatása után új esküt kért, mely már nem volt tisztán hűségi, mint a régi, hanem némi hűbéri színezettel birt.⁴⁾ Nem lett ugyan egyenesen hűbérese a császárnak, ki letette, nem is nyújtotta a sajátságos személyi hódolatot, s nem lett részese mindannak, mi a hűbériséggel össze van kötve, de hűsége és hódolata nem lehetett kevesebb. Károly a második eskü elfogadását, birodalma különböző részeiben, követeire bizta.⁵⁾ Midőn

¹⁾ A longobardokról olvassuk Ann. Laur. maj. 774., p. 152.: *Ibiq̄ue venientes omnes Longobardi de cunctis civitatibus Italiae, subdiderunt se in Dominio d. gloriosi Caroli regis et Francorum*; az aquitanokról Fred. cont. c. 135.: *Omnes ad eum venientes, ditionis suae, sicut antiquitus fuerant, se faciunt.*

²⁾ Capit. 786. c. 6., p. 81.

³⁾ Capit. 789. c. 2., p. 69.: *Sic promitto ego ille partibus domini mei Caroli regis et filiorum ejus, quia fidelis sum et ero diebus meae vitae, sine fraude et malo ingenio.*

⁴⁾ Capit. mis. domin. data p. 98.: *Sacramentale qualiter promitto ego d. Carolo piissimo imperatori, filio Pipini regis, et Berthanac reginae, fidelis sum sicut homo per dicitum debet esse domino suo, ad suum regnum et ad suum rectum. Et illud sacramentum, quod juratum habeo, custodiam et custodire volo in quantum ego scio et intelligo ab isto die in antea. Sic me Deus adjuvet, qui coelum et terram creavit et ista sanctorum patrocinia.*

⁵⁾ Capit. mis. data 829., c. 4., p. 354.

fiait utódaivá kijelölte, majd, midőn kettő meghalt, nevezetesen 812-ben, ismételten elrendelte letételét.

Ezen esküt nemcsak a hűség megszegése sértette meg, hanem más, pl. valami bűntény is. Hűtlenné lett, ki rabolt, ki császári vagy egyházi birtokokat jogtalanul elsajátított; hűtlen lett a hivatalnok is, ha valakinek birtokában meghagyta azt, mi a császáré vagy az államé volt.¹⁾ Újjonnan meghódolt népek és fejedelmek az eskü mellett más biztosítékokat is nyújtottak. A szászok kijelentették, hogy lemondanak birtokaikról,²⁾ ha hűtlenek lennének, azonkívül adtak még kezeseket, mit kívülök a szlávok, bajor hercegek stb. tettek.

A hűség megszegését jószágelkobzással büntették. Sok helyen³⁾ azt találjuk, hogy, általános jogi szempontból, halállal sújtották a hűtlenséget, s csak másodsorban kegyelemképen jószágelkobzással. Máshol elhatározták,⁴⁾ hogy a rabló, kit hűtlenségbe esettnek vélték, csak bűntényébe való visszaesésekor sújtandó halállal. S minthogy későbben, így Lothár alatt, e büntetéssel csak fenyegettek, úgy látszik, nem használták mindenkor a halálbüntetést e bűn megtorlásául, s csak súlyosabb esetben alkalmazták.

Esküvel s kezesekkel hűségre kötelezett egész törzsek elszakadásánál tömeges kivégzések történtek. Ilyen volt a verdeni vérfürdő. A hűség mellett engedelmességet követelt Károly. A papság egyesítette ezt először a hűséggel s intette⁵⁾ a népet megtartani mindkettőt az uralkodóval szemben. Határozottan követelte hivatalnokaitól, azután a hercegektől, kiket elismert, fiaitól, kiket meghatározott hatáskörrel ruházott föl, végre az összes alattvalóktól.

Az uralkodó szava, parancsa, magától értetődik, mindig hathatós volt. De csak akkor nyert különös fontosságot, a szó egyenes értelmében, akkor lett bannussá, ha megszegését büntetéssel sújtották, mely ugyanigy volt elnevezve. Károly több bűntényt jelölt meg, melyeket különös fontosságú parancsának megsértése miatt rendelt szigorúan sújtatni. Ezek a hadi szolgálat elmúasztásán kívül, egyházak, özvegyek, árvák s gyámoltalanok elleni erőszakoskodás, szabad nőnek megszöktetése, gyujtogatás s elzárt helynek, ajtónak, háznak erőszakos feltörése.⁶⁾ Az egyes törzsek meghódoltatása után, nagy súlyt helyeztek arra, hogy az elsorolt esetekre szintén tekintettel legyenek. És életbe is léptek a szászoknál, bajoroknál

¹⁾ Capit. Aquisgr. 806., c. 2., p. 146. — 817., c. 20., p. 213.

²⁾ Ann. Laur. maj. 776., p. 156.

³⁾ Lex. Rib. II., p. 157.; Capit. de part. Sax. c. 11.

⁴⁾ Capit. 779., c. 23. p. 39.

⁵⁾ Conc. Turon. 813., c. 1.; Mansi XIV., p. 83.; Syn. Paris. 829. II., 8. p. 585.

⁶⁾ Legg. I., p. 35.: Isti sunt octo banni d. regis.

és longobardoknál.¹⁾ Nem az egyedüli esetek azonban ezek, melyek előfordultak, idővel megszorodott számuk. A szászok törvényeiben nagyon sok tétel van, melyeket e bann büntetéssel fenytettek, azonkívül hatalmat kaptak a grófok, szükség esetén, még meg nem határozott viszonyok között is, élni vele, mely rendszeren 60 solidi volt. A császár föntartotta magának a jogot a birságot fölemelni és pedig — valószínűleg túlzással — roppant összegre: 1000 solidira.²⁾

2. Tartományok és előjárók.

Csak a brittek — vaskok — s italoznál hagyott meg Károly oly hercegeket, kik egész törzs, vagy jelentékeny terület fölött parancsoltak. A régi törzshercegeket, melyek oly hosszú időn át tulajdonképeni tűzhelyei voltak a folyton megújuló ellenállásnak a frank uralom ellen, megszüntette. Ily ellenállási központok létrejöttét megakadályozni főelve volt a karoling államszervezetnek.

A katonai viszonyok, melyekből még jórészt a merowingiak alatt keletkeztek eme hercegségek, most is szükségessé tettek egyes beruházások foganasítását, de a császár óvakodva mellőzte mindazt, mi oly eredményt vonhatott volna maga után, mint az előbbi volt.

Úgy látszik a fölszólítás hadjáratokban való részvételhez tekintettel egyes törzsekre vagy nagyobb területekre történt, a mennyiben ugyanis ennek tagjai vagy az itt lakók egy meghatározott szakaszt képeztek. Ily szakasznak külön parancsnoka volt, de azért a „duces“-ek, mint a források a parancsnokokat jelölik, s a szakasz között valami állandó, szoros kapocs nem jött létre. Csak azon grófok állása volt fontosabb, kiknek feladata volt a határt megvédeni s így majd békésen majd ellenségesen érintkezni szomszédaikkal. Rájok nézve kivételt tett, hogy csak egy grófság élén állhasanak;³⁾ egész sereg fölött parancsnokoltak, s szükség esetén önálló actiót fejthettek ki. Majd kisebb, majd nagyobb kerületek nyertek e végből sajátos szervezetet, a melyeket markoknak neveztek. A tulajdonképeni mark eredetileg nem a birodalomhoz tartozó, hanem a szomszédoktól elfoglalt terület volt, mely megerősített helyeivel s özpontosított haderejével őre volt a birodalomnak. Ily terület előjárója is gróf nevet viselt, de sokszor „marchio“, „comes marchae“, „praefectus“, „dux limitis“ stb.

¹⁾ Capit Saxon. 797., p. 75.; Capit legi Baj. add. c. 1—3., p. 126. és Capit. Long 801., c. 2. p. 83.

²⁾ Capit. Saxon. 797., c. 9., p. 76.

³⁾ Mon. Sang. 1., c. 13., p. 736.

névvel is jelölték.) Előfordult, hogy határgrófság markterülettel egy kézen volt, míg más esetben határgróf tulajdonképeni markterületet nem birt. Más grófok talán alá voltak rendelve²⁾ a markgrófnak, de ez nem biztos, különben nem tartozott a markgrófi állás kellékeihez. Előfordult az is, hogy több gróf közösen védte meg a határt, s közösen birták a markgrófi hatalmat.³⁾ Hol ez egy kézben volt egyesítve, oly hatalom keletkezett, melyet bátran hercegeknek lehetett nevezni. Károly halála után egyes hivatalnokokat csakugyan hercegeknek czimeztek, kiknek területe több önálló jelentőséggel birt. Károly a hercezségeknek semmi helyet sem adott az államszervezetben, mely az egyes gauoknak vagy kerületeknek grófok által való igazgatásán nyugodott.

Galliában egyenlők lettek a régi városi területek (civitates) a germán gauokkal, ez történt Itáliában is; előljárók néhol régi szokás szerint a hercegi czimet viselték, de jog szerint grófok voltak. Bajorországban azon változás történt a hódolás után, hogy a gauok előljáróivá Károly grófokat nevezett ki. Mit tett Szászországban, nem tudjuk biztosan. Vajjon a grófok, kiket kinevezett, a néptől választott előljárók vagy fejedelmek helyét foglalták-e el a törzseknél, történtek-e fontosabb változások, vagy talán új kerületekre osztotta-e az egész országot, nem tudjuk. A grófok, kik későbbben a szászok ügyeit intézték, kisebb kerületek élén állottak, mely nem felelt meg a gaugrófságnak s kisebb jogkörrel is birtak.

A grófnak hivatalos kerületét grófságnak (comitatus) nevezték. Nem tettek valami éles megkülönböztetést grófság és gau (pagus) között; fölváltva olvassuk, anélkül, hogy külön értelmet akartak volna kifejezni. Magát a grófságot vagy a gau nevével jelölték, vagy az előljáró személye után.

Károly valami nagyon mélyreható új intézkedéseket nem tett⁴⁾ mennyiben a régi, a meglevő alapelveken nyugvó állapotokhoz csatlakozott, és ha valami változás szükségesnek mutatkozott, azon volt, hogy azt a grófsági rendszerhez idomítsa. És ha e változásokat, a mennyiben egyes területek rendezését czélozták, gau elnevezéssel jelöljük, mondhatjuk, hogy egyöntetű gaufelosztás volt elterjedve az egész birodalomban.

Az utolsó merowingiai alatt nagy hatalomra s sokszor teljes önállóságra emelkedett grófok ellen, kik e méltóságot nem ritkán örökösödési joggal birták, mint maga Károly elődei is, nagy tevékenységet fejtett ki,

¹⁾ Ann. Einh. 799., 819., 821. és Vita Car. c. 9.

²⁾ Ann. Laur. maj. 799., p. 186.: Vido comes, qui in marca Britanica praesidebat una cum sociis comitibus . . .

³⁾ Ann. Einh. 790., p. 179. stb. és Ann. Fuld. 852., 861.

⁴⁾ Waitz III., p. 323.

visszaszorította őket rendes hivatalnoki állásukra, s érvényesítette uralkodói jogait.

A grófokat az uralkodó nevezte ki, nem ritkán alacsony származású férfiakat, sőt szabadon bocsátottakat emelt e méltóságra. Az ujonnan meghódított országokban frankokat nevezett ki,¹⁾ kivéve Szászországot, hol a nemesség előkelőiből választott grófokat, ily módon is meg akarván őket nyerni eszméinek, a népet pedig könnyebben a dolgok új rendjéhez szoktatni. Más szempontból tekintettel volt előkelő, hatalmas családokra, melyeknek nem ritkán mintegy birtokában hagyott főbb hivatalokat oly grófságokban, hol laktak s terjedelmes birtokaik voltak. A kinevezés élethossziglan volt, de természetesen hűtlenség, bűntény vagy hanyagság, a hivatal elvesztését vonta maga után. A törvényekben sokszor találunk fenyegetéseket,²⁾ melyeket a tekintélyes alamann grófnál, Uldarichnál, Károly sógoránál teljesedni látunk.

A grófságnak középpontja a római területeken a város, székhelye a grófnak; a birodalom többi részében látunk valami hasonlót, hol erre sűrűbb lakosságú vidéken kiszemelt alkalmas helyet (Hof) választottak. A grófsághoz birtokok tartoztak, melyek után befolyó jövedelem jó része a grófi méltósághoz volt kötve, mi azt keresetté tette.

A grófok hatásköre nagy volt, mindarra kiterjedt, mire állami ügyekben a király joga s hatalma kihatott, mind helyettesei képviselték s megvalósították eszméit s céljait. A bíróságnál s hadseregnél kifejtett tevékenységhez, a császári birtokok s jövedelmek kezeléséhez, oly feladatok járultak, melyek politikai jelleggel bírtak, melyeknek alapelve gyanánt lehet tekinteni a béke föntartását s a királyi védelem érvényesítését³⁾ azért bannhatalommal bírtak, mely különböző viszonyok között a királyéval egyenlő lett. Hatáskörrel bírtak az egyházi ügyekre vonatkozólag is, de nagyon kis mértékben, minthogy itt többnyire rendkívüli követek intézkedtek, jóllehet a végérvényes döntést még úgy is magának tartotta fenn Károly.

A grófok nagy hatásköréből kifolyólag, a gyakori távollét a hadseregnél vagy a birodalmi gyűléseken, emelte a kisebb rangú hivatalnokok tekintélyét. Ilyenek a centenok előljárói, kik egyes esetekben állami jogokat gyakoroltak, nevezetesen biráskodtak,⁴⁾ de rendesen közel állottak a grófhhoz, kinek alá voltak rendelve. A centenariusok választása a nép régi joga volt, de megerősítésüknél jelentékeny befolyást gyakoroltak most a

¹⁾ Vita Illud., c. 3., p. 608.

²⁾ Capit. Lang. 782., c. 7., p. 43.; Capit. de part. Sax. c. 24., 28., p. 48., 49., stb.

³⁾ Capit. Aquisgr. 802., c. 14., p. 92.

⁴⁾ Capit. Aquisgr. 802., c. 13., p. 92.

grófok, s az uralkodó folytonosan a saját vagy az állam hivatalnokainak tekintette őket,¹⁾ s intézkedett, hogy alkalmatlanokat s hanyagokat meg ne tőrjenek.²⁾ A grófok mellett találjuk őket igen sokszor fölemlítve, mi arra látszik utalni, hogy előljáróik érdekében nagy tevékenységi körrel birtak s működtek.³⁾ Egyedül a hadsereg ügyeinél nem találjuk nevüket.

A centenariusnak vagy a gróf más helyettesének is voltak alá rendelve alsóbb hivatalnokok.

A grófok a herczegségek megszüntetése s ama befolyásuk folytán, melyet a centenariusok megerősítésénél gyakoroltak, hatalmasabbak s függetlenebbek lettek, de le kellett mondaniok bíraskodási joguk egy részéről ezek javára, s abban is, mely megmaradt, sokszor átengedni a helyet másoknak, a rendkívüli követeknek, míg hadi és politikai ügyekben tevékenységük folytonosan igénybe volt véve. A centenariusoknál megmaradt a nép régi választási joga, mely a grófok befolyása folytán eredeti fontosságát elvesztette, minek kárpótlásaul az uralkodó nem gyakorolt döntő beavatkozást⁴⁾ az alsóbbrendű hivatalnok kinevezésénél.

3. Egyházi viszonyok.

A szoros összeköttetésnél fogva, mely állam és egyház között létezett, nagyobb fontossággal birt magára a kormányzatra is mindaz, mi az utóbbi vezetésére vonatkozott. Némi változásokat észlelünk itt, melyek jórészt Károly általános eszméivel egyeznek, azért közelebbről meg kell vizsgálni azokat.

Károly folytatta az utolsó merowingiak alatt beállott egyházi zavarok megszüntetését, mint azt az utóbbi időben, nevezetesen Rómából kérték. Nem sajnálva semmi fáradságot, összeköttetésbe hozott minden intézkedést azon követelményekkel, melyeket birodalma kormányzása általánosan megkívánt tőle.

Egyházi törvény értelmében alárendeli⁵⁾ a suffraganeus püspököket a metropolitáknak, s fölhatalmazza őket az azok állására vonatkozó és szükségesnek látszó javítások vagy változások eszközésére; megparancsolja, hogy üresedésben levő püspöki széket azonnal töltsenek be; rábírja a kolostorokat, hogy szabványaik szerint éljenek; hatalmat ad a püspököknek megyéjükben a presbyterek-, diakonusok- és clericusok fölött. Evvel jelezte

¹⁾ Capit. Aquisgr. 813., c. 5., p. 188.

²⁾ Capit. 803., c. 3., p. 116.

³⁾ Capit. 803., c. 4., p. 116.; ugyanott c. 7., p. 120 stb.

⁴⁾ Ebenso wenig übt der König einen irgend erheblichen Einfluss auf ihre und anderer Unterbeamten Ernennung. Waitz, III., p. 343.

⁵⁾ Capit. 779., c. 1., p. 36.

a keresztény hierarchiának alapvonalait; nem volt az újítás, csak elrendelte, mit az egyház oly régóta sürgetett, s részben keresztül is vitt, mi azonban csak most nyert teljes elismerést s az uralkodó hatalma s tekintélye alapján valóban érvényesült is.

A metropolitának nem volt eddig határozott egyházmegyéje, hanem előjárója volt majd egyik, majd másik püspöknek. Ezen állapotnak véget vetett; habár nem intézkedett általánosan az egész birodalomra nézve, mert tisztelte az egyes régi egyházak tekintélyét.

A pallium megadása a pápa joga, mely tulajdonképeni jelvénye az érseki méltóságnak, erre befolyást gyakorolt későbbben Károly is.¹⁾ Még több befolyása volt a püspökök választásánál s megerősítésénél, különösen az Alpokon innen.

Püspököt, egyházi ténykedéseknél elkövetett visszaélések²⁾ vagy hűtlenség folytán, méltóságától meg lehetett fosztani. Törvény szerint egyházi gyülekezetnek kellett itélni fölötte³⁾, de van eset, melyből kitűnik, hogy Károly itt is nagy befolyást gyakorolt, a mennyiben megkegyelmezett egy a zsinat által letett püspöknek.⁴⁾

Fontos, hogy Károly a püspököket épúgy mint a grófokat arra bírta, hogy a birodalom igazgatásában, egy jól rendezett jogon s békén nyugvó, a keresztény tanoknak megfelelő uralkodás érvényesítésében közreműködjenek, hogy az alattvalókat parancsai s törvényei megtartására szorítsák.⁵⁾ Elrendelte,⁶⁾ hogy a grófok engedelmessé legyenek a püspököknek még tisztán egyházi ügyekben is, viszont fontos politikai rendeletek végrehajtására ügyelni a püspökök feladata is volt. Célját azonban nem érte el, s ez kitűnik későbbi intézkedéseiből,⁷⁾ melyek mutatják, hogy a püspökök és grófok nemcsak hogy nem segítették, hanem akadályozták egymást működésükben.

A püspöki s a grófi méltóságnak egyesítése egy kézben kivételes volt. Előfordult egyes tartományokban, pl. Raetiában és Istriában, de nem volt tartós.

Sajátságos helyzete volt a kolostorok főnökeinek, kik nagy birtokokkal rendelkeztek, de aránylag még nagyobb mértékben szolgáltak világi czéloknek.

¹⁾ Bizonyítja a pápa levele Arn püspökhöz: . . . una cum consensu et voluntate . . . . Caroli. Idézi Waitz III., k. p. 354.

²⁾ Cap. Aquisgr. 802., c. 19., p. 93.

³⁾ Ann. Einh. 818., p. 205.

⁴⁾ Cap. Francof. 794., c. 9., p. 73.

⁵⁾ Capit. 789., c. 61., p. 63.; Cap. Aquisgr. 802., c. 14., p. 92.; Cap. mis. data c. 20., p. 98. stb.

⁶⁾ Cap. mis. dom. p. 137., c. 1.

⁷⁾ Cap. Aquisgr. 811., c. 1. p. 106.

Szabad választásuk ki volt mondva,¹⁾ de ritkán érvényesült. Rendszeresen az uralkodó nevezte ki őket, ki sokszor egy-egy kolostort minden birtokával együtt beneficium gyanánt világinak adott.

4. Követek.

Károly oly intézményt léptetett életbe és tökéletesített, mely, minthogy a nagy birodalomban egységet létesíteni volt főfeladata, sajátágosan tüntette föl az egyházi s állami hatalomnak s rendnek egyesülését, melyet majdnem a legfontosabbnak kell tartani mindabban, mit az igazgatás és uralkodás érdekében tett. Ez volt a „missi dominici“, a követek intézménye.

A frank birodalomban szokás volt a tartományokba követeket küldeni, hogy az uralkodót helyettesítsék, ki személyesen nem lehetett mindenütt jelen. Ezek néha oly dolgokat végeztek, melyek a rendes hivatalnokok működési körén kívül voltak, vagy nem engedték meg nekik azokat elintézni, nehogy kiterjedt hatalomra tegyenek szert. Károly a legkülönbélebb viszonyok között alkalmazta ezen követeket s majd fontos államügyeket, majd csak csekély jelentőségű dolgokat bízott rájuk.

A latin forrásokban „missus“- „legatus“- „nuntius“ névvel vannak jelölve, egymástól való megkülönböztetésért „dominicus“- „regalis“- „palatinus“ és „fiscalis“ meghatározásokkal.²⁾

Az egyének, kik követi minőségben megbízásokat kaptak, a társadalom különböző osztályaihoz tartoztak. Néha magas udvari hivatalnokokat, tekintélyes férfiakat, majd csak egyszerű hű alattvalókat, a viszonyokból kifolyólag sokszor egyháziakat látunk ily minőségben működni. Károly megkoronázata után széles alapon fejtette ki ezen intézvényt, miután az ilyen követeket tervei kivitelénél eszközül használta. A legtekintélyesebb, legbölcsebb s legtapasztaltabb férfiak hirdették a birodalom különféle részeiben, mit tart a császár a legszükségesebbnek; ³⁾ ügyeltek és gondoskodtak, hogy mindenki Isten parancsa szerint éljen, hogy mindenütt a legszigorúbb igazságosság érvényesüljön, hogy az egyháziak, a szegények, az özvegyek, az árvák s az egész nép jogtalanságot ne szenvedjenek, hogy az egyháziak és a világiak egymás iránti szeretetben és békében legyenek. Kötelességük volt, ha valahol igazságtalanságot vagy jogtalanságot tapasztaltak, azt a gróffal egyetértve megszüntetni, s ha czélt nem értek, följelenteni az uralkodónak. Az új s általános esküt ők fogadták el a császár helyett, stb. Ezek s más megbízások egész sorozata volt a követeknek kötelessége.

¹⁾ Cap. Lang. 803., c. 3., p. 110.

²⁾ Cap. 703., c. 5. 8., p. 46.; Trad. Fris. 530., p. 278.; Trad. Sang. p. 335., stb.

³⁾ Cap. Aquisgr. 802., c. 1., p. 91.; Ann. Laur. 802., p. 379.

A követek működése Károly uralkodásának későbbi szakában fontosabb volt, mi a későbbben kiadott törvényekből tűnik ki.

Hogy a követek fontos feladatuknak megfelelhessenek, fölosztotta Károly a birodalmat kerületekre, melyeket „missaticum“-nak nevezett el, a követ elnevezése után. Egy kerületben több követ működhetett. Régebbi időben fölvaltva majd többet majd kevesebbet találunk, — nem volt határozott szabály e tekintetben. A források 802-ben három kerület számára kettőt-kettőt, egy egyházit s egy világit emlitenek. Ha csak egy volt kiküldve, az bizonyára kivételesen történt. A megbíztatás nem szólt az egész életkorra, habár ugyanazon egyén többször működhetett mint követ. Az intézmény lényegéhez tartozott az, hogy évenként változtak s oly kerületekben működtek, melyekben ők idegenek voltak, hogy annál inkább tűnjének föl az uralkodó helyetteseinek, s nehogy összeköttetés alapján a rájuk ruházott hatalommal visszaélhessenek. Működésük elején utasításokat nyertek, melyek vagy egyenlők voltak az azon évi törvényekkel, vagy közelebbi fölvilágosítások voltak külön esetekre vonatkozólag. Kétes ügyekben vagy maga a császár ítélte,¹⁾ vagy az általános birodalmi gyűlés. Bizonyos idő elteltével fölterjesztést tartoztak tenni a császárnak s hűen ecsetelni mindazt, mit hivatalos működésük alatt tapasztaltak.

Kiküldetésük nem volt eredménytelen. Számos példában látjuk, hogy a nép csakugyan oltalmat talált náluk, jogtalanság és erőszakoskodás ellen. Ilyen eset volt Istriában, hol a nép panaszszal lépett föl az érsek, a gróf s a püspökök ellen.

Károly mindamellet nem érte el teljesen célját, nem bírta ezen intézményt terve szerint teljes jelentőségével életbe léptetni. Nem engedelmekedtek mindenben első sorban az egyháziak, kiknek közreműködésére pedig nagyon sokat épített, mivel veszedelmesnek találták ezen intézményt önállóságukra, minthogy nemcsak a császár, hanem megbíztatás alapján világi egyének is felügyeleti jogokat gyakoroltak tisztán egyházi ügyekben.²⁾

Mégis, midőn főképen az állami viszonyokra erőteljes befolyás és javítás mutatkozott szükségesnek, ismételten küldött ki követeket, és a meddig a császári hatalom tekintélyét és méltóságát megőrizte, ily módon hatott a provinciákra.

5. Az udvar.

A honnan a követeket kiküldötték, a hová jelentéseiket terjesztették, a hol az idegen követeket s a függő viszonyban levő fejedelmeket fogadták, az volt Károly udvara. Minél inkább nagyobbodott a birodalom területe és

¹⁾ Cap. 810., c. 1., p. 163.

²⁾ Alcuin epist. 114., p. 166.

szaporodott az uralkodó tevékenysége, annál inkább nagyobbodott udvarának gazdagsága s fénye; s minél inkább kezdett azonkívül rendesen egy helyen tartózkodni, intézkedéseket életbe léptetni, tekintettel környezetére s a nyilvános czélokra, annál nagyobb jelentőséget nyert mindaz, a mi udvarával összefüggött. Összevegyítve találunk itt magán- és személyi dolgokat a legfontosabb állami ügyekkel.

Az udvar s annak helye a latin forrásokban „aula“, „palatium“, „domus“ stb. névvel jelöltetik.¹⁾ Kiváló helyet foglaltak el benne az úgynevezett udvari hivatalnokok. A majordomusi méltóság megszűnt, kötelességeinek egy részét a „senescalcus“ végezte, jöllehet legfőbb gondja volt az udvar éllemezéséről²⁾ gondoskodni, a miért azután „regiae mensae praepositus-“, „princeps coquorum-“, „infertor“-nak s „dapifer“-nek is nevezték. Mellette állott a „buticularius“ vagy „magister pincenarum“, ki most nagyobb tekintéllyel birt mint előbb, s a főbb udvari hivatalnokok közé tartozott. A „comes stabuli“ vagy „custos equorum“ gondoskodott az udvarnak minden materialis szükségleteiről, nevezetesen a tartózkodás változtatásakor. Megelőzte őket a „camerarius“, ki az uralkodóné felügyelete mellett, őre volt minden ékszernek és drágaságnak.

Ezen udvari hivatalnokok sokszor a legfontosabb megbízatásokat kapták. Ismételten megjelennek, mint „missi dominici“;³⁾ egy „comes stabuli“ a „camerarius“-sal a seregnek fővezérei voltak, sőt a „comes stabuli“ egymaga is viselte e méltóságot.⁴⁾

Előkelő állást töltött be a „referendarius“ is, ki az irodát vezette s az uralkodó pecsétjét őrizte. Vele együtt fölemlítve találjuk a későbbi forrásokban a „capellan“-t s az udvari kápolnát. Eredetileg semmi köze sem volt a „referendarius“-hoz s irodához, későbbben azért működtek kétségen kívül együtt, mert a kápolnában tartották a legfontosabb okmányokat.⁵⁾ Tekintélye még nagyobbodott, mert ekkor az egyházi ügyekre is befolyást kezdett gyakorolni. Az egyháziak ugyanis hozzá intézték kéréseiket, s ő terjesztette föl azokat a császárhoz.

Kivülök még sok udvari hivatalnok volt, kiket megkülönböztetésül „ministeriales“-eknek neveztek.⁶⁾ Oly elnevezés ez, melyet a későbbi karolingiak alatt, más egyházi s világi nagyoknak is adtak.

Tartózkodtak az udvarnál a hivatalnokokon kívül más különböző

¹⁾ Ann. Einh. 793., p. 179.

²⁾ Cap. de Villis c. 16., p. 182.

³⁾ Einh. Ann. 782., p. 163.

⁴⁾ Einh. Ann. 807., p. 194.

⁵⁾ Cap. Francof. 794., c. 3., p. 72.

⁶⁾ Cap. de discipl. pal. c. 1., p. 158.

elemek is, melyeket Hinemar¹⁾ három csoportra oszt. Voltak először szolgálatra kész férfiak, kik hivatalt nem viseltek, s vagy a császár ajándékai tartottak vissza, vagy a hivatalnokok részéről tapasztalt szivélyes fogadtatás mellett szórakozást találtak. Ott voltak másodsor a hivatalnokok tanítványai, kik felügyelet mellett dolgoztak, s csak kivételesen helyettesíthették magát a hivatalnokot. Harmadszor ott voltak a vasallusok s az előkelők szolgálói, kik közül mindegyik annyit hozott, a mennyit akart s el birt tartani.

Az itt tartózkodó harcosok közül sokan mindig a császár környezetében voltak s különféle szolgálatokat teljesítettek. Voltak közöttük előkelő férfiak,²⁾ hercegek is, s ezek képezték a testőrséget.

Voltak ott a hivatalnokok s harcosok mellett még kereskedők, kik a császárnak különös védelme alatt állottak. Nem hiányoztak onnan kalandorok s szerencse-lovagok sem.³⁾

Élénk, de egyszersmind nyughatatlan élet volt a császár udvarában, mely nem minden oldalról kelt kellemes benyomást, sőt föltűnő esetek is fordultak elő, melyeket Károly szigorúan megbüntetni parancsol.⁴⁾

6. Birodalmi gyűlések.

Hinemar a birodalmi gyűléseket az udvarhoz kötötte.⁵⁾ Szokásban volt évenként kettőt tartani, egyet tavaszkor, s egyet őszi. A tavaszin tanácskoztak a folyó év állami ügyeinek rendezése fölött, s a hozott határozatokat s rendeleteket csak az egész államot illető nagy szükségben módosították. E gyűlésen megjelentek az összes egyházi s világi nagyok, a tekintélyesebbek, hogy a határozathozatalra befolyjanak, a többiek, hogy ítéletük s elismerésük által nagyobb érvényt szerezzenek a határozatoknak. Az őszi gyűlésen nagyon kevesen vehettek részt, rendesen csak a legelőkelőbb tanácsnokok. Ennek a gyűlésnek majdnem kizárólag csak az képezte tárgyát, hogy megállapították a tételeket, melyeket a következő évi tavaszi nagy gyűlés elé szándékoztak terjeszteni. Végzéseit titokban tartották, nehogy a nagyok megváltoztathassák, mielőtt az általános gyűlésen tanácskoztak volna fölöttük.

¹⁾ Hinemar, c. 27. 28.

²⁾ Mon. Saug. II., 3., p. 749.

³⁾ Waitz III., p. 458. . . . liederliche und herabgekommene Personen, Hülfbedürftige und Bettler.

⁴⁾ Cap. de discipl. pal., p. 158.

⁵⁾ Hinemar c. 12.: Statum totius regni duabus principaliter divisionibus constare, anteposito semper et ubique omnipotentis Dei iudicio; primam divisionem esse dicens, qua . . . . regis palatium regebatur et ordinabatur, alteram, qua status totius regni secundum suam qualitatem studiosissime providendo servabatur.

A tavaszi gyűlés a régi „Märzfeld“ folytatásának látszik. Pipin márcziusból májusra tette át, Károly pedig junius vagy juliusban sőt néha augustusban tartotta meg, de mindig a régi elnevezés alatt.¹⁾

Ha ezen évi nagy gyűlés megelőzte a hadjáratot, előtérbe lépett a katonai elem, úgy hogy régi szokás szerint, itt határozták el azt, vagy legalább fontos határozatokat hoztak arra vonatkozólag. Ez történt a szász háború előtt,²⁾ s sok más alkalommal. Ha ismét egyházi ügyekre fektettek nagyobb súlyt, inkább concilium jellege volt e gyűlésnek. Itt azonban nem kizárólag az egyházi ügyeket intézték el, ezek többször a birodalom különböző részeiben s különböző időben megtartott synodusoknak voltak tárgyai.

Az őszi gyűlésekről ritkán találunk följegyzéseket. Talán azért mert a történetírók nem találták végzéseiket nagyon fontosaknak. Fölemlítettik pl. a 797. évi októberi gyűlés Aachenben, melyen a szászoknak adandó második törvényről tartották meg előleges tanácskozásukat.³⁾

A mint nem volt meghatározva a gyűléseknek ideje, úgy helyök sem. Mikor hadi tényezők léptek előtérbe, rendszeren azon vidéken tartották meg, a honnan a hadjáratba kiindultak. Más esetekben fontos ügyek s érdekek voltak döntő befolyással a hely megválasztására. Ha semmi ok sem volt valamely hely kijelölésére, nagy előszeretettel hívta össze Károly a gyűlést a régi Austrasiába, a Rajna mellé, későbbben Aachenbe.

Mint hogy ezen gyűlések ideje és helye változott, szükséges volt ezeket esetről-esetre előre meghatározni s kihirdetni. Néha megtette ezt az utolsó gyűlés, többször azonban Károly állapította meg egyetértve tanácsosaival.⁴⁾ A felszólítást a nagyok kapták meg minden egyes vidéken, kiknek kötelessége volt azután azt mindenkinek tudomására juttatni.

A határozathozatalban kevés része volt az összegyülekezett népnek. A tanácskozás alá kerülendő tételek előterjesztése a nagyok-, különösen a birodalom senatorainak joga volt, a miért előzőleg is összegyülekeztek. Külön helyiségük volt e végből és pedig oly módon berendezve, hogy az egyháziak s a világiak külön-külön s ismét együtt tanácskozhattak.⁵⁾

Találunk följegyzéseket, melyek szerint püspökök vagy érsekek elnököltek e gyűléseken, mi azonban nem lehetett határozott szabály, s

¹⁾ Ann. Laur. 777., p. 31.: . . . conventum Francorum id est Magiscampum stb.

²⁾ Ugyanott 772., p. 150.: Rex sinodum tenuit ad Warmatiam et inde perrexit partibus Saxoniae.

³⁾ Leges I., p. 75.: . . . convenientibus in unum Aquis palatio in ejus obsequio venerabilibus episcopis et ablatibus seu viris comitibus 5. Kal. Nov. simulque congregatis Saxonibus de diversis pagis.

⁴⁾ Ann. Bert. 832., p. 425.

⁵⁾ Hincmar c. 35.

csak olyankor történhetett, ha túlnyomólag egyházi dolgok kerültek szőnyegre, mert legtöbbször maga a császár volt jelen. Itt érintkezett azután egyesekkel, különösen azokkal, kiket ritkábban láthatott. Társalgott velük, értesítette magát egyes egyéneknek, majd egész tartományoknak vagy szomszédainak viszonyairól. Így ismerte meg legjobban birodalma állapotát s csak így tudott a tanácskozásoknál határozott álláspontot elfoglalni. Személyesen érintkezhetett itt egyes kerületek s püspökségek előjáróival, mi különben birodalma roppant terjedelménél fogva nehéz lett volna.

A nép, mely a szabadban tanyázott a tanácskozásokra nem folyt be egyenesen, de a határozathozatalnál mégis volt némi része,¹⁾ kihirdették neki, a melyek általános jellegűek voltak²⁾ s ő hozzájárulásának kinyilvánításával megerősítette.

A határozatokat írásba foglalták, s a jelenlevők közül többen aláírták.³⁾ Az eredeti okmányt az archivumba helyezték, a hivatalnokok csak másolatát kapták. Ilyen okmányt „Capitularia“-nak vagy csak röviden „Capitula“-nak neveztek el, valószínűleg belső fejezetes felosztása után. Az uralkodó beszél bennök, parancsol, rendel, tilt stb. A capituláktól megkülönböztették a szoros értelemben vett „leges“ törvényeket,⁴⁾ melyekre oly nagy súlyt helyeztek, hogy, ha hiányosak voltak, vagy valamely esetben talán kétség maradt fönn, nem a bíró határozott, hanem vagy maga a császár,⁵⁾ vagy a birodalmi gyűlés.

A birodalmi gyűlés, bármily hatályosan is működött általa Károly a közjó érdekében, a birodalom terjesztésében s a hatalom megszilárdításában, nem volt egyedüli eszköze; közreműködtek különböző módon s különböző viszonyok között az udvari s állami hivatalnokok, az egyházi s világi nagyok, sőt a régi gau-gyűléseken maga a nép is. Károly, habár működésében nem volt határozott formák által megszorítva, mégsem járt el önkényesen. Rendezett mindent, de a rendnek súlypontja ő maga volt.

¹⁾ Waitz III., p. 500.: die Reichsversammlung war zugleich ein Ausdruck der im Volk lebenden Auffassung vom Staat, nach welcher jederzeit ein Zusammenwirken von Herrscher und Volk in den wichtigen Angelegenheiten erforderlich ist, die zu verschiedenen Zeiten eine verschiedene Bethätigung erhalten hat. Wohl sind es die Beamten des Staats und der Kirche und einige andere besonders angesehene Männer, welche die eigentlichen Berathungen halten . . . allein sie handeln im Namen der Gesamtheit, und können wie eine Art Vertretung des Landes . . . angesehen werden.

²⁾ Cap. Vornat. 829., p. 341.: De his quae populo adnuntianda sunt . . . .

³⁾ Cap. Aquisgr. 813.; 187.

⁴⁾ Ugyanott, 802., c. 26., p. 94.: Ut iudices secundum legem juste judicent, non, secundum arbitrium suum.

⁵⁾ Cap. Lang. 801., p. 83.: Ut in rebus dubiis non quorumlibet iudicium arbitrium, sed nostrae regiae auctoritatis sanctio praevaleret.

7. Biráskodás.

A birodalom egyes részeiben a legfőbb birói tisztet a gróf¹⁾ viselte, rendkívüli esetben a császári követ. Ha a gróf akadályozva volt, vagy távol hadakozott, alárendeltje helyettesítette őt. Nehogy a gróf távolléte alatt az igazságszolgáltatás szüneteljen, s nehogy az alsóbbrendű hivatalnokok nagy befolyásra tegyenek szert, elrendelte²⁾ Károly, hogy helyettesítheti ugyan a vicarius a grófot, de megtiltotta, hogy főbenjáró ügyet tárgyaljon vagy valakit szolgálással sújtson. Későbbi rendelettel³⁾ újra eltiltja a vicariusokat a halálos ítélet kimondásától. Így megakadályozta a biráskodásnak az alsóbb rendű hivatalnokok kezébe való jutását.

A tárgyalásokat földött helyiségekben tartották, miből következik, hogy nem sokan vehettek azokban részt. Az ítélethozatalra egyes személyeket kijelöltek, kiknek kötelessége volt a tárgyalásokon megjelenni, ezek voltak a scabinok. A császári követek nevezték ki őket, s felküldötték névjegyzéküket a császárnak.⁴⁾ Számukat illetőleg nem tudunk határozott adatokat találni; több helyen tizenkettőről van említés téve, de működtek kevesebben is.⁵⁾ Ítélethozatal után ők készítették a jelentést, s ha azért valami díj járt, részt kaptak belőle.

Az egyháziak biráskodásának hatásköre nagyobbodott ezen időben, s megszorította a világiakét, pedig azelőtt tisztán csak egyházi ügyekre vonatkozott. Az egyháziak kivételtek már a világiak biráskodása alól, míg ellenben az, mit egyháziak gyűléseiken határoztak, mert az egyház törvényei általában mindenkit köteleznek, állami elismerést nyert.⁶⁾ Püspököt maga a császár vont felelősségre, rendszeren oly gyűlésen, a melyen más püspökök is részt vettek, melyet synodusnak is lehet tekinteni. Egyháziak vizálgódását világi ügyekben a püspök intézte el.⁷⁾ Más volt az eljárás, ha egyháziak és világiak vizálgódtak. Ily esetben elrendelte Károly, hogy

¹⁾ Cap. de part. Sax. c. 34., p. 50.: Unusquisque comes in suo ministerio placita et justitias faciat.

²⁾ Cap. Lang. 803., c. 14., p. 104.

³⁾ Cap. Aquisgr. 812., c. 4., p. 174.

⁴⁾ Ugyanott 809., c. 11., p. 156.: Ut scabinii, quales meliores inveniri possunt et Deum timentes constituentur ad sua ministeria exercenda cum comite et populo; elegantur mansueti et boni.

⁵⁾ Cap. 803., p. 115., c. 20.: . . . . exceptis scabineis septem, qui ad omnia placita praesesse debent.

⁶⁾ Károly elrendeli Cap. 769. c. 17., p. 34.: Ut nullus iudex neque presbyterium, neque diaconum aut clericum aut juniorem ecclesiae extra conscientiam pontificis per se distingat aut condemnare praesumat. Későbbben 789., c. 38., p. 60.: Ut clerici et ecclesiastici ordines si culpam incurrerint, ut apud ecclesiasticos iudicentur non apud saeculares.

⁷⁾ Cap. 789., c. 28., p. 58.

a püspök a gróffal egyetértve ítéljen. Ha az egyházi férfit vádolták, először ítélte a püspök, és csak akkor került az ügy a gróf elé, ha nem jól volt elintézve. De ekkor sem ítélhetett a gróf, mert püspökkel szemben határozni az uralkodó jogát képezte. Minden más esetben az említett vegyes bíróságok döntöttek, melyeknél az ítéletre, nem ugyan scabinok, de azok jogkörével bíró más egyének folytak be.¹⁾

A püspökök egyháziak fölött való biráskodásának köre annál inkább nagyobbodott, minél inkább védte az immunitás őket s minden hozzátartozóikat a világi hivatalnokok befolyása ellen. Ennek alapjai régiek, s Károly csak annyiban intézkedett, a mennyiben a szükség megkívánta. Minthogy az immunitás nem lehetett ok a jog mellőzésére, az igazságszolgáltatás menetének megakadályozására: szigorú büntetés terhe alatt elrendelte,²⁾ hogy a nagy gonosztevőket, különösen az útonállókat s a rablókat adják ki a grófi bíróságnak.

Károlynak a jog biztosítására tett minden intézkedése befejezését nyerte ama biráskodás által, melyet ő maga gyakorolt. Minden biráskodás fölött áll ez; valamennyi bíró, az egyháziak s a világiak, tőle nyerték hatalmukat, s helyettesei gyanánt tűnnek föl. Az ő biráskodása valami általános. Minden ügy itt tárgyalható, legalább egy elől sincs kizárva minden lehetőség, hogy itt nyer elintézést. Az volt a legfelsőbb forum, hová, mint a forrásokban³⁾ határozottan ki van fejezve, az utolsó esetben fordulhattak. Egyes ügyek eredetileg is az uralkodó ítélete alá tartoztak, és pedig nagyon súlyos, vagy az uralkodóra vonatkozásban álló bűntények, pl. a királyi „Bann“-nak megsértése.

A följelentések és panaszok rendszeren szóbelileg történtek, de írásban is benyújthatták. A feleket megidéztek a tárgyalásokra írásbeli fölszólítással vagy hivatalnokok által, mindig büntetés terhe alatt.

Ha az uralkodó elnökölt a tárgyalásoknál, akkor nemcsak tulajdonképeni jogügyek fordultak elő, hanem általános audientiát is adott, a mikor mindenki kifejezhette kérelmét, fölhasználhatta az alkalmat kiváltások vagy engedélyek elnyeréséhez.

A megkegyelmezés joga az uralkodóé volt. Politikai vétség miatt a

¹⁾ Waitz IV., p. 375: . . . wird das Urtheil von Beisitzern gesprochen welche die Stelle der Scabinen einnahmen.

²⁾ Cap. 779., c. 9., p. 36.

³⁾ Cap. Bajoar c. 7., p. 127.: Ut si aliquis voluerit dicere, quod juste ei non iudicetur, tunc in praesentia nostra venient és a Cap. miss. 819., c. 5., p. 227.: Volumus ut comes potestatem habeat, in placito suo facere quae debet, nemine contradicente. Et si aliter fecerit quam juste, ad quem factum illud pertinet veniat in praesentiam nostram et nos illi de eodem comite, faciamus justitiam.

birodalmi gyűlés által halálra ítélték büntetését megváltoztatta, gyakran száműzetésre vagy zárdába való elzárásra s javaik elkobzására. Néha elengedte egészen a büntetést vagy rögtön vagy rövid idő múlva.¹⁾ Más esetekben aránytalanul gyakoriak voltak a halálbüntetések. Az elítéltet vagy fölakasztották vagy lefejezték. Az alsóbb rendű embert rendszeren fölakasztották az előkelőt pedig lefejezték, de nem voltak mindig tekintettel erre. A lázadót vagy az összeesküvőt gyakran megvakították. A rablónak első esetben kiszúrták egyik szemét, második esetben levágták orrát, a harmadik esetben életét vették.²⁾ A hamis tanuskodást s esküvést, és a pénzhamisítást kéz-levágással büntették. A botbüntetés, melyet előbb csak szolgák és szabadonbocsátottak ellen alkalmaztak, gyakoribb lón. A száműzetést csak fontos esetekben mondták ki, mely néha oly módon nyilvánult, hogy az elítélteket bárki bántalmazhatta, minden megtorlás nélkül, néha pedig jogilag³⁾ meghaltak. Ide lehet sorolni azt is, midőn a meghódított tartományokból a lakosságnak engedetlen részét a birodalom más helyén telepítették le, mint az a szászok- és longobardokkal történt. A száműzetés nem zárta ki mindig az elítélteket a birodalom egész területéről,⁴⁾ az uralkodó kijelölte néha a helyet, hol tartózkodniok kellett, s ily esetben azután nem is vesztették el valamennyi jogaikat. Hasonló értelemben vették az előkelő világi uraknak valamely kolostorba való elzáratását, és a tonsura föl vételére való kényszerítést. A halálítélettel és száműzetéssel össze volt kötve a vagyon elkobzása, mit általában véve hűtlenségre s egyes kiválóan súlyos bűntényekre, nevezetesen szülőgyilkosokra, gyújtogatókra, stb.⁵⁾ mondták ki. A bebörtönzésnek leggyakrabban közbiztossági célja volt, azért oly elemekkel szemben használták, melyek veszélyesek voltak. Mint a forrásokból⁶⁾ kitűnik gyakran alkalmazták. Ha valaki adósságát nem birta törleszteni, az szolgálta lett zálogképen mindaddig, míg a követelésnek eleget nem tett.⁷⁾

8. Hadi viszonyok.

Az uralkodói hatalom alapját a birói hatalom mellett a hadsereg képezte. Oly uralkodó alatt, mint Károly, ki, miután a birodalom határait

¹⁾ Ann. Lauresh. 786., p. 32.

²⁾ Cap. 779., c. 23., p. 39.

³⁾ Cap. Saxon. 797., c. 10., p. 76.

⁴⁾ Ann. Einh. 818.

⁵⁾ Cap. 803., c. 14., p. 121.

⁶⁾ Cap. Aquisgr. 843., c. 11., p. 188.: Ut comites unusquisque in suo comitatu carcerem habeant.

⁷⁾ Cap. 779., c. 19., p. 38.

messze kiterjesztette, különböző törzseket és népeket meghódított, a megszerzett részeket harcziás szomszédok ellen megvédte, a nyugati kereszténységnek védője is volt, legnagyobb fontossággal birt mindaz, mi a hadsereggel s a hadjáratokkal összefüggött.

A régi gall-germán szokások és intézkedések, melyek már a merovingiai korában római területeken változott viszonyok között nem maradtak a régiek, most messze menő újításokon mentek keresztül. A személyes hadiszolgálatra való kötelezettségnek alapja a szabad földbirtok volt. És Károlynak azon rendeletei, melyekben tovább megy s nem tekinti többé a hadiszolgálatra való kötelezettség kizárólagos föltétele gyanánt a földbirtokot, újítások. Hadi szolgálatra kötelezte amaz alattvalóit is,¹⁾ kik csak azért mondtak le szabad birtokukról s léptek függési viszonyba, hogy a reájuk hármló kötelezettségtől megmenekülhessenek. Szolgákat ellenben, ha birtokuk volt is, csak kivételes esetekben kényszerített harcolni, pl. a birodalom területére való ellenséges beütések alkalmával. Így azt lehet mondani, hogy nem egyedül a szabadság, sem kizárólag a földbirtok volt alapja a hadiszolgálat kötelezettségének, hanem mindkettő együtt. De nemcsak a hadjáratokban való részvételre kötelezte őket, hanem gondoskodniok kellett még ruházatukról, fegyverzetükről s meghatározott ideig élelmükről is, a nélkül, hogy a hadi zsákmányon kívül valami kárpótlásra, zsoldra számíthattak volna. Ruhával és fegyverekkel el kellett látnia magát minden harczosnak félévre, élelemmel 3 hónapra a határ átlépésének idejétől számítva. A harcshoz való készülődésre követek és írásbeli rendeletek szölitották föl őket a birodalom minden egyes részében. A visszatérés után csak negyven nap mulva tehették le a fegyvert, s térhettek vissza rendes foglalkozásukhoz.

A hadiszolgálat mindnagyon nagyobb teher lett, mely súlyosan nehezedett a népre. A birodalom roppant kiterjedése mellett a folytonos hadakozásból kifolyólag annak minden határán, a hadmenetek miatt az Alpokon keresztül Itáliába, a Pyrenaeeken át Spanyolországba, majd keletre a távoli Aldunához, majd északra, hosszabb ideig volt távol tűzhelyétől a harcshoz, miből sok visszaélés keletkezett. Elindulásakor másra bizta birtokának fölügyeletét s nem ritkán megtörtént, hogy visszatérése után csak nehezen, pörlekedéssel s sok utánjárással kaphatta ismét vissza. Maga az uralkodó panaszkodik,²⁾ hogy sokan kizsákmányolják a hadiszolgálatra való kötelezettséget s fölhasználják azt a szabadok elnyomatására annyira, hogy azok igen sokszor kénytelenek tulajdonukról lemondani s függési viszonyba lépni, hogy, ha nem is fölmentést, legalább oltalmat nyerjenek. Ide járult még a távollmaradásért kiszabott büntetés szigorú végrehajtása, mit sokan mégis inkább

¹⁾ Cap. Miss. 802., c. 14., p. 97.

²⁾ Cap. Bonon. 811., c. 2., 3., 5., p. 168., 169.

eltűrtek, semhogy részt vettek volna a harcban. Károly intézkedett a visszaélések megszüntetése s a hadiszolgálat súlyának enyhítése céljából.

Midőn a 807. évben nagy éhség dühöngött, elrendelte, hogy csak azon szegényebb szabadok jelenjenek meg személyesen a táborban, kiknek öt, négy vagy legalább is három „mansi“-juk van. A még szegényebbek, tekintettel viszonyaikra, egyesüljenek ketten, hárman vagy négyen, egy közülük menjen a harctérre, a többiek gondoskodjanak a szükségletekről.¹⁾ Itáliában nem követelte ezt a mansi után, hanem a grófra bízta azoknak kijelölését, kik szegények ugyan, de mégis részt vehetnek a hadakozásban. Tekintette a harctér távolságát is a harcos tűzhelyétől, s e szerint hatan vagy hárman voltak kötelezve egy harczost kiállítani, de ha az a közvetlen szomszédságban volt, fegyvert kellett ragadni minden harcra kötelezettnek, mint az pl. a szászok és a sorbok ellen történt. A gazdagokra vonatkozólag kimondotta, hogy a hűbértulajdonosok egyenlőnek vétetik a magántulajdonnal. Ez oly rendelet, mely csak egyházi alapítványokra látszik vonatkozni, minthogy kétségtelen, hogy a királyi hűbértulajdonosok tulajdonosai, mindig kivonultak. Evvel elejét is vette ama terjedő visszaélésnek, hogy sokan magántulajdonuknak hűbértulajdonná való átváltoztatása által ki akarták vonni magukat a hadi kötelezettség alól. Ellenség beütésekor kivétel nélkül mindenki kötelezve volt harcolni.²⁾ Végeredményben minden a büntetéstől függött, ki azt kiállotta, vagy a birságot kifizette, az otthon maradhatott.

Ezen büntetés, s így közvetve a hadiszolgálat kötelezettsége alól törvényesen fölmentést lehetett nyerni, mi azonban csak nagyon ritka esetben fordult elő. Különös kegyelem gyanánt kell venni, hogy némelyek azok közül, kik egy huzamban több éven át szolgáltak, egy esetben elnyerték. A követelményeknek megfelelőleg azonban mégis föl kellett menteni egyeseket, hogy az egésznek keresztülvitele biztosítva legyen. Így fölmentett az uralkodó hűbéresei közül néhányat, kiket azonban a hadjárat ideje alatt udvarában alkalmazott.³⁾ A grófok szintén otthon hagyhattak kettőt családjuk védelmére s a hivatalos teendőik elvégzésére.

Minthogy egyházi törvények értelmében, melyeket a frank uralkodók ismételtelen megerősítettek, egyházi férfiaknak fegyvert viselni nem szabad, nehogy ez kibúvó legyen, elrendelte Károly, hogy mindazok, kik a tonsura fölvétele által az egyházi rendbe léptek, de birtokaikon tartózkodnak,

¹⁾ Cap. Aquense 807. c. 2.

²⁾ Conv. Marsu. 847. c. 5.: . . . . ut omnis populus illius regni ad eam repellendam communiter pergat.

³⁾ Cap. de exerc. prom. c. 9.

kötelezve vannak a hadi szolgálatra. A püspökök is részt vettek a hadjáratokban, sőt az apátok is, tekintet nélkül személyes állásukra, ha kolostoruk, különös okból, fölmentést nem nyert. Ez törvényellenes volt, pedig megtörtént.¹⁾ E kötelesség ellen többen fölszóltak, és Károly 817-ben Aachenben kiadott²⁾ rendeletével úgy intézkedett a kolostorokra vonatkozólag, hogy néhánynak megadta a teljes fölmentést, másokat csak évi ajándékok adására kötelezett, ismét másokat ajándékok adására és hadiszolgálat teljesítésére is.

Rendes fegyverzet volt a gyalogságnál lándzsa, paizs és ij, a lovaságnál lándzsa, paizs, kard, tőr és ij. Az előkelők használtak sisakot s páncélt is, és a kiknek tizenkét „mansi“-juk volt, még mellvértet.

A hadsereg organisatiójáról keveset tudunk. Általában véve osztályozva volt a különböző törzsek és gauok szerint. Károly uralkodása első éveiben rendesen maga vezette a fősereget, fiai a többieket, kikre azután lassan átruházta az egész hadi actio vezetését. A seregek vezérletével megbízott azonkívül előkelő férfiakat, udvari tisztviselőket és grófokat. A gróf különben rendes vezére volt gauja embereinek, kit itt is helyettesíthetett Centenariusa vagy Vicariusa. Az uralkodó zászlaját tekintélyes férfiú tartotta, nem ritkán gróf.³⁾

9. Hübéri viszonyok.

Károly látta, hogy az egyes birtokok beneficium gyanánt való átruházása általános szokás. Többféle eljárás mellett történt ez, s egyes esetekben valami sajátzerű s jellemző tűnik föl; mégis, mivel rokonság s nagy hasonlóság észlelhető, s mivel csak egy elnevezést, t. i. beneficium-ot találunk, nem térünk át a lényegben úgy sem változó különbségekre.

Az adakozó majd egyházi testület, majd világi férfiú, vagy maga az uralkodó volt, az átvevő különböző rangú s állású ember lehetett. Nem minden birtokátruházás vehető azonban ezen fogalom alá, mert nagy ellentét van, pl. a beneficium és a bérbirtok között, mikor ugyanis legtöbbször egyházi testületek, birtokuk jó részét szolgálknak adták formalis bérért.

¹⁾ Ann. Bert. 882. p. 514.: *Walam, Mettensem episcopum contra sacram auctoritatem et episcopale ministerium armatum et bellantem.* Waitz erre nézve azt mondja (IV. p. 503.): *Man hat vermuthet, und es ist nich unmöglich, dass es auf diese persönliche Theilnahme der Geistlichkeit an den Kriegszügen von Einfluss war, dass sie hoffte dergestalt um so eher die Uebertragung der Kirchengüter oder geistlichen Stifter selbst an Weltliche verbindet zu sehen.*

²⁾ Cap. 817., p. 223.

³⁾ Vita Illud. c. 13., p. 653. — Ann. Fuld. 844., 876.

Károly elődei, hogy a hatalmas nagyokat lekötelezzék maguknak, birtokokat ajándékoztak nekik, s midőn a koronajavak elfogytak, átadták az egyháziakét. Ezt tette Károly is,¹⁾ s az egyháziaknak alkalmazkodniok kellett s belenyugodni abba, hogy legalább jogaikat ismerték el, mert az okmányokban rendszeren őket tüntették föl mint átruházókat, de mellette van az engedély vagy épen parancs.²⁾ Az uralkodó által vagy parancsa folytán tett adományozásokat királyi beneficiumoknak nevezték, a mennyiben szoros értelemben véve a királyiakat és az egyháziakat megkülönböztették. Az egyháziak nagy súlyt fektettek arra, hogy javaik a közjavakkal össze ne olvadjanak, különösen azok, melyeket valóban önkényt ruháztak át, azokkal, melyeket a király parancsára ruháztak át, vagy maga a király adott át.

Az átruházás az egész életre szólott, s a kolostornak vagy egyháznak fizetendő census mellett történt. Ha a tulajdonos meghalt, a birtok visszaszállott az egyházra, s ha ismét át akarta adni, új okmányt kellett kiállítania. Egyházi javakból lett beneficiumokon teher volt; tulajdonosának, az említett censuson kívül, adni kellett decimát és nónát, s jó karban kellett tartani az épületeket.

Nemcsak egyházi beneficiumok voltak, hanem különböző állású és rangú világiak is, grófok, hivatalnokok s szabadok, gyakorolnak ilyen átruházásokat, vagy saját javaikból vagy az uralkodótól, az egyháztól átvettekből, vagy oly birtokokból, melyek reájuk voltak bizva, hogy védelmet s más előnyöket nyerjenek. Erre nézve nem voltak határozott rendeletek, s minden a megegyezéstől, vagy a keletkező szokástól függött. Károly iparkodott ugyan minden visszaélésnek s erőszakoskodásnak véget vetni, nehogy a szabadokat elnyomják s kényszerítsék javaikat átruházni, s így az államnak teendő szolgálatuk is kevesebb legyen; de nagyobb megszorításokra nem ment át, azért az átalakulás folyamatát nem akadályozta meg, sem nem terelte más irányba.

A nyert beneficiumokat, különösen a királyiakat,³⁾ jó karban tartani, ismételten megparancsolták. Megtiltották azoknak tisztán nyereségvágyból való kizsákmányolását,⁴⁾ megtiltották eladásukat vagy elajándékozásukat.

¹⁾ Cap. Aquisgr. 817., c. 29., p. 209.

²⁾ Cap. 779., c. 13., p. 37.: . . . precarias de verbo nostro factas . . . . A beneficium precariumnak van itt elnevezve, lényegben niucs különbség a kettő között, s oly birtokot jelöl, melyet egyházi testületek szabadokra ruháztak át csekély szolgálatokért, mely szolgálatok a tulajdonjog elismerését jelentették. Akkor történt ez, ha az egyháziak ajándékozás útján nyertek birtokot, melynek haszonélvezetét ismét vagy az ajándékozónak vagy a hozzátartozóinak vissza akarták adni.

³⁾ Cap. Aquit. 765., c. 5., p. 14. — Cap. Aquisgr. 813., c. 4., p. 188.

⁴⁾ Cap. Aquisgr. 802., c. 6., p. 91.

Néha mégis megtörtént ez, de mindig az átruházó beleegyezésével. A nyert beneficiumot ismét átruházhattak másokra, mit eleintén megtiltottak, de csak általánosságban, azért későbbben sokszor fordult elő¹⁾ s ez volt főútja a hűbérviszonyok elterjedésének.

Nemcsak földbirtokot ruháztak át beneficium gyanánt, hanem különféle dolgokat is. Így átruházták a birtokkal együtt minden rajtalevőt és hozzátartozót, még a szolgálakat is. Átruháztak templomokat, kolostorokat, mely átruházás az egyháziaknak nemcsak egyházi méltóságot, hanem a templom- vagy kolostorhoz tartozó birtok jövedelmét is biztosította; a világiaknak, minthogy Károly tulajdonát képező templomokat és kolostorokat világiaknak is adott, csak a jövedelmet. Átruháztak bizonyos haszonélvezeti jogokat, pl. halászati-, vadászati- és vámszedési jogokat. Átruháztak, Károly alatt ugyan még nem, de közvetlen utódai alatt, hivatalokat.²⁾ Grófságok és apátságok sokszor fordulnak elő, mint az átruházás tárgyai, de mindig inkább a birtokot s a jövedelmet tekintették, mely ezen méltóságokkal vagy más hivatallal volt összekötve, és az avval járó jogokat majdnem mellékesnek vették. Voltak, kik a méltósággal vagy a hivatallal járó birtok és jövedelmek mellett, az avval összekötött jogokat is kizsákmányolták saját előnyükre, úgy, hogy átruházásuk hasonlatosságot nyert a beneficium átruházásával, s azon kifejezés, mely eredetileg a hivatalra, mint méltóságra vonatkozott, az avval járó birtokot s jogokat jelölte. Károly törvényeiben még egymás mellett áll „beneficium et honorem“, későbbben már nem. Mélyreható változások csak későbbben történtek, de a későbbi oly fontos fejlődésnek csirái itt vannak.

A közönséges birtokátruházásból keletkezett állapotok, melyek a legközönségesebb alattvalónál is érvényesülhettek, általános elterjedést nyertek vonatkozással a legfontosabb állami viszonyokra, de összeköttetésben más institutiókkal: a hűbérviszonyokkal.

A beneficium némi személyi lekötelezettséget s odaadást vont maga után. Ez Károly alatt határozott alakot nyert a commendatio által, mely eredetileg más alapokon fejlődött, de most a legszorosabb összeköttetésbe jött a beneficiummal. A commendatio eredetét a keltáktól származtatják, s Károly alatt a védelembe való fölvételt jelentette. Nem volt minden esetben okvetetlenül szükséges, mert a mint rokonok között önkényt áll elő a védelem, úgy igényelheték azt az uralkodótól, mely tág értelemben véve minden alattvalóra kiterjedt, a társadalomnak segélyre szoruló tagjai, az özvegyek, árvák, stb. Az uralkodónak ezen védelmét, sokszor határozottan

¹⁾ Cap. Aquens. 807., c. 7. p. 149.

²⁾ Ann. Bert. 836., p. 430. — Ann. Fuld. cont. IV., 882., p. 396.

kifejezve nyerték meg egyesek, nevezetesen egyháziak, néha csak személyükre vonatkozólag, néha, és ez gyakoribb volt, az egész kolostorra s egyházára kiterjesztve; megnyerték azt kereskedők, asszonyok s rendesen mindazok, kik kérték, s az uralkodó méltóknak találta őket. Néha csak meghatározott időre szólott, pl. zarándokoknál s más utazóknál, míg útjokból visszatértek.¹⁾

A ki magát commendálta, azt „vassus“- vagy „vasallus“-nak, hűbéresnek nevezték. Érvényesült a legkülönfélébb viszonyok között, egyszerű földmiveseknél, kik birtokukat valamely egyháztól vagy úrtól nyerték, előkelő világiaknál, kik az uralkodó udvarába siettek, apátoknál, kik apátságukat talán beneficium gyanánt nyerték, hatalmas nagyoknál, kik különböző okokból „in vassaticum“ léptek.

A védelem ezen tág köréből emelkedtek ki a hűbérvizonyok.

A commendatio, mely a hűbériséget megalkotta, symbolikus tény mellett történt. A ki önmagát commendálta, az összetette kezeit s azéba helyezte, a kinek commendálta magát. Csókról, mely később fordult elő, most, kivéve Thassilo esetét, ki midőn az uralkodónak, mint hűbérúrnak meghódolt, megcsókolta térdeit, még nincs szó. Hűséget fogadott, mi a kézadás után történt.

Hűbéresekké rendesen szabadok lettek, kivételképen szolgák is, kik ezáltal különösen ki voltak tüntetve.²⁾

A hűbéresek viszonyaiban nagy különbségek vannak, a hűbérurak állásából vagy más szempontokból kifolyólag. Fontos teendőket végeztek az uralkodó hűbéresei, kiknek száma igen jelentékeny volt. A püspökök és grófok hűbéresei közreműködtek a béke föntartásában, az utóbbiakéi még részt vehettek a bíróságoknál, s elintézhették uruk távollétekor a hivatalos teendőket. Az uralkodónak sok hűbérese volt, de aránytalanul nagyobb volt az egyháziak s az előkelő világiak hűbéreseinek száma. Ez jórészt összefügg azzal, hogy azok, kik beneficiumot nyertek, commendálták magukat az átruházónak, kinek ezáltal hűbéresei lettek. Hűbéres lehetett valaki a nélkül, hogy beneficiumot birt volna, de beneficiumot nem nyerhetett, ha commendálással közelebbi viszonyba nem lépett az átruházóval. Némelyek ezt csak szokásnak minősítik.

Nem volt épen szükséges, hogy mindenki önmagát commendálja, ezt tehette más is, de szabály volt, hogy ahhoz jogcíme legyen. Így commen-

¹⁾ Waitz, IV., p. 201.

²⁾ Waitz, IV., 212.: Sie sind dadurch besonders geehrt, und gewissermassen über den Stand hinausgehoben dem sie durch Geburt angehören. Cap. Lang. 786., c. 7., p. 51.: Fiscilini quoque et coloni et ecclesiastici adque servi qui honorati beneficia et ministeria tenent, vel bassallitico honorati sunt.

dálhatta apa a fiát, püspök s apát az alárendelt egyháziakat, hűbérúr a hűbéresét, mihez azonban a commendálnak beleegyezését kívánták. Különben az egész viszony az érdekeltek szabad elhatározásán nyugodott, s kölcsönös beleegyezéssel meg is szünhetett. Károly előtt nem volt határozott rendelet e viszony megszüntetésére, de ő törvényileg kimondotta,¹⁾ hogy csak alapos ok folytán hagyhatja el a hűbéres hűbérurát. Ha ez ugyanis meg akarta ölni, megverni, szabadságától, örökségétől megfosztani, és ha védelmét megvonta tőle,²⁾ melyre igényt tarthatott. Evvel összefüggnek azon rendeletei,³⁾ hogy addig senkit védelembe venni nem szabad, míg meg nem tudják, milyen születésű, s ha előbbi urát elhagyta, míg ki nem derül, miért hagyta azt el.

A halál természetesen föloldja a viszonyt. A hűbérúr kötelességei nem szállnak át egyszerűen a fiára, és a beneficium, melyet birt sem lesz a fia tulajdona.

A kötelezettségek viszonylagosak voltak. A hűbérúr védelmezte hűbéresét, képviselte bíróságok előtt, s ha azt büntetéssel sújtották először hozzá fordultak, stb. A hűbéres állását hűbérurához „servire“- „servitium“-nak nevezték, őt magát nem ritkán „puer“-nek, „famulus“-nak. Tulajdonképeni kötelezettsége a hűség volt, s erre vonatkozott az eskü is, melyet commendálásakor letett. Ebből kifolyólag nem engedték meg neki, hogy ura ellenségével bármi összeköttetésben legyen, különösen tilos volt vele megbarátkozni. Kivántak nagyobb függést is, kénytelen volt hűbérura házában egyes szolgálatokat végezni, utazásoknál kíséretéhez csatlakozni, stb. Mindezekből a hűségi kötelék látszik, de hogy meghatározott időben a hűbérúr házában összegyűljenek, a grófoké gyűlések megtartásakor, az egyházi nagyoké más alkalomkor, az uralkodóé birodalmi gyűlések idejében s más esetekben udvarában, az a hatalom s a gazdagság mutogatásának látszik.

Háborúban nem háromlott valami különös kötelesség a hűbéresre, mint ilyenre, sem az uralkodóra sem a másokéra. Csak a földbirtok, tehát a beneficium is, vont maga után e tekintetben kötelességeket. S Károly iparkodott célja felé haladni, midőn intézkedett, hogy az erőket, melyek itt mutatkoztak, biztosítsa magának, nehogy azokat magánügyek az államtól elvonják. A szabadoknak jogát, magukat commendálni, vagyis hűbéri viszonyba lépni, elismerte, de gondoskodott arról, hogy az iránta és az állam iránt tartozó kötelességeitől el ne vonassanak, s előbb letétette

¹⁾ Cap. Aquigr. 813., c. 16., p. 189.

²⁾ Const. de liberis et vassallis, c. 2., p. 196.

³⁾ Cap. Mant. 781., c. 11., p. 41. — Cap. Lang. 789., c. 5., p. 70.

velük az általános hűségi esküt. Minden rendeletében, melylyel hatalmát biztosítani intézkedéseit keresztül vinni akarta, tekintettel volt a hűbéresekre. Mint személyileg lekötött s hű embereknek egyesülten kellett működniök a hivatalnokokkal, rendeletei érvényesítésén, s készen lenniök háborúban és békében akaratát követni, céljait előmozdítani.

A hűbériség általánosan elterjedt. A függési viszonyban levő földmivestől egészen a hatalmas főnemesig, s a meghódított nép királyáig lépett életbe, tulajdonuk, birtokuk, joguk s állásuk általa lett meghatározva.

Befejezés.

Károly birodalma, melyet megalkotott, műve volt hatalmas személyiségének. Nem volt az tisztán összehalmozódása országoknak és népeknek, melynek más alapja nem lett volna, mint egy szerencsés hódító személyi túlsúlya, hanem benne nyert bizonyos betetőzést az, a mi évszázadokon át létezett. A gall-germán népeknek összeköttetését szilárdabbá tette, az antik műveltségét újra fölélesztette, a kereszténységet elterjesztette, s kísérletet tett, épen ezen összeköttetés alapján, egy birodalmat létesíteni, mely a régi imperium alapján egyesítse mindazt, mi a keresztény vallással s a római egyházzal összeköttetésben van. Még sok hiányzott eme idea teljes keresztülviteléhez, mit utódaira hagyott. Innen indult ki ama még máig is vitás kérdés, vajjon képezett-e a frank uralom egységes államszervezetet, végelemzésben államot, avagy csak a törzsi, örökösségi hatalmaknak többé-kevésbé laza vagy szilárd szövetkezése, koronkint változó koncentrációja volt-e? Károly utódaira hagyta az angolszász s ír területek beolvasztását a császárságba, a keresztény vallásnak megszilárdítását az északi germánoknál, Spanyolhonban, a mohamedánok kiűzése után, a keresztény uralom helyreállítását.

Az általános egységet célzó törekvései előtt meg kellett hajolnia a törzsek s népek különbségének, az egyházi s világi nagyok érdekeinek. De azért hagyott nekik bizonyos szabad tért, mert nem akarta őket erőszakosan elnyomni, csak az egységnek alávetni és abba beleszóni. A meghagyott hatalommal, ha alkalom kínálkozott, nem egyszer akarták a főnálló ellentéteket és különbségeket érvényesíteni; iparkodtak áthatni a kapeson, mely körülzárolta s összetartotta őket. Annál könnyebben teheték ezt, minél kevésbé sikerült az alkotó hatalmas személyiségnek fölül-emelkednie s az állandó egységnek szilárd alapot megteremtene.

A hűbérvizonyok a helyett, hogy megszilárdították volna az egységet, még inkább veszélyeztették. Károly sokszor adott ki rendeleteket, melyekkel a védelembe lépők erejét az állam és az egység érdekeinek

biztosítani akarta, nehogy magánviszonyok miatt elvonassanak. De a személyi hűség és a függő viszony, egész határozottan lépett föl az általános kötelezettség mellett az állammal szemben, és az általános kötelezettségben nagyon kevés biztosíték volt, a szoros egység megszilárdítására, a birodalom alattvalói között. S valóban ezen viszonyok, miután Károly utódai alatt nagyobb jelentőségre emelkedtek, a birodalom fölosztására jelentékeny befolyást gyakoroltak.

A császár akarata elhatározó volt; tőle és a közelében levő tanácsnokoktól indult ki az impulsus mindenhez, a mi történt. Hatalma nagyobb volt, mint elődeié, és külsőleg is olyan tiszteletnyilvánításokkal halmozták el őt, a melyek azelőtt ismeretlenek voltak. De személyi hatalmának kifolyása az, hogy minden neki hódol meg, hogy mindennek középpontja ő. Az egységet biztosítandó, más téren is keresett elemeket. Az egyházzal való összeköttetésben talált ahhoz alapot. A vallásnak s az isteni tisztelet közösségének kellett túlszárnyalnia a nemzetiségek, jogok és érdekek különbségeit, és a népeket ugyanazon feladatok teljesítésére s az uralkodó iránt is egyenlő odaadásra bírnia. De a vallás és az isteni tisztelet egysége sem volt elegendő alap állami egységhez, melynek más feladatai, más céljai vannak.

A nagy birodalom a föloszlásnak több csiráit hordá magában. Eredetük régi, s Károly erős kézzel s szívós erélylyel megakadályozta kifejlésüket, de nem semmisítette meg egyszersmint őket. Bármily átható volt tevékenysége az állami élet különböző viszonyaiban, bármily erélyesen törekedett az államban rendet létesíteni, annak egységét megalkotni, mégis fennmaradtak egyes hiányok.

Mindennek túlnyomólag személyi jellege volt. A törzsek és népek engedelmeskednek Károlynak mint császárnak, de nem azért, mert a frankok királya volt s mert későbben Rómában császári koronát nyert, hanem mert fejedelmük helyét foglalta el. Hatalmas személyisége nem lépett a birodalomban mindenütt egyenlően előtérbe. Hivatalnokai, világiak és egyháziak gyakorolják sok helyen, különösen a távolabbiakon, hatalmát. A missi-intézmény, melynek kifejtésére oly nagy súlyt fektetett, melynek biztosítania kellett volna a birodalom különböző részeiben befolyását, nem bírta pótolni azt, a mi hiányzott. A birodalmi nagy gyűlés is, bármily fontos volt alatta s bár mennyire használta föl céljainak elérésére, megalkotásának hiányosságából s működésének rendezetlenségéből kifolyólag elégtelen volt, politikai viszonyok átható rendezésére. Az összeköttetés, az uralkodó s népe között nem volt elég szilárd. A népeknek meg kellett elégednie, otthon és a háborúkban, hivatalnokokkal, kiket nem maga választott régi szokás szerint, kik legtöbbször teljesen idegenek voltak, s

nem ritkán állásuk s befolyásuk minden előnyeit és jogait saját érdekükben használták föl. Működésük korlátok közé volt ugyan szorítva, de azért hatalmuk még mindig nagy volt. Hátrányos volt a különféle működéseknek, a birói, a hadi, a kormányzói működéseknek egyesítése, minthogy ez az uralkodó hatalmától majdnem önálló állást teremtett. Itt az volt veszélyes, hogy az államtól el volt vonva az, mi az államénak kell volna lenni. Az összeköttetést az állam feje s a nép között meglazította az is, hogy a biráskodást átruházta egyes egyénekre, habár megszorított mérvben, minthogy a végel döntést magának tartotta fönn s sok esetben rendkívüli követeket küldött ki, mert a nép a jog védelmét saját uránál kereste, ki iránt különös hűségre s odaadásra volt kötelezve, kihez háború alkalmával csatlakozott, s így az uralkodó iránti kötelességek csak másodrangúaknak látszottak.

Legveszedelmesebb volt nagyobb territorialis hatalmaknak képzése, a mi katonai szempontból történt, mint azt a markgrófságoknál láttuk. De ha valaki egy tartomány haderejével rendelkezik, annak állása fontos, s kiemelkedik másoké fölé, ha most ehhez kiváltságok is járulnak, le van téve az önálló hatalomnak alapja. Sokáig erélylyel küzdött Károly a hercegségek ellen, el is törölte őket, de későbbben, a viszonyokból kifolyólag, engedékenyebb lett, mihez a törzseknek önállóságra való törekvése is járult. Meghagyta ugyan jogaikat, de ez nem elégítette ki őket, s Károly nem bírta kiirtani az önállóságot s az elkülönítést czélzó hajlamot. Működése mégsem volt egészen hiába való, mert midőn birodalma föloszlott, nem állt elő a régi állapot. Azok, kik közelebbi rokonságban állottak, összetartottak, s kis ingadozás után együtt maradtak.

Junker László.

II.

Tanári kar.

1) A rendes tárgyak tanárai.

Arányi Ágost, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a k. m. természettudományi társaságnak és a helybeli „Katona József kör“-nek rendes tagja, az V. osztály főnöke; tanította a vallástant II., a német nyelvet a III., V., VI., VII., és VIII. osztályban, hetenkint 18 órában. Tanárkodásának évszáma 20.

Bartek Lajos, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a k. m. természettudományi, a magyar földrajzi társaságnak és a helybeli „Katona József kör“-nek rendes tagja, a természetrajzi és vegytani szertár

gondozója, a tanári tanácskozmányok jegyzője; tanította a földrajzot az I., II., a mennyiségtant a III., a természetrajzot a IV., V., VI. osztályban, hetenkint 19 órában. Tanárkodásának évszáma 9.

Dezső Lajos, világi okl. polgári iskolai tanító, képesített tornatanító, a helyi „Katona József kör“ pártoló tagja, a torna-szertár gondozója; tanította a tornázást I—VIII. osztályban, hetenkint 16 órában. Tanárkodásának évszáma 2.

Farkas Ignác, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a helybeli „Katona József kör“ pártoló tagja, a segélyző egyesület könyvtárosa, a II. osztály főnöke; tanította a vallástant az I., a magyar és latin nyelvet a II., a történelmet és pol. földrajzot a III. osztályban, hetenkint 18 órában. Tanárkodásának évszáma 21.

Horváth György, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a budapesti gyorsíró egyesületnek, a philologiai társulatnak és a helybeli „Katona József kör“ rendes tagja, a gyorsíró kör vezetője, a tápintézeti bizottság tagja, a helybeli m. k. főreáliskolában a latin nyelv rendkívüli tanára, a VII. osztály főnöke; tanította a görög nyelvet az V., VII. és VIII., a latin nyelvet a VII. osztályban, hetenkint 19 órában. Tanárkodásának évszáma 10.

Janny László, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, főgymnasiumi hitszónok, a VI. osztály főnöke; tanította a vallástant a VI., VII. és VIII., a latin és görög nyelvet a VI. osztályban, hetenkint 17 órában. Tanárkodásának évszáma 20.

Junker László, kegyes-tanítórendi áldozópap, tanár, a tanári könyvtár őre, a régiséggyűjteménynek és a térképtárnak gondozója, a k. m. természettudományi társaságnak és a helybeli „Katona József kör“-nek rendes tagja, a IV. osztály főnöke; tanította a német és latin nyelvet a IV., a történelmet a IV., V. és VI. osztályban, hetenkint 18 órában. Tanárkodásának évszáma 3.

Kováts Antal, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, az országos tanáregyesület rendes, a helybeli „Katona József kör“ választmányi tagja, az önképzőkör vezetője, az ifjúsági könyvtár őre, a VIII. osztály főnöke; tanította a magyar nyelvet és irodalmat a VI., VII. és VIII., a latin nyelvet az V., a bölcsészeti előtant a VIII. osztályban, hetenkint 18 órában. Tanárkodásának évszáma 6.

Matirkó Konrád, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a k. m. természettudományi társulat, a magyarországi Kárpát-egyesület rendes és a helybeli „Katona József kör“ pártoló tagja; tanította a mennyiségtant az I., IV., V. és VI., és a rajzoló geometriát az I., II. osztályban, hetenkint 19 órában. Tanárkodásának évszáma 22.

Mészáros József, kegyes-tanítórendi áldozópap, a helyi „Katona József kör“ pártoló tagja, rendes tanár, hitelemző, a III. osztály főnöke; tanította a vallást a III., IV., V., a magyar nyelvet a III., IV., a latin nyelvet a III. osztályban, hetenkint 19 órában. Tanárkodásának évszáma 17.

Olejovics János, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek, a philologiai társulatnak és a helybeli „Katona József kör“-nek rendes tagja, a tápintézeti bizottság tagja, az I. osztály főnöke; tanította a magyar és latin nyelvet az I., s a latin nyelvet a VIII. osztályban, hetenkint 18 órában. Tanárkodásának évszáma 12.

Pataky Imre, világi, az ipariskola igazgatója, városi rajztanár, polg. leányiskolai tanár, a helybeli „Katona József kör“ pártoló tagja, a rajziskola szereinek gondozója; tanította a rajzoló geometriát a III., IV., és a szépírást I., II. osztályban, hetenkint 6 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 20.

Pergner József, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, igazgató, a kecskeméti róm. kath. egyháztanácsnak, a főgymnásiumi bizottságnak és az iskolaszékeknek választott, a helyi „Katona József kör“ választmányi tagja, a kir. m. természettudományi társulat rendes tagja; tanította a természettant a VII., VIII. és a physikai földrajzot a III. osztályban, hetenkint 10 órában. Tanárkodásának évszáma 17.

Szabó Ferencz, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, házfőnök, a kecskeméti törvényhatósági bizottságnak választott, a róm. kath. egyháztanácsnak, az iskolaszékeknek, a helyi „Katona József kör“-nek, az országos középiskolai tanáregyesületnek s a kir. m. természettudományi társulatnak rendes tagja; tanította a mennyiségtant a II., VII. és VIII. osztályban, hetenkint 9 órában. Tanárkodásának évszáma 21.

Szölgvény János, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a rend-, növendékek tanulmányi felügyelője, a magy. történelmi, természettudományi és a helybeli „Katona József-kör“ rendes tagja; tanította a magyar nyelvet az V., a történelmet a VII. és VIII. osztályban, hetenkint 8 órában. Tanárkodásának évszáma 19.

2) Felekezeti hittanárok.

Csupics Kornél, görög kel. lelkész Szt.-Endrén, a kecskeméti gör. kel. hitközség adminisztrátora, kéthetenként tartott vallási órákat vasárnap délelőtt. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 3.

Fördös László, evang. reform. segédlelkész és hitoktató; tanította a reform. vallású tanulókat osztályonként heti 2—2 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 7.

Laukó Károly, ágost. evang. lelkész. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 25.

Dr. Bárány József, főrabbi; tanította az izr. vallású tanulókat a II—VIII. osztályban, hetenkint 2—2 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 1.

3) A rendkívüli tantárgyak tanítói.

Arányi Ágost, l. főnebb; tanította a francia nyelvet a kezdőknél és a haladóknál, heti 2—2 órában.

Bartek Lajos, l. főnebb; tanította a gyorsírást a kezdőknél, hetenkint 1 órában.

Horváth György, l. főnebb; okleveles gyorsíró; tanította a gyorsírást a haladóknál, hetenkint 1 órában.

Szabados Géza, világi, zeneneiskolának igazgató-tulajdonosa, az intézeti ének- és zeneiskola tanszereinek gondozója; tanította az ének és zenét mind a kezdőknél, mind a haladóknál hetenkint 2—2, összesen 8 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 15.

4) Intézeti szolgálta.

Farkas Antal, pedellus, az intézetnél szolgál a 6. évben.

III.

Előadott tananyag; tankönyvek.

1) Rendes, kötelező tantárgyak.

Első osztály.

Osztályfőnök: Olejovics János.

Vallásstan, heti 2 órában. A parancsokról, a parancsok megszegéséről. A malaszt eszközeiről és a szentségekről. Az ó-szövetség története, megfelelő erkölcsi tanulságokkal. Tankönyvek: Közép katekizmus. Eger, 1886. Róder Alajos, Bibliai történet. Eger, 1887.

Farkas Ignác.

Magyar nyelv, heti 6 órában. a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, különösen a népmesék, a görög, római és magyar történeti mondák

köréből. Értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás, az olvasmányok tartalmának szabadon való elbeszélése. Könyv nélkül tanult versek elszavalása. b) Nyelvtan: a mondat és beszédrészek, a fő- és mellékmondatok megkülönböztetése. Az alaktan, a szóképzés. Kéthetenként egy írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Tomor-Váradi, Magyar olvasókönyv. I. r. Budapest, 1890. Dr. Szinnyei, Iskolai magyar nyelvtan. I. r. Budapest, 1890. **Olejovics János.**

Latin nyelv, heti 7 órában. Egyes mondatcsoportok s összefüggő olvasmány alapján a név- és igeragozás begyakorlása; a nemi szabályok főbb tételei; szókinccs-gyűjtés; fordítás és elmezés. Könyv nélkül 8 mese. Hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Szepesi-Tóth, Latin alaktan I. r. Budapest, 1887. **Olejovics János.**

Földrajz, heti 4 órában. Európa országainak természeti viszonyokon alapuló leírása, terményei, lakosai, különös tekintettel azoknak nemzeti s politikai különfélétségére. Tankönyv: Hunfalvy János, Európa földrajza. Budapest, 1888. Lange-Cherven, Iskolai atlasz. Budapest, 1888.

Bartek Lajos.

Számтан, heti 3 órában. A tizes számrendszer. Alapműveletek egész számokkal és tizedes törtekkel. A törtek fogalma, s a négy számolási művelet közönséges törtekkel. A méter-mérték ismertetése. Pénzisme és időszámítás. Tankönyv: Dr. Lutter N., Közönséges számтан. Budapest, 1888. **Matirkó Konrád.**

Rajzoló geometria, heti 3 órában. Planimetriai elemek. Pontok, vonalak és szögek fekvése és mérési viszonyai. A legfontosabb síkidomok, u. m. a három-, négy- és szabályos sokszögek. A kör tulajdonságai és terület meghatározása. A kerület, tojásidom s csigavonal szerkesztése. A mértani ékitményi rajzolás elemei rajzeszközökkel. Tankönyv: Landau-Wohlrab, Rajzoló geometria. I. füzet. Budapest, 1887.

Matirkó Konrád.

Szépírás, heti 1 órában. A magyar kis és nagy betűk alkotó részeinek és alakítási módjának ismertetése és gyakorlása; folyóírás.

Pataky Imre.

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Állások. Tag szabadgyakorlatok. Kar-, láb-, törzsgyakorlatok. Járó szabadgyakorlatok. Társas szabadgyakorlatok kettesével. Tornázó rendgyakorlatok: sornytítás, mellésorakozás, kígyóvonulás. Katonai rendgyakorlatok: állás, sorfelállítás, igazodás, fedezés, fővetések, fordulatok helyben. Szergyakorlatok a korláton, nyújtón, póznákon, köteleken, a vízszintes és rézsutos létrán, gyűrűshintán, magas-, távol- és kötélugrás.

Dezső Lajos.

Második osztály.

Osztályfőnök: Farkas Ignác.

Vallástan, heti 2 órában. Az apostoli hitvallásról és parancsokról. Az új-szövetség története. Tankönyvek: Közép katekizmus. Eger, 1887. Róder Alajos, Bibliai történet. Eger, 1887. **Arányi Ágost.**

Magyar nyelv, heti 5 órában. Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, az olvasottak tartalmának elmondása. Több költemény elemzése és elszavalása. A megelőző évi anyag ismételése mellett: a határozók részletesen, különösen az átvitt értelmű határozók. Az összetett szerkezetű mondatok viszonya. Szóképzés, szórend s a körmondatok. Kéthetenkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Dr. Szinnyi József, Iskolai magyar nyelvtan. II. r. Budapest, 1887. Tomor-Várad, Magyar olvasókönyv. II. r. Budapest, 1887. **Farkas Ignác.**

Latin nyelv, heti 7 órában. Az előző évi tananyag ismételése és kibővítése után az igeragozás tüzetesen. Az igék perfektumai és supinumai. A rendhagyó, hiányos és személytelen igék. Szóképzés. A fő- és mellékmondatok megkülönböztetése kötőszók szerint. Az infinitivusi és participiumi szerkezetek. (acc. és nom. cum. infin., abl. abs.) Összetartozó szócsoporthoz egybeállítás. Fordításul latin és magyar mondatcsoportok, mesék és a római nép történetéből összefüggő olvasmányok szolgáltak. Hetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat. Tankönyvek: Szepesi—Tóth, Latin alaktan I. r., Budapest, 1887. Tóth György, Latin gyakorló és olvasókönyv II. r., Budapest, 1887.

Farkas Ignác.

Földrajz, heti 4 órában. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália és Polynéziának természeti viszonyokon alapuló leírása, terményei, lakosai, különös tekintettel néprajzi és társadalmi viszonyaikra. Tankönyv: Hunfalvy János, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália földrajza. Budapest, 1888. Lange-Cherven, Iskolai atlasz. Budapest, 1888.

Bartek Lajos.

Számтан, heti 4 órában. Rövidített számtani műveletek. Az arányosság fogalma, az aránylatok s azok alkalmazása. Egyszerű és összetett hármasszabály és az olasz praktika. Lánczszabály s a száztóli számolás. Kamatszámolás. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor. Közönséges számтан. Budapest, 1889. **Szabó Ferencz.**

Rajzoló geometria, heti 3 órában. Tömörmértani elemek. A sík. Az egyenesek és a síkok független s viszonyos fekvése; lapszög s szöglet. A legfontosabb testek, u. m. hasáb, gúla, szabályos testek, henger, kúp és gömb tulajdonságai és hálózata. A testek összeillősége, aránya,

hasonlósága, felszine és térfogatának meghatározása. Testminták készítése, síkékitmények rajzának folytatása a tanár előrajza nyomán. Tankönyv: Landau—Wohlrab, rajzoló geometria. II. füzet. Budapest, 1887.

Matirkó Konrád.

Szépírás, heti 1 órában. Magyar írás tovább gyakorlása (I. I. osztály.) A német betűk alakítása és írása. Folyóírás gyakorlása mind a kettőben.

Pataky Imre.

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Állások. Tag szabadgyakorlatok: kar-, láb-, törzsgyakorlatok. Járó szabadgyakorlatok. Futás. Társas szabadgyakorlatok kettesével és hármasával. Tornázó rendgyakorlatok: elé-, mellésorakozás, szög- és csigajárás. Katonai rendgyakorlatok: rendekbe fejlődés. Szergyakorlatok: lásd I. osztály.

Dezső Lajos.

Harmadik osztály.

Osztályfőnök: **Mészáros József.**

Vallástan, heti 2 órában. Az ember rendeltetéséről és végezeljáról. A hitről, parancsolatokról és a malaszteszközeiről. Tankönyv: Közép katekizmus, Eger 1885.

Mészáros József.

Magyar nyelv, heti 3 órában. Összefüggő történeti és egyéb olvasmányok szó- és mondattani elemzéssel. Költemények tanulása; szavalás. A nyelvtan rendszeres tárgyalása. A hangsúlyos verselés rövid ismertetése megfelelő költemények alapján. Kéthetenként egy írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Szinnyi József dr. rendszeres magyar nyelvtan Budapest, Tomor-Várad olvasókönyv. III. r. Budapest, 1887.

Mészáros József.

Német nyelv, heti 4 órában. Helyes olvasás és írás. A főnév, melléknév, névmás és ige, a szóképzés elemei. Mondatalkotás, szórend. Szók emlézése és fordítás. Prózai és költői darabok olvasása. Kéthetenként egy írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Dr. Szemák István, Németnyelvtan. Budapest, 1886. U. a. Német olvasókönyv. Budapest, 1883.

Arányi Ágost.

Latin nyelv, heti 6 órán. Az alaktan átisméltlése mellett a mondatanból az egyszerű mondat rendszeres tárgyalása. Az infinitivusi és participialis mondat szerkezet gyakorlati ismertetése. A szóképzéstan. Szavak és kifejezések tanulása. Prosodiai alapfogalmak. Összefüggő olvasmány Liviusból: I. A római köztársaság kezdete, lib. II. cap. 1—8., II. Tarquinius Porsennát ingerli háborúra Róma ellen. Hor. Cocles. Mucius Scaevola. cap. 9—16., IV. Egyenlenségek a plebeusok és patriciusok közt a) Menenius Agrippa cap. 23—33. b) C. Marcius

Coriolanus. Cap. 34—40. Az egyes mondattani szabályok után előforduló gyakorlati példák. Egyes velős mondatok jeles költőktől. Phaedrusból 4 mese. Hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Szepesi-Tóth mondattan Budapest, 1887. Bartal-Malmsosi, Latin olvasókönyv Livius, Ovidius és Phaedrusból. Budapest, 1883.

Mészáros József.

Történelem, heti 4 órában. Magyarország története, különös tekintettel a kiválóbb történeti alakok méltatására és a műveltségi viszonyokra. Befejezésül Magyarország területi és népességi viszonyai, az alkotmány, törvényhozás, közösügek s az anyagi és szellemi műveltség rövid ismertetése. Tankönyv: Varga Ottó, A magyarok története és Magyarország a jelenben. Budapest, 1888.

Farkas Ignác.

Physikai földrajz, heti 2 órában. Physikai alapismeretek az erőről és mozgásról, a hőről, delejességről és villanyosságról. A föld mint égi test. A föld szárazulatai, vizei, levegője és belseje. Tankönyv: Dr. Schmidt Ágoston, Physikai földrajz. Budapest, 1887.

Perger József.

Számтан, heti 3 órában. Összetett hármasszabály. Egyszerű és összetett kamatszámolás. Határidő számolás. Egyszerű és összetett lerovat-számítás. Ráfizetmény. Göngysúly. Társaság és elegyítés szabály. Állam- és értékpapírok. Tankönyv: Dr. Lutter N., Közönséges számтан. Budapest, 1888.

Bartek Lajos.

Rajzoló Geometria, heti 2 órában. A pont; az egyenes és a szög mérése és másolása, párhuzamosok szerkesztése. A rajzmérték. Egyenes vonalú idomok szerkesztése. Egybevágóság, hasonlóság és szimmetria; különösen az egybevágó és hasonló háromszögek tulajdonságain alapuló szerkesztések és ezek alkalmazása a gyakorlatban. A húr és érintő tulajdonságai. A körben lévő szögek; a körbe és a körülírt szabályos sokszögek. Két kör viszonyos fekvése. Kisebb területek felmérési módja. A nivellálás és helyszinrajzolás elemei. Szabadkézi rajzból, síkdiszitmények rajzolása. Tankönyv: Landau—Wohlrab, Rajzoló geometria. II. f.

Pataky Imre.

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Állások. Tagszabadgyakorlatok: kar-, láb- és törzsgyakorlatok. Járó szabadgyakorlatok. Társas szabadgyakorlatok kettesével, hármásával és tömegben. Tornázó rendgyakorlatok: ellenvonulás, köralakítás, kanyarlatok a középpont körül. Katonai rendgyakorlatok: kanyarodások, kettős rendekbe fejlődés. Szergyakorlatok a korlátton, nyújtón, póznakon, köteleken, a rézsutos- és vízszintes létrán, lovon, magas- és távolugrás. **Dezső Lajos.**

Negyedik osztály.

Osztályfőnök: Junker László.

Vallástan, heti 2 órában. A kath. istentiszteletről. A templomokról. Az egyházi ruhákról és edényekről. A szentségek kiszolgáltatásáról. A szentelményekről és áldásokról. Az egyházi évről. Tankönyv: Frenzel Ince, Liturgika. Budapest, 1882. **Mészáros József.**

Magyar nyelv, heti 4 órában. Irály- és verstan. megfelelő olvasmányokkal. Szavalás. Arany Toldija nyelvi és tárgyi magyarázatokkal. Két hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Névy Stiliztika. I. Budapest, 1887. és Lehr Albert Arany Toldija. Budapest, 1887. **Mészáros József.**

Német nyelv, heti 3 órában. A nyelvtan rendszeres áttekintése: ige- és névragozás, praepositiók és postpositiók, határozók, kötő- és indulatszók, szóképzés, helyesírás. Mondattan. Válogatott költői, és prósai olvasmányok. Két hetenkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: Dr. Szemák István, Elméleti és gyakorlati német nyelvtan. Budapest, 1888. U. a. Német olvasókönyv. II. r. Budapest, 1887. **Junker László.**

Latin nyelv, heti 6 órában. A mondattanból: módok és idők a mellékmondatokban, az alanyi, tárgyi, határozó, jelző, értelmező mellékmondatok, függő beszéd. Verstanból prosodia, a vers alkotó részei, verslejtés, hexameter dactylikus és a senarius versek. Liviusból: 1) Lex agraria. Fabii. 2) Volero Publilius. Appius Claudius. 3) Decemviri Phaedrusból: 1) Graculus superbus et pavo. 2) Canis et lupus. Ovidiusból: 1) Gabii capti. 2) Fabii. 3) Icarus. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyvek: Szepesi-Tóth, Latin mondattan. Budapest, 1887. Bartal—Malmosi, Latin olvasókönyv Livius-, Ovidius- és Phaedrusból. Budapest, 1883. **Junker László.**

Történelem, heti 3 órában. A görög nép fejlődését megelőző népek műveltségi állapota. A görögök és rómaiak története az actiumi ütközetig, főtekintettel a művelődési és alkotmányi viszonyok fejlődésére. Tankönyv: Szölgyémi János, Világtörténelem. I. k. Budapest, 1891. **Junker László.**

Természetrész, heti 3 órában. Ásvány-, kőzet- és földtan, az ásványok behatóbb ismeretéhez szükséges vegytani előismeretekkel. Az ásványok tulajdonságai. Az ásványok rendszere s az iparilag fontosabb ásványok részletes leírása. Egyszerű és összetett kőzetek. Földtan. Tankönyv: Dr. Róth Samu, Az ásvány-, kőzet- és földtan alapvonalai. Budapest, 1888. **Bartek Lajos.**

Mennyiségtan, heti 3 órában. A négy alapművelet algebrai egész számokkal, kiterjeszkedve a négyzetre- s köbre-emelés szabályaira és a mértani haladványok főbb tulajdonságaira. A számok oszthatósága, tényezőkre bontás, a legnagyobb közös osztó és legkisebb közös többszörösének kikeresése. A négy alapművelet betűszámítási törtekkel. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor, Betűszámítás, I. füzet. Budapest, 1884. **Matirkó Konrád.**

Rajzoló geometria, heti 2 órában. Kúpszeletek: kerület, hajtalék és mentelék szerkesztése adott alkotó részek alapján. Elemi axonometria. Ábrázolás egy és két vetületi síkon. Egyszerűbb tárgyak homlokrajzának, alaprajzának és keresztmetszetének ismertetése és rajzolása. Szabadkézi rajzból síkdiszitmények rajzolása. Tankönyv: Landau--Wohlrab, Rajzoló geometria II. f. **Pataky Imre.**

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Térdelések, támaszfekvések. Tagszabadgyakorlatok. Járó szabadgyakorlatok különféle lábtartással. Szökdelések. Kitartó futás. Társas szabadgyakorlatok kézi szerekekkel. Tornázó rendgyakorlatok: körülkörzés, ellenvonulás, csillagalakítás. Katonai rendgyakorlatok: rendekbe, kettős rendekbe fejlődés menetben. Szergyakorlatok: lásd III. osztály. **Dezső Lajos.**

Ötödik osztály.

Osztályfőnök: Arányi Ágost.

Vallástan, heti 2 órában. Előismeretek a vallásról. A kath. vallás igazsága. A bizonyítéki források. Krisztus Jézus isteni küldetése és istensége. A kath. egyház isteni tekintélyei. Tankönyv: Dr. Wappler Antal. A kath. egély tankönyve, I. r. Eger, 1882. **Mészáros József.**

Magyar nyelv, heti 3 órában, Költői olvasmány: balladák és románczok a tartalom, költői nyelv, szerkezet és versalak magyarázatával. Az írásművek szerkesztésének általános szabályai, megfelelő olvasmányokkal. Havonkint egy házi írásbeli dolgozat. Tankönyv: Névy L. Stiliztika, II. Rész, Szerkezetten. Budapest, 1885. Magyar balladák. Magyarázzák Greguss Á. és Beöthy Zs. Budapest, 1888. **Szölgyémy János.**

Német nyelv, heti 3 órában. Nyelv és mondattani ismétlések. Mesék, leírások, rajzok, párbeszédok és románczok költemények fordítása és elemzése. Havonkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Dr. Szemák István, Elméleti és gyakorlati német nyelvtan, II. r. és német olvasókönyv, III. r. Budapest, 1879. **Arányi Ágost.**

Latin nyelv, heti 6 órában. Mondattani ismétlések, stilusgyakorlatok.

Livius XXI. könyve. Catulusból III. IV. CI. Vergiliusból Ecl. IX. Horatiusból Carm. I. 3. 4. 10. 34. II. 10. III. 2. IV. 7. Epod. 7. Tibullusból I. 1. Propertiusból IV. 21. Ovidiusból Met. I. 89—150, 253—312. Irodalomtörténeti és metricai bevezetéssel. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyvek: Bartal-Malmsosi Latin Mondattan, Budapest, 1880. Bartal-Malmsosi Titi Livi A. U. condita L. L. XXI. XXII. Budapest, 1882. Bartal-Malmsosi jegyzetek Tit. Livius XXI. és XXII. könyvéhez. Budapest, 1881. Pirchala Imre Anthologiai Latina. Budapest, 1886. **Kováts Antal.**

Görög nyelv, heti 5 órában. Hangtan. Névalaktan egészen. Az igealak-
tanból a ω végű igék. Az elméleti rész begyakorlásán mondatok,
mesék és kisebb elbeszélések szolgáltak. Kéthetenként egy iskolai írásbeli
dolgozat. Tankönyv: Dr. Maywald József, Görög nyelvtan és gy-
akorló könyv. Budapest, 1887. **Horváth György.**

Történelem, heti 3 órában. A római császárság s annak műveltségi viszonyai.
A római császárság romjain keletkezett államok. A romanismus hatása.
A kereszténység eredete és átalakító befolyása. A nyugati császárság
megújítása. A pápaság emelkedése; a pápaság és császárság küzdelme.
A keresztes hadjáratok. A középkori intézmények bomlása. Európa
mai főbb államainak megalakulása, kiváló tekintettel a művelődés
fejlődésére. Tankönyv: Vaszary K. Világtörténelem. II. k. Budapest,
1889. **Junker László.**

Természetrajz, heti 2 órában. A növények tagozata élő példányokon.
Virágok ismertetése az őszi flórából. Sejttan, alaktan és szövettan
górcsói mutatványokkal. Linné rendszere. Rendszeres leiró növénytan.
A növények földrajzi elterjedése. Tankönyv: Dr. Róth Samu. A
növénytan alapvonalai. Budapest, 1888. **Bartek Lajos.**

Mennyiségtan, heti 4 órában. Betűszám-
tan: határozott elsőfokú egyenletek
több ismeretlennel. A kéttagnak magasabb positiv egész hatványai.
Szám-
tani haladványok. Gyökfejtés. Másodfokú egyenletek egy ismeret-
lennel. Mértan: a síkmértan főtételei. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor,
Betűszám-
tan. II. füzet. Budapest, 1885. és u. a. Mértan I. füzet.
Budapest, 1881. **Matirkó Konrád.**

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Állások. Tag szabadgyakor-
latok ellenkező oldali mozgásokkal. Társas szabadgyakorlatok hármá-
sával. Tornázó rendgyakorlatok: 8-as járás, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ kanyar-
latok 4-es sorokban. Katonai rendgyakorlatok: szakaszgyakorlatok.
Szergyakorlatok: nehezebb gyakorlatok minden tornaszeren.

Dezső Lajos.

Hatodik osztály.

Osztályfőnök: Janny László.

Vallástan, heti 2 órában. A ker. kath. ágazatos hittan. Az Istenről, teremtésről, az emberi nem bűnbeeséséről. Isten fia megtestesüléséről. Az ember megigazulásáról. A szentségekről. Az igazak boldogításáról a túlvilági életben. Krisztus eljövételéről dicsőségében. Tankönyv: Dr. Wappler Antal, A ker. kath. egély tankönyve. II. Eger, 1873.

Janny László.

Magyar nyelv, heti 3 órában. Költői olvasmány: Shakespearetől Julius Caesar, Molièretől Tudós nők, megfelelő tárgyi és tartalmi magyarázatok kíséretében, főtekintettel a drámai szerkezet- és jellemzésre. Rhetorika: a prózai, különösen a történelmi, szónoklati és értekező műfajok elmélete, tekintettel fejlődésükre a görög, római és magyar irodalomban. Szónoklatok, történetrészletek, értekezések, kritikák olvasása. Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Névy László, Rhetorika. Budapest, 1879. és Olvasmányok a rhetorikához. Budapest, 1886. Shakespeare Julius Caesar. Magy. Névy László, Budapest, 1880. Molière Tudós nők. Magy. Greguss Ágost, Budapest, 1880.

Kováts Antal.

Német nyelv, heti 3 órában. A német balladaköltészet elméletileg és példákban. Költői és prózai olvasmányok nyelvi és tárgyi magyarázatokkal, azok fordítása és elemzése, a szókinés gyarapítása, folytonos nyelvtani ismétlések. Havonkint egy iskolai dolgozat. Tankönyvek: Dr. Szemák István, Elméleti és gyakorlati német nyelvtan, II. r. és Német olvasókönyv. III. r. Budapest, 1879.

Arányi Ágost.

Latin nyelv, heti 6 órában. Nyelvtani ismétlések és stilusgyakorlatok. Sallustius, De bello Jugurthino. Vergilius, Aeneis I. és VI. ének. Cicero, De imperio Cn. Pompei. Kéthetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyvek: Pirchala Imre, P. Vergilii Maronis Aeneidos Libri XII. Bpest, 1882. Pirchala Imre, Jegyzetek Vergilius Aen. I—XII. énekében. Bpest, 1882. M. T. Ciceronis orationes selectae, recogn. R. Klotz I. Lipsiae, 1885. Hempf—Holub, Sallust. Cn. De Conjuratone Cat. et de bello Jug. Bpest, 1888.

Janny László.

Görög nyelv, heti 5 órában. A μ végű és a rendhagyó igék. Szóképzés és szóösszetétel. A mondattan főbb szabályai. Fordítás a Gyakorló- és Olvasókönyvből 1—50. szakasz, a Chrestomathiából az Anabasis V., VI., VIII. szakasz. Kéthetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyvek: Dr. Maywald József, Görög Nyelvtan. Budapest, 1887. Dr.

Maywald József, Görög Gyakorló és Olvasókönyv. 1888. Dr. Schenk—
Horváth Chrestomathia Xenophon műveiből. Budapest, 1887.

Janny László.

Történelem, heti 3 órában. Az irodalom, tudományok, társadalmi és politikai élet újjászületése. A nagy fölfedezések és következményei. A reformatio és ellenreformatio. A nagy hatalmak megalakulása s az állami élet kifejlése. Az angol, amerikai és francia forradalom s ezek következményei. Közép Európa története a bécsi kongressusig. A legújabb kor rövid áttekintése. Tankönyv: Vaszary K. Világtörténelem. III. k. Budapest, 1883.

Junker László.

Természetrajz, heti 3 órában. Általános állattan, a szervek és szervrendszerek leírása, az állattörzsek megkülönböztetése A fejlődéstan és élettan elemei. Állatrendszer az egyes osztályok főbb képviselőinek leírásával. Az állatok földrajzi elterjedése. Tankönyv. Dr. Róth Samu. Az állattan alapvonalai. Budapest, 1886.

Bartek Lajos.

Mennyiségtan, heti 3 órában. Algebra: A hatványozás általánosítása (negatív kitevők és alkalmazásuk a tízes számrendszerben, tört kitevők.) Képzetes mennyiségek. Brigg-féle logaritmuskok; műveleti szabályok; logaritmuskok kiszámítása és számolás logaritmuskokkal. Tankönyv: Dr. Lutter N. Betűszám-tan III. füzet. Budapest, 1882. Geometria: A goniometria s alkalmazása a sík-három szögek s sokszögek megoldására. A pont koordinatái; két pont távolsága. Egyszerű algebrai kifejezések graphikai ábrázolása. Tankönyv: Dr. Lutter N. Mértan, II. füzet. Budapest, 1881.

Matirkó Konrád.

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Három és négy részből álló összetett tag szabadgyakorlatok. Birkózó gyakorlatok. Társas szabadgyakorlatok kézi szerekkel. Tornázó rendgyakorlatok: füzetek. Katonai rendgyakorlatok: kettős rendekbe fejlődések, húzódások menetben. Szergyakorlatok: lásd V. osztály.

Dezső Lajos.

Hetedik osztály.

Osztályfőnök: Horváth György.

Vallástan, heti 2 órában. A ker. kath. erkölcs-tan. Előismeretek. Az Istennek tetsző élet alapföltételei. Az Istennek tetsző élet tekintettel Istenre és az ő teremtményeire. Az Istennek tetsző élet tökéletesítése. Tankönyv: Dr. Wappler Antal. A ker. kath. egély tankönyve, III. Eger, 1873.

Janny László.

Magyar nyelv, heti 3 órában. Poétika, a költői műfajok elmélete, tekintettel jelentékenyebb fejlődés mozzanataikra az egyes nemzeti irodal-

makban, különösen a magyarban. Költői és aesthetikai olvasmányok az olvasókönyvből és Gyulai, Greguss, Beöthy műveiből. Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Névy L. Poétika. Budapest, 1880. és Olvasmányok a poétikához. Budapest, 1881.

Kováts Antal.

Német nyelvtan, heti 3 órában. Hermann und Dorothea és Minna von Barnhelm valamint egyéb kisebb költői és prózai darabok olvasása nyelvi és tárgyi magyarázatokkal, azok fordítása és elemzése. Etymologiai fejtegetések. Nyelvtani ismétlések. Havonkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyvek: Dr. Szemák István, Német nyelvtan II. r. Német olvasókönyv IV. r. Budapest, 1879. Hermann und Dorothea, magyarázó jegyzetekkel ellátta Hoffmann Mór, Nagy-Kanizsa, 1880. és Minna von Barnhelm. Reclam-féle kiadás. **Arányi Ágost.**

Latin nyelv, heti 6 órában. Cicero: In Catilinam I. Pro Archia poeta. In. Antonium Philippica XIV. Epist. ad Att. II. 22. III. 1. IV. 1. 2. ad fam. II. 4. 5. V. 12. V. 7. 12. XII. 4. XIV. 4. 2. Verg. Aen. I. és IX. egészen, a XII. némi kihagyásokkal. Két hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: Cicero ed. Klotz, Vindobonae, 1860. Jánosi, Cic. Levelei. Budapest, 1884. Vergilius, ed. Pirchala. Budapest, 1881.

Horváth György.

Görög nyelv, heti 5 órában. Homeros Ilias I. teljesen. VI. 237—368. XI. 1—256. XVI. 1—256. XXIV. 468. végig. Herodotos VIII. némi kihagyásokkal. Két hetenkint egy írásbeli iskolai gyakorlat. Tankönyv: Hohegger, Homeri, Iliash, Vindobonae. 1857. Dietsch, Herodolt Hist Libri V—IX. Lipsiae. 1872.

Horváth György.

Történelem, heti 2 órában. Európa összes államainak, Ázsia és Amerika független államainak s gyarmatainak történeti áttekintése a jelen korig, alkotmányuk, természeti s műveltségi viszonyaik ismertetése. Tankönyv: Scholtz A., Politikai Földrajz. Budapest, 1883.

Szölgvény János.

Természettan, heti 4 órában. Bevezető meghatározások és alapfogalmak. Általános tulajdonságok és erők. Mechanika, rezgés, hangtan és fénytán kísérletekkel és matematikai megállapításokkal. Tankönyv: Dr. Schmidt Ágoston, Természettan. Budapest, 1887.

Perger József.

Mennyiségtan, heti 3 órában. Algebra: A másodfokú egyenletek egy és több ismeretlennel. A complex számok. A rendszeres soktagok főbb tulajdonságai. Maximum és minimum értékek másodfokúakra hozható felsőbbfokú egyenletek. Sorok. Kamatos-kamat. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor, Betűszám, Budapest, 1888. Mértan: Testmértan. A szög-

letes és gömbölyű testek felszíneinek és térfogatainak kiszámítása. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor, Mértan, Budapest, 1888.

Szabó Ferencz.

Tornázás, heti 2 órában. Szabadgyakorlatok. Összetett tagszabadgyakorlatok váltva és összekötve járással; birkozó gyakorlatok. Társas szabadgyakorlatok vasbotokkal. Tornázó rendgyakorlatok: fűzérgyakorlatok, katonai rendgyakorlatok, húzódások menetben, fejlődések rendekből és kettős rendekből. Szergyakorlatok: a csapatok erejének és ügyességének megfelelő szergyakorlatok; súlyemelés, súlydobás.

Dezső Lajos.

Nyolczadik osztály.

Osztályfőnök: Kováts Antal.

Vallástan, heti 2 órában. A róm. kath. egyház külső és belső története. Tankönyv: Dr. Wappler Antal, A kath. egyház története. Eger, 1878.

Janny László.

Magyar nyelv, heti 3 órában. A magyar nemzeti irodalom ismertetése, különös tekintettel Vörösmarty, Petőfi, Arany és Madách költészetére, a jelentősebb irodalmi irányok és férfiak tüzetes méltatása, műveik, illetőleg Gyulai, Toldy, Beöthy, Szilády, Kemény és mások idevágó munkáinak olvasása alapján. Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Beöthy Zsolt, A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. II. kötet. Budapest, 1887. és 1888. **Kováts Antal.**

Német nyelv, heti 3 órában. Goethe és Schiller életrajza, különös tekintettel drámai működésükre. Részletek Goethe Egmontjából, Schiller kritikája Egmontról. Részletek Chamisso Schlemihljéből valamint egyéb költői és prózai darabok olvasása nyelvi és tárgyi magyarázatokkal, azok fordítása és elemzése. Etymologiai fejtegetések, hasonértelmű szók kikeresése és emlézése. Beszédgyakorlatok, nyelv- és mondattani ismétlések. Havonkint egy iskolai dolgozat. Tankönyvek. Dr. Szemák István, Német nyelvtan, II. r. Német olvasókönyv. IV: r. Budapest, 1879. Egmont, magyarázta Dr. Bauer Simon. Budapest, 1888. és Peter Schlemihl. Reclam-féle kiadás. **Arányi Ágost.**

Latin nyelv, heti 5 órában. Fordítottatott a) Horatiusból: Carm. I. 1. 3. 4. 11. 14. 20. 24. 34. 37.; II. 10. 14. 15. 18.; III. 1. 2. 3. 9. 25. 30. Carmen seculare: Sat. I. 1.; II. 1. 6.; Epod. 1. 2. 16.; Epist. I. 4. 20.; II. 3. b) Tacitusból: Annal. lib. I. 1—44.; V. 1—5.; VI. 1—17. Nyelv- és modattani ismétlés. A római irodalomtörténet rövid ismertetése. Kéthetenkint extemporale dolgozat. Tankönyvek: Horatii Flacci carmina ed. Müller. Lipsiae, 1886. Corn. Tacit. Annal. ed. Halm. Lipsiae, 1861.

Olejevics János.

Görög nyelv, heti 3 órában. Homens Odys. I. 1—324., V. 228—493., XI. 1—233., XVII. 182—491. Haton, Apologia. Két hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Hohegger, Dindorf, Homeri, Odyssea, Lipsiae. 1879. Dr. Szanosi, Szemelvény, Haton műveiből. Budapest, 1883.

Horváth György.

Történelem, heti 3 órában. Magyarország oknyomozó történelme, tekintettel az alkotmány fejlődésére, a műveltségi viszonyokra és a kútfőkre. Tankönyv: Ribáry F. dr. Magyarország Történelme, átdolg. Mangold L. Budapest, 1886.

Szölgyémy János.

Természettan, heti 4 órában. Hőtan, delesség és villanyosság, az anyag szerkesztése vonatkozó khemiai főbb tételek, a kosmograpia elemei kísérletekkel és matematikai megállapításokkal. Tankönyv: Dr. Schmidt Ágoston, Természettan. Budapest, 1887. **Perger József.**

Mennyiségtan, heti 2 órában. Kapcsolattan. Helyeserelés, csoportozás, változtatás. Newton kéttagú tantétele. Általános ismétlés. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor, Betűszám. Budapest, 1888.

Szabó Ferencz.

Bölcsészeti előtan, heti 3 órában. A psychologia és logika elemei. A lelki élet önállósága. A lelki jelenségek főbb csoportjai. Az értelmi fejlődés. A logikai gondolkodás kifejlődése. Az általános és rendszeres gondolkodás formái. A tudományok felosztása és a főbb módszerek. Tankönyv: Pauer Imre. A lélektan és a logika elemei. Budapest, 1882.

Kováts Antal.

Tornázás, heti 2 órában. Lásd VII. osztály.

Dezső Lajos.

2) Rendkívüli, nem kötelezett tantárgyak.

Franczia nyelv, heti 2 órában. Helyes olvasás és írás, az alaktan elemei, a beszédrészek és azok alkalmazása, prósai és költői olvasmányok fordítása, elemzése és emlézése; beszédgyakorlatok. — Tankönyv: Theisz Gyula, Franczia nyelvkönyv, I. II. r. Budapest, 1885. **Arányi Ágost.**

Gyorsírás, kezdőknél és haladóknál heti 1—1, összesen 2 órában.

Kezdőknél: A Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírásnak levelezési része. — Tankönyv: Forrai Soma, A magyar gyorsírás tankönyve. Levelező rész. Budapest. 1886. **Bartek Lajos.**

Haladóknál: A Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírás vita-irásai része. Gyakorlásul különböző gyorsaságú dictatumok leírása szolgált. — Tankönyv: Hegedűs Ferencz, A vita- és parlamenti írás gyakorlati tankönyve. Budapest, 1889. **Horváth György.**

Műének és zene. Mind az éneket, mind a vonós hangszerű zenét két

csoportban a kezdők és haladók külön, díjtalanul tanulják az intézetnél a tanulók heti 2—2 összesen 8 órában. A kezdő énekeseknél e tanévben végzett tananyag, vonalrendszer, hangjegy-ismeret, hanggyakorlatok, természetes hanglépcső, különféle ütények, hangjegyírás. Ezenkívül a hétköznapi miseénekek is tanítottak, mely célra Szepesi énekkönyve használtatott. A kezdő zenetanulók tananyaga, Késmárky Árpád új hegedű iskolája volt. A szabatosabb játék elsajátítására, valamint az ütény iránti érzék fölkelésére a már haladottabb tanulók egy kisebb ének- és zenekart alakítottak, mely énekkar 20 tagból, a zenekar 16 tagból állott.

A haladó énekesek és zenetanulók a lefolyt tanévben is, főleg az ünnepeken előadatni szokott zenés miseénekek, valamint nagyobb szabású világi ének- és zenedarabok betanulásával foglalkoztak. Az előadott szerzemények közül említendőek: Schiedermayer A. 16. Szabados Géza op. 96. nagymisei: Graduale Rampis G. gs. 11. Szabados Géza gs. 42. Offertorium: Diabelli A. Proch H. Szabados Géza. Tantumergo Horák W. E. Világi darabokat pedig. Berlion H. Erkel F. Szabados Géza. Suppé F. Storch A.-tól adott elő az ének- és zenekar. Az ének- és zenevizsgálat június 2-án tartatott meg a következő műsorozattal: 1. Induló. Előadja a főgymn. zenekar. 2. Boldogság, Lázár Miklóstól. Szavalja Mátyás József k. r. n. p. 3. Dalra. Storch A. Előadja a főgymn. k. r. n. p. énekkara. 4. Bogár a hódító kezén, Ábrányitól. Szavalja Koczka Antal, VII. oszt. tanuló. 5. Bánk-Bán, című dalműből Erkel Ferencztől. Előadja a főgymn. zenekar. 6. A huszár-ló, Tóth K.-tól. Szavalja Csomák Gábor I. oszt. tanuló. 7. Népdal egyveleg, ének- és zenekarra alkalmazta és szerző Szabados Géza. Előadja a főgymn. vegyes ének- és zenekar. 8. Pataki Piroska, Pósa Lajostól. Szavalja Klein Béla IV. oszt. tanuló. 9. Bocaccio, Suppé F.-tól. Énekre és zenére alkalmazta Szabados Géza. Előadja a főgymn. kis ének- és zenekar. 10. Pályázatok kihirdetése. 11. Egy kedves ember, Gabányitól. Szavalja Hay Gyula, VII. oszt. tanuló. 12. Induló, előadja a főgymn. zenekar.

Szabados Géza.

3) A jövő évre előirányzott tananyag és tankönyvek.

A jövő évre tanítás tervét és anyagát illetőleg az intézeti tanártestület teljesen alkalmazkodni fog az „Állandó tanmenet”-hez, melyet a kir. főigazgatóság a nmlt. vall.- és közokt. ministerium 21,199/88. sz. rendelete alapján 1302/89. sz. a. helybenhagyott.

Tankönyv változások: Névy László Shakspere Coriolanusa. Ford. Petőfi. (VI. oszt.) Keleti M. T. Cic. De imp. Gnaui Pompei. (VI. oszt.) Mendlik—Schmidt, Rajzoló geometria III—IV. r. (III. és IV.) Joly Z. Philosophiai propedeutika, A pszichologia és logika vázlata. (VIII. oszt.)

IV.

Írásbeli feladványok.

1) Magyar nyelven.

V. osztályban. Az ősz. Leírás. — Buvár Kund. Elbeszélés (Vörösmarty után.) — A csárda. Leírás. — A munka és a siker. Elmélkedés. — A rom. Elmélkedés. — Hogyan kell hasznosan olvasni? Levél. — Szabadon választott tárgyú életkép. — A hazaszeretet alapja a nemzetek nagyságának. Fejtegetés. — A tudomány gyökere keserű, de a gyümölcse édes. Chria. — A barátság. Értekezés.

VI. osztályban. Caesar, Brutus és Cassius jelleme Shakespere Julius Caesarjában. Fejtegetés. — Mennyit használt fel Shakespere J. Caesar megírásánál a történelemből? Értekezés. — Egységes-e a cselekmény Sh. Julius Caesarjában? Értekezés. — A tudós nők szerkezete. Fejtegetés. — Coriolán hazaárulása. Történelmi elbeszélés. — Perikles és Fabius Maximus összehasonlítása. Jellemzés. — Tekintélyi érvek Deák Ferencz felirati javaslatában. Fejtegetés. — Gyulai Pál Kemény Zsigmond báró fölött tartott emlékbeszédének vázlatja. — Deák Ferencz mint szónok. Jellemzés. — A takarékoság az ember boldogságának egyik tényezője. Értekezés.

VII. osztályban. Az izlésről. Értekezés. — Rege a csodaszarvasról. Aesthetikai fejtegetés. — Magyar hősök jellemzése Vörösmarty Zalán futásában. Értekezés. — Éjjéli párbaj. Aesthetikai fejtegetés. — A madár fiához cz. költemény politikai vonatkozásai. Értekezés. — Az elegiáról. Értekezés. — A Szózat és Hymnus összehasonlítása. Fejtegetés. — Az antik és modern tragikum közt levő különbség, különös tekintettel Antigone tragikumára. Fejtegetés. — A királyné és Melinda jelleme Katona Bánk bánjában. Fejtegetés. — A népszínmű kellékei, tekintettel A falu rosszára. Fejtegetés.

VIII. osztályban. 1. a) A keresztény dráma és színpad keletkezése s az első magyar drámák. Irodört. értekezés. b) Attila a történelemben és a mondában. Értekezés. c) Az állhatatosság szülőanyja a nagy tetteknek. Elmélkedés. 2. a) Gyöngyösi irói jelleme. Irodört. értekezés. b) A muhi csata. Történelmi értekezés. c) Az élet kopár barátság nélkül, virágos mező a barátság által. Mondattárgyalás. 3. a) Mikes „Törökországi levele“-inek mint szépprózai műveknek méltatása. Aesthetikai értekezés. b) Mátyás király mint a magyar renaissance képviselője Történelmi értekezés. c) Érzékszerveink mint az ismeretek megszerzésének eszközei. Psychologiai értekezés. 4. a) Az ó-klassikai iskola hatása a magyar irodalomra. Irodört. értekezés. b) Zsigmond király jellemrajza. c) A munka egyik legszebb rendeltetése

az embernek (Deák F.) Bizonyítás. 5. a) Kisfaludy Sándor Csobánca. Aesthetikai fejtegetés. b) Zrinyi a hős. Történeti rajz. c) Képtelen, hogy a halálban eltűnjék minden jövő, s üdvét meg ne nyerje a jó és a vétlen, szenvedő. (Bajza.) Elmélkedés. 6. a) Kazinczy nyelvújító elvei. Értekezés. b) Kisfaludy K. frenejének tragikai eszméje. Aesthetikai fejtegetés. c) Az elektromosság gyakorlati alkalmazása. Fizikai értekezés. 7. a) Vörösmarty mint epikus. Irodört. értekezés. b) Belviszonyok a török hódoltság alatt. Történeti értekezés. c) Szütökben legyen a haza és ha kimondani szükség, Tetteitek zengjék nagy diadalmi nevét. (Vörösmarty.) Elmélkedés. 8. a) Eötvös József báró regényei a politikai reform szolgálatában. Irodört. értekezés. b) Petőfi életének főbb mozzanatai költeményei alapján. Életrajzi vázlat. c) Toldi jellemének fejlődése a trilogiában. Aesthetikai fejtegetés.

2) Érettségi feladványok.

Magyar nyelvi feladványok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: 1) Forradalom után való költészetünk általános jellemvonásai. 2) Nap és holdfogyatkozás (Term. tud. értekezés) 3) Carpe diem, quam minimum credula postero (elmélkedés).

Jelesen dolgozott 1, jól 1, elégségesen 3.

b) Az évvégi rendszeresített vizsgálatokhoz: 1) II. József reform törekvése és azok hatása Magyarországon (Tört. értekezés). 2) Jókor szokjál a gondolathoz, a társaságban született ember nem önmagáé. (Kölcsey elmélkedés) 3) Zrinyi Miklós mint hazafi, politikus és költő. (Jellemrajz)

Jelesen dolgozott 8, jól 9, elégségesen 5.

Német nyelvi dolgozatok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: magyarból németre való fordításra: A boszorkányokról.

Jól dolgozott 2, elégségesen 2, elégtelenül 1.

b) Az évvégi rendszeresített vizsgálatokhoz fordítás magyarból németre: a tenger és a szárazföld. (Hartwig után)

Jelesen dolgozott 7, jól 12, elégségesen 3.

Latin nyelvi dolgozatok.

a) Az szeptemberi vizsgálatokhoz: fordítás magyarból latinra: Szittya követ beszéde Nagy Sándorhoz.

Jól dolgozott 2, elégségesen 3.

b) A évvégi rendszeresített vizsgálatokon fordítás magyarból latinra: Ciceró fiához.

Jelesen dolgozott 9, jól 6, elégségesen 7.

Görög nyelvi feladványok.

- a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: Homer Ilias 17-én 140—168.
Jelesen dolgozott 2, jól 2, elégségesen 1.
b) Az évvégi rendszeresített vizsgálatokhoz: Plato, Charmides I. cap.
Jelesen dolgozott 7, jól 10, elégségesen 5.

Mennyiségtani feladványok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: 1) Az algebrából: meddig élvezhetjük a 2530 frtnyi évjáradékot, ha a célból egy 32000 frtnyi tőkét 3 perccel kamatok kamatjára adunk? 2) A geometriából: Az a , b , c oldalú háromszög csúcsa köré azonképen írtunk három gömböt, hogy mindegyik amásik kettővel érintkezik. Mekkora mindeme gömbök köbtartalma? $a = 52\cdot 315$ m., $b = 46\cdot 489$ m., $c = 32\cdot 216$ m.

Jól dolgozott 2, elégségesen 1, elégtelenül 2.

b) Az évvégi rendszeresített vizsgálatokhoz: 1) Az algebrából: Valaki 57550 frtot érő házat egy 3250 frtnyi év járadék fejében kínálja; hány évig fizethető az, ha 4·2 százalék számittatik? 2) A geometriából: Számítsuk ki azon csonka kúp térfogatát, melynél a felső véglap 3 m² az alsó négy akkora, mint a felső és az alsó középpontjának távolsága a felsőnek szélétől mindenütt a felső átmérőjével egyenlő?

Jelesen dolgozott 13, jól 4, elégségesen 5.

V.

Adatok az intézet történetéhez.

1) Az intézet beléletéhez.

Változás a tanári karban.

A magyarországi kegyes-tanítórend főtiszt. kormánya határozata folytán áthelyeztettek: Dr. Erdélyi Károly Temesvárra tanárnak, Kozár Ferencz Nagy-Kanizsára tanárnak. A távozók helyére rendeltettek tanároknak: Arányi Ágost Temesvárról, Junker László Kis-Szebenből.

Tanácskozások.

A nevelés és oktatásban megkövetelt egységes és egyöntetű módszer érdekében megtartattak a nm. vall. és közokt. m. kir. min. úr által 1890. évi 23,583. sz. a. kiadott középiskolai rendtartás 33—38. pontjai szerint a tanácskozások. Egész éven át 12 rendes, 5 rendkívüli tanácskozás tartatott,

ide nem számítván az érettségi vizsgálatokkal járó tanácskozásokat. A tanácskozás eredményéről a növendékek és a szülők értesítést kaptak.

Beiratások és vizsgálatok.

A javító-, felvételi- és pótlóvizsgálatokat augusztus három utolsó napján, a beiratásokat szeptember 1—3 napján tartottuk meg. Az ünnepélyes „Veni Sancte“ szept. 7. volt. A rendes tárgyak tanítását szept. 6., a rendkívüliekét szept. 15. kezdtük meg. Az előadások a szabályszerű szünnapok leszámításával minden fennakadás nélkül folytak.

Az évvégi vizsgálatok sorát a VIII. osztályban kezdtük meg, máj. 2-től tartottuk máj. 13-ig; a többi osztályban június 13-tól június 23-ig bezárólag.

Érettségi vizsgálat ezen tanévben három ízben volt, és pedig a tankerület ngs. kir. főigazgatójának intézkedéséből szeptemberben és decemberben pótló, ismétlő és javító vizsgálatok, május—júniusban pedig az évvégi rendszerinti érettségi vizsgálatok. Szeptemberben a vizsgálatok írásbeli részét 3. 4. 5. 6. 7-én, a szóbelit 9. 10-én összesen 5 vizsgálandóval tartottuk meg; december 2-án a javító vizsgálatot, megvizsgáltatott 5 vizsgálandó.

Az évvégi rendszerinti érettségi vizsgálatok írásbeli részét máj. 15. 16. 19. 20. 21. napjain, a szóbeli részt június 9. 10. 11. napjain tartottuk meg összesen 24 vizsgálandóval. Mindezen vizsgálatok szóbeli részénél ngs. Dr. Hóman Ottó tankerületi főigazgató úr elnökölt. Az évvégi rendszerinti vizsgálatok szóbeli részén jelen volt ngs. Dr. Pauer Imre egyetemi tanár úr mint miniszteri biztos.

A vizsgálatok eredményét részletezve tartalmazza a statisztikai kimutatások 3. száma.

A tanítás terve.

A tanítás tervét, a tananyag beosztását illetőleg, valamint az iskolai rend és fegyelem fűntartására vonatkozólag mindenben alkalmazkodtunk a nmlt. ministeriumnak rendeleteihez és a kir. főigazgatósnak utasításaihoz.

Vallási és fegyelmi ügy.

A vallástani oktatás és a hitélet fölött az irányadó vezetést és ellenőrző felügyeletet a megyés püspök úr ónagyméltósága gyakorolja ngs. és főtisztelendő Bogyó Pál apát-plebános úrnak, mint püspöki biztosnak közvetítésével.

A tanuló ifjúságnak róm. kath. vallású része vasárnapokon és ünnepeken 8 $\frac{1}{2}$ óraker, köznapokon pedig — kivéve a téli zord időszakot — az előadások előtt 7 $\frac{1}{2}$ óraker szent misét, vasárnapokon mise előtt hitoktató

beszédet hallgatott. Az adventi és nagybójtai vasárnapok délutánjain litániára is járt az ifjúság; részt vett a búzaszentelő-, keresztjáró- és úrnap körmenetekben és a farsangháromnapi szentségimádásban; a tanév folyamában ötször végezte a szent gyónást és áldozást, s a nagyhét első három napján szent gyakorlatokat tartott. A hétköznapi és vasárnapi szent misék alatt énekelt, ünnepeken pedig zenés miséket adott elő az ifjúság ének és zenekara; ezen miseénekeknek épületes betéteit képezék az intézet felső két osztályába járó rendi növendékpapok külön énekkarának darabjai.

A nem katolikus vallású tanulók az illető hitfelekezetek lelkészeitől nyerték vallási oktatásaikat, és részt vettek a saját vallásuk szerint való istentiszteletekben és vallásgyakorlatokban.

A tanártestülettel együtt az egész ifjúság kegyelettel ünnepelte meg október 4-én és november 19-én felséges apostoli királyunknak és királyasszonyunknak nevenapját, nemkülönben június 8-ikán koronázásuknak évfordulóját.

Az iskolai rendszabályokat szeptemberben és januárban a tanuló ifjúságnak fölolvastuk s kellő értelmezéssel kötelezővé tettük, a beírások alkalmával pedig egy-egy nyomtatott példányban kézbesítettük azon tanulók szüleinek, kik először iratkoztak be intézetünknel, hogy a rendszabályoknak a házi felügyeletre vonatkozó részéről kellőleg tájékozva legyenek, azokat magok is szem előtt tartásuk, illetőleg a szállásadókat azoknak megtartására kötelezzék.

Látogatás.

Tankerületünk kir. főigazgatóját ngs. Dr. Hóman Ottó kir. tanácsos és közoktatásügyi tanácsos urat a lefolyt tanévben négy ízben volt szerencsénk intézetünkben tisztelhetni. Szeptember, december és június hónapokban az érettségi vizsgálatok vezetése végett jelent meg, május 6., 7., 8., 9-én pedig az intézetnél hivatalos látogatását végezte.

Ez utóbbi alkalommal minden osztályban, minden tantárgy előadását meghallgatta; meghallgatta a rendkívüli tantárgyak előadásait is; megvizsgálta tüzetesen a könyvtárakat, szertárakat, gyűjteményeket és az osztályok felszerelését, az írásbeli dolgozatokat, rajzokat és osztálykönyveket, nem különben az intézet irattárát is, — és értekezett az intézetet főtartó testület vezető egyénéivel. A beható vizsgálat végeztével a kir. főigazgató úr önagysága tanácskozmányt tartott a tanártestülettel; közölte a tapasztalatról véleményét, célirányos útmutatásokat adott s egészben véve kifejezte megelégedését.

Évzárás.

Június 28-án tartotta a tanártestület évzáró tanácskozmányát, a mely után, június 30-án, Isten kegyelméből ünnepi „Te Deum“-mal fejeztük be

az iskolai évet. — Ekkor osztotta ki az igazgató az alább közz tett jutalmakat, az osztályfőnökök pedig a bizonyítványokat és az évvégi nyomtatott Értesítőt.

2) Az intézet külső viszonyai.

Róm. kath. egyháztanács.

Az intézetet fentartó érdemes egyházközönségnek tekintetes tanácsa az intézet ügyének gondozásával saját kebeléből választott „főgymnasiumi bizottságot” bizott meg, és ezen bizottság elnöke mélt. Horváth Döme úr ny. királyi táblai tanácselnök, tagjai pedig: Tek. Ifj. Bagi László városi főjegyző úr, tek. Dr. Bagi Béla jogakadémiai tanár úr, tek. Bogoss Endre kir. törvényszéki bíró úr, tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző úr, tek. Hornyik József m. kir. főreáliskolai tanár úr, tek. Horváth Béla kir. ügyész úr, tek. Kovács József nyug. kir. törvényszéki bíró úr, tek. Kovács Sándor földbirtokos úr, Perger József főgymnas. igazgató, ft. Szabó Ferenc kegyes-tanítórendi házfőnök úr, tek. Tóth István ny. városi tanácsos úr.

Ezen bizottságnak a főgymnasiumnak főtartására és fejlesztésére irányuló lelkes gondoskodása ezen tanévben is nagy jelentőségű tényekben nyilvánult. A tekintetes egyháztanácsnak az intézet ügye iránt mindig nyilvánuló áldozatkészsége után, ezen bizottság lankadatlan tevékenységének köszönhető, hogy az iskola anyagi szükségletei mihamar ki fognak pótoltatni. Ezen évben készítettett el a nyári torna teljes felszereléssel. (300 frt.) Ezen bizottság fáradozik abban is, hogy az iskola mostani épülete, mely magában véve kifogástalannak mondható, de néhány, még szükséges teremnek hijával van, egy toldalék-szárnynyal kibővítettessék és ez által mintaszerűvé alakíttassék.

Tápintézet.

Az érdemes egyházközség az iskola közelében bérelt külön helyiségben tápintézetet tart fenn, most már hetedik éve. Ezen tápintézetben a város bármelyik középiskolájába járó szegény tanulók havonkiut előre fizetendő 7 frtnyi díjért ebédrel, vacsorával és reggelire szánt kenyérrel láttatnak el. Ezen tápintézet ügyeinek vezetését 9 tagú bizottságra bizta. A tápintézet igazgatója főt. Hanusz István m. kir. főreáliskolai igazgató. E bizottságnak tagjai voltak ezen évben a mi taniútetetünk részéről: Horváth György és Olejovics János tanárok.

Szolgáljon ez az intézményt igénybe venni óhajtó vidéki szüléknek tájékoztatóul az iránt is, hogy tudakozódásaikkal kihez kelljen fordulniok.

3) Az intézet jótéevői.

(L. A. t. = Lásd : Adatok az intézet történetéhez.)

Tek. Bagi László városi főjegyző úr L. A. t. 10. pont. — Tek. Bogoss Endre kir. tszéki bíró úr L. A. t. 9. pont. — Ns. és főt. Bogyó Pál apátplébános úr L. A. t. 10. p. — Brachfeld J. úr. L. A. t. 10. — Tek. Domokos B. ügyvéd úr. L. A. t. 9. p. — Tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző úr. L. A. t. 10. pont. — T. Dömötör Istvánné Bencsik Teréz úrnő. L. A. t. 9. p. — Tek. Fekete István városi tanácsos úr. L. A. t. 9. p. — Tek. Gótsch József polgári iskolai tanár úr. L. A. t. 6. p. — Tek. Gyenes István árvaszéki ülnök úr. L. A. t. 6. p. — Tek. Horváth Béla kir. ügyész úr. L. A. t. 9. p. — Mélt. Horváth Döme nyug. kir. táblai tanácselnök úr. L. A. t. 4. A. e., 5. h. 9., 10. p. — Tek. Metzger Béla úr. L. A. t. 10. p. — Főt. Pollák Ede k. tanítórendi kormánysegéd úr 10 frtot adott a természettani szertárra. Dr. Politzer Gyula L. A. 10. — Tek. Scheiber József könyvkereskedő úr. L. A. t. 10. p. — Tek. Schwarz Gusztáv úr. L. A. 10. p. — Tek. Szegedi György városi alkapitány úr. L. A. t. 9. p. — Tek. Tóth László könyvnyomda tulajdonos úr. L. A. t. 9. p. — Tek. Vágó László városi főerdész úr élőfákat adományozott. — Tek. Zimay Károly ügyvéd úr, a kath. egyháztanács főgondnoka. L. A. t. 9. p. — Kecskemét város tek. közönsége. L. A. t. 9. p. — A kecskeméti tek. Casinó. L. A. t. 9. p. — A kecskeméti takarékpénztár. L. A. t. 8., 10. p. — Kecskeméti Ipar-Hitelintézet és Népbank L. A. t. 10. p. — A magy. tud. akademi L. A. t. 4. A. c. p.

Fogadják a nemes szívű adományozók a jutalmazottak és segélyzendők nevében is tolmácsolt igaz köszönetünket.

4) Könyvtárak.

a) Tanári könyvtár.

a) Beszerzések: a „Magyar Nyelvőr“, a „Századok“, a „Figyelő“, az „Országos tanáregyesületi Közlöny“, az „Egyetemes philologiai Közlöny“, az „Egyetemes közoktatási Szemle“, a „Földrajzi Közlemények“, a „Zeitschrift für math. und naturwissenschaftl. Unterricht“, a „Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien“, a „Praktische Physik“, a „Journal of Education“ és az „Irodalomtörténeti Közlemények“ című folyóiratok. Petrik, Magyarország Bibliographiája II. 4., III. 1. 2., Szilágyi Sándor, „Magyar Történeti Életrajzok“ VI. 4. 5., VII. 1. „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen“ folytatólag. Horváth Sebestyén, Magyarok Története. Róth Növénytan. Pirchala, Anthologia. Szinnyei, Magyar Nyelvtan

I. II. Tomor, Olvasókönyv I. II. Szepesi, Latin alaktan. Szülgyémy, Világtörténet I. Szemák, Német nyelvtan I. II. III. Szemák, Német olvasókönyv I—IV. Bauer, Egmont. Vagács, Irályképző gyakorlatok. Kont. Cicero. Gude, Erläuterungen zu deutschen Dichtern. I—V. Cserép, Római régiségek. Bánóczy, Kisfaludy I. II. Vergili, Bucolica et Georgica. Cicero, Orationes ed. Klotz I. II. Livius ed. Weisenbora. Abel, Schola regentia. Krieg, Der Praktische Experimentalphysiker. 1—12. Hoffmann, Lehrb. d. prakt. Pflanzenkunst. Hübner, Statistische Tafel. Szinnyei, Magyar írók életrajzai. 6—9. Császár, Egységes középiskola. Gymnasiumaink új szervezete. Stauber, Földrajz az iskolában. Döllinger, Heidenthum u. Judenthum. Duruy, Histoire Grecque, Romaine, De France. I. II. Giesebrecht, Deutsche Kaiserzeit. I—III. Krones, Geschichte Oesterreichs I—IV. Lindemann, Geschichte der deutschen Litteratur. Lindner, Handbuch der Erziehungskunde. Schwicker, Geschichte der Serben. Allgemeine Erdkunde. Bryce, Vergangenheit u. Gegenwart des deutschen Reiches. Dahn Geschichteunterricht. Rambaud Alfréd, Oroszország története. Badics, Fay Életrajza. Stanley H. M. A legsötétebb Afrikában. Lehmann — Leukmann, Ethnograph. Bilder — Menschenrassen. Kleyer Encyklopädiájából: Lehrbuch der ebenen Trigonometrie. Lehrbuch der arithm. und geom. Progressionen. Lehrbuch der sphül. und theor. Astronomie. Lehrbuch der Gleichungen des ersten Grades mit einer Unbekannten, mit mehreren Unbekannten; — des zweiten Grades Geschichte der Geometrie. Lehrbuch der Differencialrechnung. Das apollonische Berührungsproblem. Lehrbuch der Elasticität und Festigkeit.

b) A magyar Tudományos Akadémia ajándékai: Emlékbeszédék. Akadémiai Értesítő. Math. és természettudományi Értesítő. Bölcséleti Értekezések. Nyelv- és széptudományi Értekezések. Term.-tudományi Értekezések. Nyelvtudományi Közlemények. Történelmi Értekezések. Akadémiai Almanach. Szilágyi Sándor, Erdély és Az Északkeleti Háhorú. Vajda Emil, Nemzeti Zenede Története. Dr. Munkácsi Bernát, Votják szótár.

c) Intézetek ajándékai: 169 intézet részéről évvégi értesítő. A Nm. vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumtól, Magyarország Pénzüntézetei. A metereologiai és földdelejességi m. kir. központi intézet Évkönyvei. XVI. k. 1886. XVII. k. 1887. és XVIII. k. 1888. évfolyamok. A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizenkilencedik jelentése I. és II. füzet. Az országos tanítói nyugdíj- és gyámalapról szóló 1889-iki jelentés. A kolozsvári Ferencz József-egyetem tanrendje 1890—91. I. II. felére. Acta Scient. reg. Univ. Claudiopol. anni 1889—90. Fasc. I. et II. A kir. József-műegyetem programja. A pozsonyi kir. akad. személyzet létszáma és tanrendje. A budapesti m. kir. tud. egyetem segítő-egyesületének évkönyve. Felméri

Lajos, Neveléstudomány Kézikönyve. A Balkánfélsziget közgazdasági viszonyai. Jerolin Freiherrn v. Benko, Das Datum auf den Philippinen.

d) Egyesek ajándékai: mélt. Horváth Döme ny. kir. táblai tanácselnök úrtól: Hazánk, történelmi folyóirat folytatólag. Magyar nyelvtörténeti szótár folytatólag. A legújabb kor története folytatólag. Petrik, Magyarország Bibliographiája folytatólag. Szinnyi József, Magyar írók élete és munkái folytatólag. A Kisfaludi Társaság Évlapjai XXIV. k. Lubrich Ágost, Természetbölcselet III. k. Kazinczy Ferencz Levelezése. I. k. Reizner, Magyar pogánykori sirleletek. A kegyes-tanító rendtől: Boldog Pirotti Pompilius Mária élete. Főt. dr. Csósz Imre úrtól, A rózsahegy k. r. gymnasium története. Tek. Dolinay Gyula úrtól: A Turin-Párisi kirándulás, A múzsáért.

b) Ifjúsági könyvtár.

Az iskolaévben következő művekkel gyarapodott:

a) Ajándékozás útján: Arányi Ágost tanár úrtól, Kádár Lajos A Zsarnóczyak 1. k., Erdélyi Gyula, Kovász nélkül 1. k., Kászonyi Dániel Egy anyakönyv titkai 1. k., Tábori Róbert, A szobor titka 1. k., A matróz családja, A jószív 1. k. Kováts Antal tanár úrtól, Rösler Gyula, Pihenő órák 1. k. Tekintetes Lampel czégtől, Régi magyar történetírók 2. füzet. A m. kir. természettudományi társulattól, Népszerű természettudományi előadások 10. k. Szabó László VIII. o. tanulótól Monatsbände, I. Jahrgang 2. kötet. Kis Ernő II. o. tanulótól, Piszke albuma 1. k., Ogonovszky Ferencz Karczolatok 1. k., Vajda János, Egy honvéd naplójából 1. k., Schmid Kristóf, Gottfried, a fiatal remete 1. k., Eichenfels Henrik 1. k. Összesen 33 kötet.

b) Vétel útján: Hock János, A magyar főpapság 1. k. Verne Gyula, Világfelfordulás 1. k. Tompa Mihály összes költeményei 4 k. Varga Ottó, Honvédalbum 1. k. Nagy Miklós, Az aradi vértanúk emlékezete 1 k. Mikszáth, Almanach 1891-re 1 k. Hanusz István, Az állatok világából 1 k. Baksay Sándor, Szeder-indák 1 k. Pálffy Albert, Egy leány mint özvegyasszony 1 k. Jókay Mór, Egy ember, a ki mindent tud 1 k. A debreczeni benátikus 1 k. Erdélyi János, Tanulmányok 1 k. De Gerande Attila, Velence 1 k. Gyarmathy Zsigáné, A havasok alján 1 k. Rudnyánszky Gyula, Költemények Mátyás királyról 1 k. Uj könyv 1 k. Jakab Ödön, Nyár 1 k. Szvorényi József, Szemerei Szemere Pál munkái 3 k. Prohászka, Monatsbände II. Jahrgang 12 k. Olcsó könyvtár 268—294. számig terjedő kötetei. Összesen 62 kötet 45 frt 20 kr. értékben. Összes gyarapodás 95 kötet, 57 frt 80 kr. értékben.

5) Szertárak.

a) Természettani szertár. Telephon kijavított és újból felállított az igazgatói irodában és iskolaszolga lakásán. Egy légsúlymérő szereltetett. 6 Leclanché elem. Ezen kívül szereltettek kísérleti és fogyasztás alatt levő tárgyak.

Az újabb beszerzésekkel együtt van jelenleg a szertárban:

I. az általános tulajdonságok és erők			
tanához	7 készülék,	9 drb,	26·50 frt ért.
II. az általános mechanikához . .	54	" 118 "	548·95 " "
III. a cseppfolyósak mechanikájához	27	" 49 "	268·10 " "
IV. a légneműek	53	" 72 "	442·93 " "
V. a rezgés- és hangtanhoz . .	19	" 43 "	154·35 " "
VI. a hőtanhoz	42	" 82 "	282·40 " "
VII. a fénytanhhoz	64	" 135 "	618·82 " "
VIII. a delejességhez	9	" 31 "	567·00 " "
IX. a dörzs- és légköri villanyos-hoz	36	" 69 "	303·04 " "
X. a galván-villanyosságához . .	71	" 137 "	1233·41 " "
XI. a kosmophysikához	4	" 4 "	85·00 " "
XII. szerelvények, bútorzat, műsze- rek	29	" 50 "	197·68 " "
XIII. iratok, könyvek, nyomtatv. .	44	" 49 "	19·05 " "

Összesen: 459 készülék, 848 drb, 4232·23 frt ért.

b) A vegytani szertárba szereltettek: Az elemek és sók gyűjteménye Störek után, 12 frt 12 drb. különféle üveg-retorta 3 frt 99 kr. 2 kg. üvegcső 2 frt. Egy állvány a kísérlethez 1 frt 45 kr. Üvegcső állvány 50 kr. Vízfürdő 2 frt 20 kr. Vaskanál 15 kr.

c) A természetrajzi szertár gyarapodása: a) Vétel útján: 1. Vázak: Perca fluviatilis csontváz 6 frt. Cyprinus carpio felváz 9 frt. Tömve: Didelphis carnivorus 10 frt 80 kr. Borszeszben: Pelagia noctiluca 3 frt 60 kr. A soklábúak és pókfélék gyűjteménye (25 faj) 12 frt. Nagyítva utánzott bonczani minták: szív 8 frt 40 kr.; szem 6 frt 90 kr.; fül 8 frt 40 kr. 2. Növénytani nagyítva utánzott alakok: Centaurea cyanus 14 frt 40 kr. Ononis arvensis 5 frt 40 kr.; Taraxacum vulgare 9 frt 60 kr., 5 féle gombautánzat 4 frt 89 kr. 3. Ásványtaniak: 35 drb. különösen szép pyrit- és gránátpéldányokkal, Langer Kornél gymn. II. oszt. tanuló ajándékából. 4. Általánosok: palaczkok borszesz készítmény számára, 12 frt. Tolófiók a gyps modellekhez, 1 frt 08 kr. 5. Ajándékozás útján: 1 Daru, Sándor Ferencz gazdálkodó ajándéka, 1 vadkaesa, Kovács Dániel gymn. I. oszt. tanulótlól ajándékozva s mindkettő az intézetben kitömve. Több példány

tengeri hal, rák és sepia Reich József úr (Fiume) ajándékából. Pataky Zoltán gymn. IV. oszt. tanuló pedig 1 túhalat ajándékozott. A növénygyűjtemény újabb példányokkal gazdagodott, nem különben a rovar gyűjtemény is, melyeknek szaporításához járult Karch I. k. r. növ. pap is, több szép példánnyal.

d) Térképgyűjtemény. Vétel útján szereztetett: Gönczy—Kogutowitz, Magyarország megyéinek kézi atlasza, folytatólag. A tanév végén van az intézetnek 76 drb fali térképe, 31 drb kézi atlasza, 34 drb földrajzi és történelmi képe, 5 drb ég- és földgolyója.

e) Érem- és pénzgyűjtemény. Pénzgyűjteményünk gyarapításához járult: tek. Szabó József főgymnasiumi tanár úr 1 drb tiz pengő-krajczár-ros utalvánnyal, melyet „Hú-Szeben“ városa 1849. jún. 10. adott ki. Érem- és pénzgyűjteményünk áll 734 drb ércpénz- s emlékéremből és 19 drb bankjegyből. Pecsétgyűjteményünk a tanév végén áll 324 drbból.

f) A rajz- és mértanirajz-szertár mostani állomány a következőkből áll:

1. szerelvények	2 készülék	6 darabban
2. minták a mértan tanításához	3 „	49 „
3. rajzmintalapok	10 csoport	911 „
4. adományok (múlapok, képek stb.)	5 mű	39 „

Összesen: 20 tárgy 1005 darab.

g) Zene-szertár. Az ének- és zene-iskola szükségleteire a n. érdemű róm. kath. egyházközség ez évben is 50 frtot adományozott. Ez összegből szereztetett: hangjegypapír, hegedű, viola allo, violon, selyem- és bélhúrok, hegedűlábak, csavar, hűrtartó, gyanta, vonószőr, egy hegedű és egy nagybőgő kijavított; összesen 50 frt értékben. A szertárban van jelenleg: énekdarab 263, zenedarab 63, hangszer 20; összesen 346 darab.

h) Képgyűjtemény. Mélt. Horváth Döme úr intézetünket megajándékozta Petőfi és az akadémia elnökeinek aczélmetsetű arczképével.

6) Önképzőkör.

Alapszabályai értelmében a két felső osztály tanulói képezik rendes, az V. és VI. osztály tanulói pedig bejáró tagjait, s ez utóbbiak csak szavallatokkal léphetnek föl. Ez évben a körnek 25 rendes és 47 bejáró, összesen 72 tagja volt.

Az alakuló gyűlés 1890. okt. 5-én tartatott meg. Tisztviselőknak megválasztattak: Szabó László, VIII. o. t. elnöknek; Szabó Iván, VIII. o. t. jegyzőnek; Ringeisen Emil, VIII. o. t. pénztárosnak; Szabó Ferencz, VIII. o. t. főkönyvtárosnak; Rády Lajos és Kovács Gergely, VII. o. tanulók aljegyzőknek és Lipóczy László, VII. o. t. alkönyvtárosnak.

A kör az október 12 én tartott első nagygyűléssel kezdte meg működését, mely alkalommal a főgymn. igazgatója buzdító szavakat intézett a kör tagjaihoz, a vezető tanár pedig a kör működésének irányát jelölte meg bevezető beszédében. Volt összesen 2 nagygyűlés, 18 rendes v. kisgyűlés és 4 ünnepi diszgyűlés; e gyűlések tárgya az elfogadott dolgozatok s a rájuk vonatkozó bírálatok felolvasása volt, úgyszintén szavalatok és azok rögtön következő megbírálása, mindenkor a vezető tanár vagy az elnök felügyelete mellett és megjegyzései kíséretében. A négy diszgyűlés alkalmával az aradi vértanúknak és márczius 15-ének emlékét, továbbá Mikes és Eötvös születésének évfordulóját ünnepelte meg a kör.

A jelen tanév munkásságának eredménye a következő: Két elnöki beszéden kívül benyújtottak a tagok, a pályázat dolgozatait is ideértve, 25 dolgozatot és pedig 5 elbeszélést, 12 értekezést, 5 tanulmányt, 2 fordítást és egy beszédet. Minden dolgozatot felolvastak és három kivétellel megbíráltak. A munkakönyvbe 12 dolgozat került és pedig: „Elnöki megnyitó beszéd“, „Kazinczy Ferenc s a nyelvújítási harc“, „A magyarországi német települők“, „Bírálat Lengyelország első felosztásának története“ cz. dolgozatra“, Szabó László elnöktől; „XIV. Lajos ifjúsága“, „Irodalmunk hanyatlásának kora 1711—1772.“ és a komoly szavalatokra írásban beadott bírálat Hay Gyula VII. o. tanulótól; „II. József s Magyarországra vonatkozó nevezetesebb intézkedései“ Kecskeméti Vilmos VII. o. tanulótól; „Peti cigány“ beszély Kredics Rezső VII. o. tanulótól; „Ossián“, Schäfer Sámuel VII. o. tanulótól; „Önvédelmi harcunk 43-ik évfordulóján“, Rády Lajos VII. o. tanulótól; „A francia forradalom okai“, Traub József VII. o. tanulótól.

A szavalat kielégítő eredménnyel művelték, a mennyiben 25 tag 77 szavalatot adott elő, melyek közül 60 a komoly, 17 a komikus nemet képviselte. E szavalatok közt volt fokozatát tekintve 11 dicséretre, 15 jóra, 17 elismerésre, 19 megemlézésre, 3 elvetésre méltó, 12 bírálatlanul maradt. Szavalatversenyt márczius 1 én tartott a kör. A komoly szavalatok első díját, 5 frtot, Koczka Antal, a másodikat, 2 frtot, Kecskeméti Vilmos VII. oszt. tanulók nyerték meg; a komikus szavalatra kitűzött 3 frtot Hágy Gyula VII. o. t. vitte el.

A kör a munkakedv ébresztésére jutalmazással is kívánván hatni, a következő 3 pályakérdést tűzte ki: 1) A népéletből vett beszély, jutalma 5 frt. 2) Jakab Ödön „Nyár“ cz. verskötetének aesthetikai méltatása, jutalma 3 frt. 3) Észak-Amerika társadalmi viszonyainak ismertetése, jutalma 3 frt. Beadási határidő június 1. A kitűzött határidőig a beszélyre 4, az aesthetikai kérdésre 1 pályamű érkezett, míg a harmadik kérdés megoldatlan maradt. A beszélyek közül a „Dies irae“ cz. nyerte el az első díjat, melynek szerzője Schäfer Sámuel, VII. o. t. Az aesthetikai

pályamű megütvén a követelés mértékét, a pályadíjat megnyerte: szerzője Hay Gyula VII. o. t. A meddőnek maradt harmadik kérdés jutalomdíját a kör a „Bosszú“ cz. beszély szerzőjének ítélte oda, a ki Hágy Gyula VII. o. t.

Mint a kör szorgalmas munkásai dicséretet érdemelnek: Szabó László s Behr Géza VIII., Hágy Gyula, Kecskeméti Vilmos, Koczka Antal, Rády Lajos, Schäfer Sámuel VII., s Lichtenstein Elemér VI. o. tanulók.

A pénztár állapota; 56 frt. 24 kr. van elhelyezve a takarékpénztárban és 45 frt. 85 kr. folyóvá téve az esetleges szükségletek fődözésére.

A könyvtár állapota a jelen tanévben 58 művel szaporodott 64 kötetben. Vétel útján gyarapodott 8 művel, 9 kötetben, 17 frt 30 kr. értékben. Ajándék útján 50 művel, 55 kötetben, 24 frt 39 kr. értékben. A szives ajándékozók voltak:

Kováts Antal tanár úr	9 mű	9 kötetben.
Harkay Elek	6 „	8 „
Szabó László VIII. o. t.	2 „	3 „
Szabó Iván VIII. o. t.	2 „	2 „
Szabó Ferencz VIII. o. t.	6 „	8 „
Dömötör István VII. o. t.	3 „	3 „
Dömötör Sándor VII. o. t.	16 „	16 „
Lipóczy László VII. o. t.	3 „	3 „
Virág József VI. o. t.	1 „	1 „
Zimay Károly VI. o. t.	2 „	2 „

A könyvtár jelenleg áll 350 műből 391 kötetben 400 frt 66 kr. értékben.

Szorgalmas működésükért jutalomban részesültek: Szabó László elnök, (1 drb cs. arany) tek. Gotsch József úr szivességéből és Szabó Iván a kör jegyzője, (1 drb 10 fr. arany) tek. Gyenes István úr szivességéből.

7) Gyorsírókör.

1887/8. tanévben alakult gyorsírókör folytatta működését. Az első 1890. nov. 25. tartott alakuló gyűlésén 13 jelentkezett. Tisztviselőkül a következők választattak meg: Dömötör István VII. o. t. előadóvá a haladóknál; Zimay Károly VI. o. t. előadóvá a kezdőknél; Bertha József VI. o. t. jegyzővé; Dunszt Béla V. o. t. pénztárossá; Ringeisen Antal V. o. t. könyvtárossá és Zimay Károly VI. o. t. levelezővé.

Versenyírást a kör ez évben egyszer tartott, a midőn a tanulók diktatumok után irtak. A versenyírás 1891. jún. 9-én volt 2 tétellel a haladóknál, egy tétellel a kezdőknél. A haladóverseny első tétel (percenként 150 szótag) 2 frt jutalmát megnyerte Dömötör István VII. oszt. t. Zimay Károly VI. o. t. pedig dicséretet érdemel. Második tétel (percenként

130 szótag) 1 frt jutalmát Ringeisen Antal V. o. t. kapta. A kezdőverseny (percenként 100 szótag) 1 frt jutalmát Lehóczki Sándor IV. o. t. vitte el.

A jutalmak a kör pénztárából adattak ki. A kör jövedelme (az 1 frt tagsági díjából) 11 frt; az előző év maradványa 7 frt 60 kr, összesen tehát 18 frt 60 kr. Kiadás pedig 9 frt. Pénztári maradvány 9 frt 60 kr. A kör könyvtár ajándékozás által gyarapodott: Horváth György 3 évfolyam, Behr Géza VIII. o. t. egy évfolyam szaklapot. Tek. Bódogh János okl. gyorsírás tanár úr ajándékából (10 példány állandó rövidítések) a szorgalmasabb tanulók jutalomban részesültek.

A gyorsírókör könyvtár 83 kötetet tesz ki.

A szives adományozóknak a kör nevében meleg köszönetet mond a védnökség.

8) Segélyző egyesület.

A egyesület vagyona a Kecskeméti takarékpénztár egyesület 50 frt kegyes adományával gyarapodott és így van az egyesületnek készpénzben kamatokra adva 631.92 frt igérvényekben 115 frt.

A segélyző egyesület könyvtárának állapota:

1889—90-ben volt	255 mű, 539 kötet, 628 frt 11 kr. értékben.
az 1890—91-ben szereztetett	20 mű, 43 kötet, 41 frt 99 kr. értékben.
	275 mű, 582 kötet, 670 frt 10 kr. értékben,

Köttetésre kiadatott 16 frt 50 kr.

Összes kiadás 1890—91-ben 58 frt 49 kr.

9) Az intézetnél rendszeresített pályázatokról.

1. A kecskeméti városi tanácstól alapított „Széchenyi díjra (30 frt), melyért csupán kecskeméti születésű tanulók versenyezhetnek, ki volt tűzve e magyar történeti kérdés: „Az idegen népek betelepődése hazánkba“. Birálók: Tek. Bogoss Endre törv.-széki bíró, tek. Domokos Boldizsár ügyvéd, tek. Kovács István törv.-széki könyvvezető, tek. Kovács József nyug. törv. bíró, Szegedi György városi tanácsos, nt. Szölgyémi János tanulmányi felügyelő és főgymn. tanár és nt. Junker László főgymn. tanár urak.

A kitűzött jutalmat 3 beérkezett pályamű közül Szabó László VIII. oszt. tanulóé nyerte el, míg Kis Ferencz VII. oszt. tanulóé mélt. Horváth Döme úrnak a maga nevében, valamint néhai Horváth Cyril emlékére felajánlott 40 frtnyi adományából 10 és tek. Horváth Béla kir. ügyész úr szíveségéből 5, összesen 15 frtnyi jutalomban részesült.

2. A kecskeméti kaszinó 20 frtnyi jutalmára ki volt tűzve: „Kemény János“ magyar történeti elbeszélés.

A kitűzött határnapig pályamunka nem érkezett be.

3. A néhai Zsiga Alajos, k. r. áldozópap és tanár által alapított „Zsiga díj“-ra (25 frt) a következő tétel volt kitűzve: „Inkább akarom, hogy a szerencse s jó kimenetel hiányozzék tőlem, mint a hit. Ki hitét elveszti, nincs mit tovább veszítenie“. Birálók: Tek. Dr. Bagi Béla jogakadémiai tanár, Gyenes István árvsz. ülnök, nt. Szabó Ferencz kegyesrendi házfőnök és főgymn. tanár, nt. Farkas Ignác és Mészáros József főgymn. tanár urak.

Beérkezett 1 pályamű, mely a jutalomra érdemesnek találtatott. Szerzője Jakubik Rezső, VIII. oszt. k. r. n. pap.

4. Aesthetikai kérdésül ki volt tűzve: „Alföldi élet és jellemképek Petőfi költeményeiben“. Birálók: Tek. ifj. Bagi László városi főjegyző, tek. Horváth Béla kir. ügyész, nt. Kovács Antal főgymn. tanár urak.

Beérkezett 1 pályamű, mely tek. Bogoss Endre törv. bíró, Szegedi György városi tanácsos és Domokos Boldizsár ügyvéd urak szivességéből 3 db. arany jutalomban részesítettik. Szerzője Perina József, VIII. oszt. k. r. n. pap.

5. Költői dolgozatul ki volt tűzve: „A Hadak útja“. Birálók: tek. ifj. Bagi László főjegyző, tek. Bogoss Endre törv. bíró és nt. Kovács Antal tanár urak.

Beérkezett 1 pályamű, mely a bírálók véleménye szerint nem üti meg a mértéket.

6. Műfordításra ki volt tűzve: „Eutropü Breviarium Historiae Romanae Lib. VII. Cap. VIII—XXIII.“ Birálók: Tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző, nt. Olejovics János és Horváth György főgymn. tanár urak.

Beérkezett 3 pályamű, melyek közül első jutalomban részesült tek. Tóth László nyomda-tulajdonos és tek. Zimay Károly ügyvéd urak szivességéből Szukup János, VII. oszt. k. r. n. papé (jutalma 2 arany); a második jutalmat tek. özv. Dömötör Istvánné Úrnő szivességéből Wohlmuth Gyula VIII. oszt. k. r. n. pap pályaműve nyerte el (1 arany), a harmadik jutalmat tek. Fekete István városi tanácsos úr szivességéből Jakubik Rezső VIII. oszt. k. r. n. pap nyerte el (jutalma 1 tizfr. arany).

7. Természettudományú tételül ki volt tűzve a következő kérdés: „A mesterséges világítás különfélesége és haszna“. Birálók: tek. Szegedi György városi tanácsos, nt. Perger József főgymn. igazgató, nt. Arányi Ágost és Bartek Lajos főgymn. tanár urak.

Négy beérkezett pályamű közül első jutalomban részesült: Wohlmuth Gyula, VIII. oszt. k. r. n. papé, jutalma ms. Horváth Döme nyug. kir.

táblai tanácselnök úr a maga nevében s néhai Horváth Cyril emlékére szánt szives adományából 15 frt, Jakubik Rezső, VIII. oszt. k. r. n. papé mint az előbbivel egyenrangú szintén 15 frt jutalomban részesült.

10) Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések.

Néhai nemes Jettim József alapítványából harmadosztályú évi 60 frt ösztöndíjban részesül Török László V. oszt. tanuló.

Boldogult Horváth Cyrill emlékezetére mélt. Horváth Döme adományából 50 frt (1000 frt tőke kamatja) ösztöndíjat kap Harkay József III. oszt. tanuló.

B. e. Hoffman János, néhai kecskeméti prépost-plébános ösztöndíját (25·20 frt) Kovács János I. oszt. tanuló kapja.

A Fektor-féle ösztöndíjban (24 frt) Virágh József VI. oszt. tanuló részesült.

Kisfaludy Liptay Pál alapítványából Szabó László VIII. oszt. tan. (21·60 frt) ösztöndíjat kapott.

Mélt. Horváth Döme ösztöndíját (20 frt) Traub József VII. oszt. tan. kapta.

Csomák Gábor-féle alapítványból Farkas Kálmán VI. o. t. kap (35 frt) ösztöndíjat.

B. e. Ferenczy László kamatját (10·78 frt) Kamrás József III. o. t. kapta.

H. Kovács Anna alapítványának kamatait kapta (12·68 frt) Konez Mihály VI. o. t.

B. e. Major József alapítványának kamatját (2·14 frt), Biró Magdolna özv. Bakonyi Pálné alapítványának kamatját (5·36 frt) és özv. Zimmermann Józsefné úrnő alapítványának kamatját (2·68 frt), összesen 10·18 frtot Acsay Ferencz I. o. t. kapta.

Főtiszt. Pollák Ede kr. kormánysegéd úr s volt igazgató alapítványának kamatját (5·68 frt) Fodor Imre V. o. t. kapta.

Ntiszt. Csósz Imre Mihály kr. tanár úr alapítványának kamatját (6·46 frt) G. Szabó János IV. o. t. kapja.

Ns. és főt. Bogyó Pál apát-plébános adományát (1 drb cs. arany) Kovács Gábor III. o. t. kapta.

Tek. Bagi László (ifj.) városi főjegyző úr adományát (1 drb magyar arany) Földi József I. o. t. kapta.

Tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző úr adományából (1 drb császári aranyat) K. Szabó János IV. o. t. és (5 ezüst frtot) Langer Kornél II. oszt. t. kaptak.

Tek. Brachfeld József adományát (2 drb es. aranyat), Farkas József II. o. t. és Kuczka Péter III. o. t. kapták.

Tek. Schwarcz Gusztáv úr adományát (10 frt) Kummergruber Emil II. o. t. kapta.

A kecskeméti kereskedelmi-Ipar-Hitel-Intézet és Népbank 40 frtnyi és a kecskeméti Takarékpénztár-Egyesületnek 25 frtnyi adományából Rády Lajos VII. o. t. (30 frtot), Varga György V. o. t. (20 frtot) és Lichtenstein Elemér VI. o. t. (15 frtot) kaptak.

Tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző úrnak adományából 12 ezüst frtot kapott Perina József kr. n. p. VIII. o. tanuló, a növendék papok ének- és zenekarának vezetésében tanúsított buzgalmaért.

B. e. Szegedi Kilit szt. Ferenczrendi áldozópap könyvadományából (A Messiás Antilogianul Renán „Jézus életé“-re) Gácsér Endre, Hencz Ede, Szabó Ignác és Szukup János VII. o. tanulók, kr. n. papok kaptak.

T. Metzger Béla úr diszkötésű könyveiből kaptak: Viezner Gyula VII. o. t. k. r. n. p. (Somló „Első szerelem“, és Madách Imre „Az ember tragédiája“), Kirchgässner János VII. o. t., k. r. n. p. (Petőfi Összes költeményei. Sebeszta Rövid művelődés történet“), Kozma Aladár VI. o. t. (Hanusz Az állatok világából.)

T. Scheiber József úr diszkötésű könyveiből kaptak: Viezner Gyula VII. o. t. k. r. n. p. (Gyulai Pál „Vörösmarty életrajza“, Vörösmarty Lyrai költeményei, 2 kötet,) Szőke Jenő II. o. t. (Dr. Jankó János „Stanley utazása“) Hubacsek Béla I. o. t. (Kujak András keleti utazása), Hauenstädter József I. o. (Robinson Crusoe), Hatvani Ede II. o. t. (Cooper „Az útmutató.“)

Dr. Politzer Gyula adományiból Ranezay József VI. o. tanuló (P. Szatmáry Képek a középkorból) kapta.

Tanintézetünk örökemlékű alapítójától gr. Koháry Istvántól és több más nemeslelkű jótevőjétől származó alapítványok kamataiból 6 szegénysorsú, jóviseletű és szorgalmas tanuló kapott segílyt, mire összesen 60 frt fordítottott.

Ugyanezen alapítványok kamataiból az iskola év elején a szegény tanulók használatára szánt iskolakönyvek tárának gyarapítására is fordítottott 58.49 frt.

Intézetünknek és ezzel együtt a hazai nevelés és oktatásügynek áldozatkész pártfogói fogadják szívesen adományaikért, a mit adhatunk, hiven emlékező tiszteletünket s mélyen érzett köszönetünket.

VI.

A tanulók érdemsorozata.

Az érdemsorozatban használt jegyek jelentménye és fokozata.

Fokozat	a tanulmányi előmenetelre nézve	a magaviseletre nézve
1	jeles	jó
2	jó	szabályszerű
3	elégséges	kevésbé szabályszerű
4	elégtelen	rossz

Az érdemsorozatban előforduló rövidítések magyarázata.

g. k. v. = görög keleti vallású, — ág. v. = ágostai vallású, —
 h. v. = helvét vallású, — izr. = izraelita, — fm. = felmentetett, — k. r.
 n. p. = kegyesrendi növendékpap, — ö. d. = ösztöndíjas, — ism. = ismétlő.

I. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendki- vüli tantár- gyak
	Magaviselet	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Műténék	
Acsay Ferencz	1	1	2	2	1	3	3	2	3	1	—
Baltezán József, g. k. v.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1
Bárány Imre	2	1	3	4	4	4	4	2	3	2	—
Beke István	1	1	2	2	3	2	2	1	2	3	—
5. Benkó Béla, ism.	1	1	1	1	2	2	2	2	1	3	3
Bodrogi János	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	—
Bodrossy Dénes	3	2	3	4	3	4	4	2	2	1	—
Csomák Gábor	1	2	2	2	3	3	2	2	2	1	—
Csorba Gáspár	1	1	4	4	3	4	4	2	1	2	2
10. Czverkó Gyula, ism.	2	2	3	3	3	3	3	2	3	4	—
Dósa Dezső	1	1	3	3	3	4	3	2	3	3	—
Dukay Mihály	2	3	4	4	4	4	4	2	3	2	—
Faragó Dávid	2	2	4	4	4	4	3	2	3	2	—
Fehér Miklós	2	2	2	3	3	2	3	2	3	2	—
15. Fekete István	1	1	1	1	1	2	2	2	1	2	1
Fodor Antal	3	3	4	4	3	4	4	3	2	3	—
Földi József	1	1	2	2	1	2	2	3	3	3	—
Ö. Gyenes János	1	2	3	2	3	3	3	3	1	3	—
Gyenes István	2	2	4	4	4	4	4	2	3	2	—
20. Hauenstädter József	1	1	1	1	1	1	1	2	1	3	—

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak		
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Szám tan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Műének	Zene		
Horváth Iván	2	1	2	2	2	3	3	1	2	2	—	—	—
Hubacsek Béla	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	—	—	—
Iwenz Ferencz	1	1	2	1	1	1	1	3	1	2	—	—	—
Jäger László	2	2	3	3	2	3	3	3	3	2	—	—	—
25. Junker János, ism.	2	3	3	3	3	2	3	2	2	2	—	—	2
Kelecsényi József	2	1	2	3	3	3	3	2	1	2	—	—	2
Király Károly	1	3	3	3	3	3	3	2	2	3	—	—	—
S. Kovács Dániel	1	2	4	4	4	4	4	2	3	2	—	—	—
S. Kovács Gábor	2	2	3	4	4	4	4	2	1	2	—	—	—
30. Cz. Kovács István	2	3	3	4	3	3	3	2	2	3	—	—	—
Kovács János ö. d.	1	1	2	1	1	1	2	1	3	2	—	—	—
Kovács Lajos	1	2	2	2	3	3	2	2	2	3	—	—	—
S. Kovács Sándor	1	3	3	2	3	3	2	2	2	3	—	—	—
Körmöczy Imre	2	3	4	4	4	4	4	3	3	3	—	—	—
35. Krizsán József	1	3	3	3	3	4	4	2	3	2	—	—	—
Major Dezső	1	1	3	4	3	4	4	2	2	2	—	—	—
Marsa László	2	2	3	4	4	3	4	3	3	2	—	—	—
H. Nagy István	1	1	2	3	3	2	2	1	3	3	—	—	—
V. Nagy István	1	1	3	3	3	3	3	2	2	2	—	—	—
40. Német Sándor	2	2	3	3	3	3	3	2	2	2	—	—	—
Nórápi István	3	1	3	4	2	3	3	2	3	3	—	—	—
Pataki Bertalan	2	1	3	3	2	3	3	3	1	3	—	—	—
Ringeisen Arthur	1	2	2	2	3	3	3	2	3	1	—	—	—
Rónai Géza, ism.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—
45. Roos Eduárd, ism.	1	3	2	3	3	3	3	2	2	3	3	—	—
Sörös József	2	3	3	3	3	3	3	fm	2	3	—	—	—
Stokinger István	2	3	3	3	3	3	3	2	3	2	—	—	—
Szabó Jenő	1	2	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—
Szarvadszky József	2	1	4	4	4	4	4	2	3	3	—	—	—
50. Szeles László	1	1	1	2	2	2	3	2	3	2	—	—	—
Szöke Sándor	1	1	2	2	3	3	2	2	2	1	—	—	—
Tar Gergely, ism.	2	1	3	4	3	3	3	2	2	3	—	—	—
Tarnai Lajos	1	2	3	3	3	3	3	1	2	2	—	—	—
Timár Bertalan	2	2	3	4	3	3	3	2	2	2	—	—	—
55. Tóth Dezső, ism.	2	3	3	2	4	3	3	2	1	2	—	—	—
S. Tóth István	1	3	3	4	3	3	3	1	3	2	—	—	—
Vágó Imre	1	2	2	2	3	3	3	3	3	—	—	—	—
Zimay Pál	1	2	3	2	3	3	3	2	3	2	—	—	—

Meghalt: Zimay Lajos. Kimaradtak: Antal Sándor, Dobos József, Ó. Kovács János, Lukács László, Rácz Pál.

Összesen: 64.

II. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendki- vüli tantár- gyak	
	Magaviselet	Vallásan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Francia ny.		Műének
Agárdy Jenő	1	1	1	2	1	1	1	2	1	—	1	—
Aszódi Géza; izr.	1	1	2	2	1	1	3	2	2	—	—	—
Balázsi Károly	1	1	2	3	1	3	1	fm	1	—	—	—
Banó Sándor	2	2	3	4	4	4	4	2	4	—	—	—
5. Biró Gyula, h. v.	1	1	3	3	3	3	3	1	1	—	—	—
Bitskey József	2	1	2	3	1	2	3	1	1	—	—	—
Csányi József	2	1	2	3	3	3	3	1	1	—	1	—
Csernus Ferencz	2	1	2	3	1	3	2	1	2	—	1	—
Dégi Bertalan	2	2	3	4	3	3	3	2	3	—	1	—
10. Diószeghy Mihály	2	2	3	3	2	3	3	2	2	—	1	—
Farkas József	1	1	1	2	1	1	1	1	2	—	—	—
Goldberger Salamon, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—
Gyenes Antal	1	2	3	3	2	2	2	2	2	—	—	—
Hankovszky Dezső. h. v.	2	2	3	4	3	3	3	2	2	—	—	2
15. Hatvani Ede	1	1	1	2	1	1	2	2	1	—	1	—
Imre Ferencz	1	1	3	4	2	4	3	2	3	—	—	—
Jeszenszky Lajos	1	1	3	3	3	3	3	1	3	—	—	—
Kecskés Pál	2	1	3	3	1	3	3	1	1	—	1	—
Kerekes József	1	1	1	2	1	2	1	2	1	—	—	—
20. Kiss Jenő, h. v.	1	1	2	3	1	3	2	2	2	—	—	—
Kókay István	1	1	3	3	3	3	3	1	1	—	—	—
Kummergruber Emil	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	—
Langer Kornél	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	1
Lesi József	2	1	3	4	2	4	3	2	3	—	2	—
25. Lukacsovits Sándor	2	1	2	3	2	2	3	2	1	3	—	1
Németh Ernő	2	1	3	3	3	1	3	1	2	3	3	—
Schnitzár Ferencz	1	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—	3
Schvarz Béla, izr.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	—	—	—
Schvarz Imre, izr.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	—	—
30. Schvarz József, izr.	1	2	3	3	3	2	3	2	2	—	—	—
Szőke Jenő	1	1	1	2	1	1	1	1	1	—	1	—
Vass Béla	2	2	3	3	4	3	3	2	2	—	—	—
Zöldág József	2	2	3	4	3	4	3	1	2	—	2	—
Magántanuló: Batka Imre	—	2	3	4	4	4	4	—	—	—	—	—

Kimaradt: Acsay József.

Összesen : 35.

III. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak	
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Tört. és pol. földr.	Természettani földr.	Számítás	Rajzoló mértan	Tornázás	Művészet	Zene	Gyorsírás
Bagi Mihály	2	1	2	4	3	3	2	4	4	2	—	—	—
Bajtay Imre	1	1	3	3	3	1	2	4	3	2	1	1	2
Bárány Izidor, izr.	1	1	2	2	2	1	1	2	3	2	—	—	—
Bernátsky Béla	2	2	3	3	3	2	2	4	3	3	—	—	—
5. Bialas Jenő	1	2	2	1	2	3	2	2	3	2	1	1	—
Bojniczer Jenő, izr.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Darányi Ferencz, h. v.	2	2	2	1	2	1	1	3	3	2	—	—	3
Darányi Pál, h. v.	2	2	2	1	3	2	1	3	3	3	—	—	3
Domokos László	1	1	2	3	3	2	2	4	2	2	—	—	—
10. Domokos Mihály, ism.	1	1	1	1	1	2	2	2	3	2	—	—	—
Dömötör László	1	1	1	1	2	1	1	3	3	1	—	—	2
Faber Adolf	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	—
Farkas Imre	1	1	3	3	3	2	2	3	3	2	1	—	—
Gera Aladár	1	1	2	3	3	1	1	3	3	3	—	—	—
15. Hankovszky Imre, h. v.	2	2	3	3	2	3	2	4	3	3	—	—	3
Harkay József ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1	—	—
Kamrás József	1	1	1	2	1	1	1	2	1	2	1	—	2
Keck Sándor	1	1	2	3	2	1	1	3	2	2	1	—	3
Koncz István	1	1	2	2	2	1	1	2	1	3	1	—	—
20. Kósa József	1	1	1	3	2	1	1	2	3	2	1	—	—
Kovács Gábor	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	1	—	—
S. Kovács István	1	2	3	3	3	2	2	2	3	3	2	—	—
Kuczka Péter	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	—	—
Labancz Ferencz	1	1	3	3	3	2	2	4	3	3	3	—	—
25. Marsó József	1	2	3	3	4	2	3	3	3	1	2	—	—
Oláh Béla	2	1	2	2	2	1	1	3	3	2	—	—	—
Papp Pál	2	2	4	4	4	3	4	4	4	2	—	—	—
Polló István	1	1	2	1	1	2	1	1	2	3	1	—	—
Ringeisen Ottó	1	2	3	1	2	2	2	3	3	2	1	1	—
30. Stefkovics Andor	2	2	4	4	3	3	3	4	3	1	1	2	—
Wachlinger János	1	2	3	1	2	2	2	3	2	2	1	1	—
Weisz Géza, izr.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	3	—	—	1

Kimaradt: Dunst Ferencz.

Összesen: 33.

IV. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallásstan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Betűszám.	Rajzoló mértan	Tornázás	Francia nyelv	Művészet	Zene	Gyorsírás
Angyal Vidor	2	2	3	3	3	3	3	4	3	1	—	1	—	—
Dékány Aladár, izr., ism.	1	1	2	2	2	2	2	3	3	1	—	—	—	—
Dékány Zoltán, izr.	2	1	1	2	2	1	1	4	1	1	—	—	—	—
Dukesz Miksa, izr.	1	1	1	1	2	1	2	2	2	1	—	—	—	—
5. Füredi Gyula	1	1	2	4	4	2	3	3	1	2	—	1	—	—
Gyöngyösi Imre	2	3	3	3	3	3	4	3	3	3	—	1	—	1
Hanusz Zoltán	1	1	1	2	2	2	2	3	1	2	—	1	—	3
Hévizi József	1	1	2	3	2	3	3	3	3	fm	—	—	—	—
Jámbor János	1	2	3	3	4	3	3	3	1	2	—	1	—	—
10. Kientzl Tivadar	1	1	2	3	3	2	2	3	3	2	—	1	—	—
Klein Béla, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	—	—	—	1
Koreck Frigyes	1	2	3	1	3	2	3	3	3	2	—	1	—	—
Körmendy Imre	2	1	3	3	3	3	3	3	2	2	—	1	—	—
Kun Benjamin	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	—	1	—	—
15. Lehoczky Sándor	2	1	1	2	2	1	2	3	1	2	—	—	—	1
Lihoszt Vendel	1	2	2	3	3	3	2	3	1	2	—	—	—	—
Mészáros Lajos, ism.	1	1	1	3	3	2	3	3	2	1	—	1	—	—
Pataky Miklós	2	1	2	3	3	2	2	2	1	1	—	1	—	2
Pataky Zoltán	1	1	2	3	3	1	1	3	1	1	—	—	1	1
20. Ruttkay Béla	1	1	2	1	3	3	3	4	3	3	2	—	—	—
Stockinger János	1	1	1	2	2	1	3	3	2	1	—	1	—	2
G. Szabó János	1	1	1	1	2	1	1	2	1	2	—	—	—	1
K. Szabó János	1	1	1	3	2	1	1	3	1	2	—	1	—	1
Szaiff Kálmán, ism.	2	1	2	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1	—
25. Szücs Sándor	1	2	2	3	2	2	3	4	2	3	—	1	2	3
Tóth István	2	2	3	4	4	3	3	4	3	2	—	1	1	3
Tóth Lajos	2	1	3	3	2	2	2	2	1	2	—	1	1	—

Kimaradtak: Forster Frigyes és Terbe István.

Összesen : 29.

V. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség tan	Tornázás	Francia nyelv	Művészet	Zene	Gyorsírás
Bauer Ármin, izr.	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	—	—	—	—
Bognár János	1	1	2	3	3	3	1	1	2	1	—	1	—	—
Csatáry Gusztáv	2	2	3	3	4	3	3	4	4	2	3	1	1	—
Dávid Agoston	1	2	3	3	4	3	4	4	4	1	—	—	—	—
5. Dávid Alajos	2	2	3	3	4	3	3	3	4	2	—	—	—	—
Dömötör Lajos	1	1	2	3	3	3	2	3	3	1	—	—	—	3
Dunszt Béla	2	2	3	3	4	3	2	3	3	3	—	1	1	2
Farkas Árpád	1	1	1	2	2	2	2	3	2	1	1	—	—	—
Fodor Imre	2	1	2	2	1	1	2	2	2	fm	—	—	—	—
10. Hannover Béla, izr.	2	1	2	3	2	2	2	2	3	2	—	—	—	—
Horpáczky Jenő, izr. ism.	2	2	2	2	1	2	1	3	1	3	2	—	—	—
Kerekes József	1	1	3	3	3	3	2	2	3	2	—	1	1	—
Klauber Frigyes, izr.	1	2	2	2	2	1	2	2	3	3	1	—	—	—
Kovács József	1	1	3	3	3	3	2	3	4	3	—	—	—	—
15. Merász Ferencz	2	1	2	1	2	1	1	2	2	1	1	1	—	—
Oláh Gyula	2	1	3	3	3	2	2	3	3	1	—	1	—	—
Petyerecz József, ism.	1	1	2	3	3	2	2	3	3	2	—	—	—	—
Popper Alajos, izr.	1	1	2	1	1	1	1	1	2	2	1	—	—	—
Ringeisen Antal	1	1	3	1	3	2	2	3	3	1	—	1	—	1
20. Salamon Henrik	1	1	3	3	4	3	2	3	3	1	—	1	—	1
Strosz Salamon, izr.	2	1	3	3	3	2	3	4	3	2	2	—	—	2
Tóth Illés	1	2	3	3	3	3	3	3	2	3	—	—	—	—
Tóth Mihály	2	1	3	3	3	3	3	3	4	2	—	1	—	—
Török László, h. v. ö. d.	1	1	2	2	1	1	1	1	2	2	1	—	—	1
25. Vadócz Ferencz	2	1	2	3	2	2	2	2	3	1	—	—	—	—
Varga György	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Weisz Sándor, izr.	1	2	3	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	1
Zsigmond Béla	1	2	3	3	3	3	2	3	3	2	—	—	—	—
Zsigmond Ferencz	1	2	4	3	4	3	3	3	3	2	—	—	—	—

Kizáratott: Boros Nándor.

Összesen: 30.

VI. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség tan	Tornázás	Francia nyelv	Műtér	Zene	Gyorsírás
Berta József	2	3	3	4	3	3	4	3	4	3	3	2	2	2
Bogoss Béla	1	2	2	3	3	3	3	2	2	2	—	1	—	—
Bräuer Mihály	1	2	2	1	3	3	2	2	3	2	—	—	—	—
Farkas Kálmán ö. d.	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	—	—
5. Janitschek Lajos	1	1	1	2	3	3	1	1	3	2	—	—	—	—
Koncz Mihály	1	1	1	2	2	1	2	1	1	3	—	1	—	—
Kovács András	1	2	3	3	3	3	3	2	4	2	—	—	—	—
Kozacsek József	2	1	2	2	1	1	2	2	1	1	—	1	—	—
Kozma Aladár, gör. kel.	1	1	1	3	3	3	1	1	3	fm	2	—	—	—
10. Lichtenstein Elemér	1	1	1	2	2	2	2	1	2	1	—	1	—	—
Lukácsovics Imre	1	2	2	3	3	3	2	2	3	2	—	1	—	—
Pál Károly	1	1	1	2	2	2	2	2	3	2	—	—	—	—
Ranezay József	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	—
Rohoska Lehel, ág. v.	2	1	2	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	—
15. Virágh József ö. d.	1	1	3	3	3	3	2	2	3	2	—	1	—	—
Witz Zoltán, izr.	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—
Zimay Károly	1	1	1	3	3	3	2	1	1	2	2	—	—	1

Összesen: 17

VII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak									Rendkívüli tantárgyak				
	Magviselés	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség	Tornázás	Francia nyelv	Művészet	Zene	Gyorsírás
Balogh Ferencz, k. r. n. p.	1	1	1	2	1	2	1	1	1	fm	—	1	—	—
Blau Tivadar, izr.	1	2	2	3	3	3	1	1	3	2	—	—	—	—
Both Ferencz, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	2	1	2	fm	—	1	—	—
Dömötör István	1	2	3	3	4	3	2	2	2	2	—	1	—	1
5. Dömötör Sándor	1	1	1	3	3	3	1	2	3	1	—	—	—	—
Gácsér Endre, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	1	fm	—	1	1	—
Hay Gyula, izr.	1	2	1	2	3	3	1	2	2	3	1	—	—	—
Hencz Ede, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	2	fm	—	1	—	—
Kalencsik Lajos, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	1	fm	—	1	1	—
10. Karch János, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	2	2	1	2	fm	1	1	—	—
Kecskeméti Vilmos, izr.	1	1	1	1	2	2	1	1	3	3	—	—	—	—
Kertész Ödön	1	2	3	3	3	3	2	2	3	1	—	—	—	—
Keserű Balázs	1	1	2	3	3	3	2	2	4	2	—	1	—	—
Kirchgässner János, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	2	1	1	1	fm	1	1	—	—
15. B. Kiss Ferencz, h. v.	1	1	2	2	3	3	2	3	4	3	—	—	—	—
Koczka Antal	2	2	2	3	3	3	1	3	3	1	—	—	—	—
Kovács Gergely	1	1	1	2	2	2	1	1	1	2	—	—	—	—
Kredics Rezső	2	3	3	3	3	3	1	3	4	1	—	1	—	—
Lipóczy László	1	1	2	3	3	3	2	1	3	1	—	1	—	—
20. Papp Dezső, gör. kel.	1	1	1	2	3	3	1	1	3	3	—	—	—	—
Petri Leo, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	1	1	1	2	fm	1	1	1	—
Porkoláb József, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	1	fm	—	1	1	—
Rádi Lajos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	—	—	—
Schäfer Sámuel, izr.	1	1	1	2	2	2	1	1	2	3	—	—	—	—
25. Szabó Ignác, k. r. n. p.	1	1	1	2	1	2	1	1	2	fm	—	1	1	—
Szivy Béla, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	2	fm	2	1	1	—
Szukup János, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	1	—	—
Tóth László	1	1	3	3	3	3	2	2	3	2	—	—	—	—
Traub József	1	1	1	2	1	1	1	2	2	2	—	—	—	—
30. Vezsenyi Béla	1	1	2	3	3	3	2	2	3	1	—	1	—	—
Viezner Gyula, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	1	1	—

Meghalt: Dudás Mihály. Kimaradt: Fodor Imre.

Összesen: 33.

VIII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak				
	Magaviselet	Vallásstan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcsészet	Tornázás	Műfénék	Zene	Gyorsírás	Francia nyelv
Behr Géza, izr.	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	2	—	—	1	1
Czeczkó Antal, k. r. n. p. . .	1	1	1	2	2	1	1	1	2	1	fm	1	—	—	—
Feisthammel Mihály, k. r. n. p.	1	1	2	1	2	2	1	1	2	1	fm	1	—	—	1
Frank István, k. r. n. p. . . .	1	1	2	2	2	2	1	2	1	2	fm	1	—	—	—
5. Igács József	1	2	3	3	3	3	2	2	3	3	2	—	—	—	—
Jakubik Rezső, k. r. n. p. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	1	—	1
Jobszt Gellért	2	2	3	3	3	3	2	2	2	3	1	—	—	—	—
Lőrincz Gábor, k. r. n. p. . . .	1	1	3	2	2	2	1	1	2	2	fm	1	—	—	—
Mátyás József, k. r. n. p. . . .	1	1	1	2	2	2	1	1	2	1	fm	1	1	—	—
10. Merrász István, k. r. n. p. . .	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	fm	1	—	—	—
Nógel Gyula, k. r. n. p.	1	1	3	2	3	2	1	2	2	2	fm	1	—	—	—
Pálinkás Endre, k. r. n. p. . . .	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	fm	1	—	—	—
Perina József, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	1	—	1
Rencz János, k. r. n. p.	1	1	1	2	1	2	1	1	2	1	fm	1	—	—	—
15. Ringeisen Emil	1	2	2	1	3	3	2	2	3	2	2	—	—	—	1
Rózsa István, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	fm	1	—	—	—
Somogyi István, k. r. n. p. . . .	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	fm	1	1	—	—
Schweighófer János, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	2	1	2	2	1	fm	1	—	—	1
Szabó Ferencz	1	1	2	3	3	3	2	2	3	2	2	—	—	—	—
20. Szabó Iván	1	1	2	2	2	2	1	1	3	3	1	—	—	—	—
Szabó László, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	—
Wohlmuth Gyula, k. r. n. p. . .	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	fm	1	1	—	1

Kimaradt: Krasznyánszky János, k. r. n. p. Állandóan betegek: Czilling Antal és Schwech Nándor, k. r. papnövéndékek.

Összesen: 25.

VII.
 Statisztikai táblázatok.

1. A tanulók általános áttekintése.

Összesen a tanév végén	Vallásra nézve volt		Anyanyelvére nézve volt		Nyelvismeretre nézve		Egészségi állapot		Magaviselet		A fegyelmi esetek száma																						
	róm. kath.	gör. kath.	gör. keleti ág. evang.	ev. reform. unitárius	izraelita	más vallású	magyar	német	román	olasz	tót	szerb-horvát	ruthén	más nyelvű	csak magyarul	csak németül	csak románul	csak tótul	csak ruthenul	csak szerb-horvátul	csak olaszul	hányan tudnak magyarul	betegségi eset	hány tanuló kapott	igazgatói	tanárkari	megro- vásban	tanács folytán el- távozott	kizárított				
250	213	3	1	8	25	227	22	—	—	1	—	—	—	186	—	—	—	—	—	—	250	274	9	3	2	174	32	3	—	—	—	—	1

Összesen a tanév végén	A tanulók szülői közt polgári állásra nézve volt										A tanulók illetősége												
	Östermelő		Iparos		Kereskedő és vállalkozó		Tisztviselő		Más értelmiségi (orvos, ügyvéd, lelkész, tanár, tanító, mérnök, író, művész stb.)		Személyes szolgálatból élő (munkás, napszámos, szolgálta stb.)		Magánzó (nyugdíjas, tőkéjének jövedelméből stb. élő)		helybéli	megyebéli	más megyébéli	svájcei	amerikai	alsó-ausztriai	Lecskére órát nem mulasztott	Igazolatlanul mulasztott	
250	1	62	1	—	46	2	1	19	1	26	18	2	23	32	16	145	34	69	1	1	—	91	2

2. A tanulók részleges áttekintése.

Osztály	Főlvétett az egész év folyamán				Vizsgálatot tett														Előmenetek eredménye a rendszer tantárgyakban						Hányan tanulták				Tanítási óramulasztás										
	haladó	rendes	magán	ismétlő	összesen	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	több	Mindenből jeles	Mindenből legalább jó	Mindenből legalább elégséges	Egyből elégtelen	Kettőből elégtelen	Többől elégtelen	A francziát	A műéneket	A zenét	A gyorsírást	Igazolt	Igazolatlan	Összesen								
	tanuló				életévét betöltötte																																		
I.	64	51	—	7	58	—	9	22	21	5	1	—	—	—	—	—	—	—	4	6	27	7	1	13	—	56	7	—	852	4	856								
II.	34	33	1	—	34	—	1	7	16	3	5	1	1	—	—	—	—	—	3	7	16	3	3	2	2	13	4	—	364	—	364								
III.	33	31	—	1	32	—	—	1	6	17	5	2	1	—	—	—	—	—	1	8	14	6	—	3	4	17	6	9	363	—	363								
IV.	29	24	—	3	27	—	—	—	—	—	5	6	6	3	1	—	—	—	—	4	15	6	1	1	1	16	5	11	275	—	275								
V.	30	27	—	2	29	—	—	—	—	—	5	10	7	4	3	—	—	—	—	5	15	5	2	2	8	9	3	8	514	—	514								
VI.	17	17	—	—	17	—	—	—	—	—	—	2	9	5	—	1	—	—	1	4	10	1	—	1	5	9	2	2	344	—	344								
VII.	33	31	—	—	31	—	—	—	—	—	—	1	3	9	7	9	1	1	3	14	10	4	—	—	5	18	7	1	305	—	305								
VIII.	25	22	—	—	22	—	—	—	—	—	—	1	3	2	7	5	4	3	3	12	7	—	—	—	7	15	5	1	167	—	167								
	265	236	1	13	250	—	10	30	43	30	22	22	28	24	13	17	6	5	15	60	114	32	7	22	32	153	39	32	3184	4	3188								

3. Az érettségi vizsgálatok eredményének áttekintése. Az 1890—91. iskolai évről.

a) Általában.

A vizsgálat ideje	Jelentkezett					Megvizsgáltott				Érett lett				Visszavettelt				
	rendes vizsgálatra	pótló	ismétlő	javító	összesen	csak írásban	csak szóban	írásban és szóban	összesen	jelesen	jól	egyszerűen	összesen	írásbeli után	szóbeli után			összesen
															javítóra	ismétlőre	végleg	
Szeptemberben	—	5	—	9	14	1*	9	4	14	—	1	7	8	—	5	—	—	5
Decemberben	—	—	—	5	5	—	5	—	5	—	—	4	4	—	—	—	1	1
Az év végén	22	—	—	2	22	—	2	22	24	4	11	4	19	—	2	3	—	5

* Szóbeli vizsgálat közben visszalépett.

b) Pályaválasztásra nézve.

Teljes vizsgálat után	Éretnek nyilvánított	Az érettek közül															
		papi és tanári	jogi	orvosi	theológiai	mérnöki	építész	erdész	bányász	vegyész	ipari	kereskedői	gazdászati	vasúti	más hivatalnoki	katonai	határozatlan
Az év végén	17	13	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—

VIII.

Értesítés a jövő tanévről.

A jövő 1891—92-iki iskolai évre a tanulók fölvétele szeptember 1-ső, 2-ik és 3-ik napján délelőtt 8—12-ig fog történni; augusztus 30. és 31-én délután tartatnak a fölvételi-, javító- és pótló-vizsgálatok. Az iskolai év szeptember 1. napján veszi kezdetét. — Ezen időn túl csak a késedelem alapos okának kimutatása mellett vehető még fel a tanuló;

szeptember 8-án túl csak a tankerületi kir. főigazgató és szeptember 15-én túl csak a nmlt. vall. és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt a fölvételre.

Mint hogy az 1883. évi XXX. t.-cz. 17. §-a szerint egy-egy osztályban 60 tanulónál több rendszerint nem lehet; intézetünk I. osztályának párhuzamosítása pedig most, mikor az épületnek megtoldása még csak tervben van, helyiség hiányában még lehetetlen: arra kényszerült az intézetet fenntartó egyházközség tanácsa, hogy a jövő iskolai évre a I. osztályba való fölvételt korlátozni fogja az 1886. évi 33,259. sz. a. k. miniszteri rendelet értelmében.

Az erre vonatkozó, 1887. május 15-én 118. sz. a. kelt egyháztanácsi végzés szerint intézetünknel: „az 1891—92. tanévre az I. osztályba elsősorban a helybeli róm. kath. szülők gyermekei, másodsorban a vidéki róm. kath. fiúkveendőik fel és csak azután iratkozhatnak más vallású tanulók is a törvény engedte létszámig; az ezen számon fölül jelentkezők pedig fötétlenül elútasítandók“.

Ezen határozatnak megfelelőleg úgy kellett intézkednünk, hogy a jövő évi beírásokkor az I. osztályra szeptember 1-ső és 2-án csakis helybeli róm. katolikusokat, — szeptember 3-án d. e. vidéki róm. katolikusokat is — és csak szeptember 3-án délután 2 órától 6-ig irunk be más vallású jelentkezőket is, ha ugyan az előzőleg beírottakkal a törvényengedte létszám még be nem telt volna. A törvényes létszámon fölül jelentkezők illetőleg- és vallásfelekezetre való tekintet nélkül el fognak utasíttatni.

A többi osztályra jelentkezők beírása nem esik ilyen korlátozás alá.

Az I. osztályba csak oly növendékek vétetnek fel, kik életük 9. évét már betöltötték és vagy nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő arról, hogy a népiskola négy osztályát jó sikerrel végezték, vagy pedig felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű előkészültséggel bírnak.

Felsőbb osztályba csak azon tanuló léphet, ki a megelőző osztályban minden rendes tantárgyból legalább is elégséges osztályzatot nyert.

Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az intézet tanártestülete megengedheti, hogy a következő iskolai év kezdetén vizsgálatot tehessen. A ki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben, a nmlt. vall. és közoktatásügyi miniszter engedélyével tehet javító-vizsgálatot. A ki kettőnél több tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító-vizsgálatra semmi esetben sem bocsáttatik.

Hogy ezen eljárás mind az administrációra, mind a felekre nézve egyszerűsítették, a nmlt. m. k. vall. és közokt. miniszter úr 1887.

évi jún. 30-án kelt 25,873. számú rendeletében a rendelkezése alatt álló középiskolákban a két tárgyból bukott tanulókra nézve a javító vizsgálati engedély megadásának jogát a tankerületi kir. főigazgatókra ruházta.

Nem adható meg a javító vizsgálati engedély a két tárgyból bukott tanulónak: 1) Ha a tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ érdemjegye van. — 2) Ha a latin nyelvből vagy mennyiségtanból érdemelte ki elégtelen tanjegyeinek egyikét.

Azon esetben, ha valamely egy tárgyból bukott tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ osztályzata van, a javító vizsgálat engedélyezésének semmi körülmények közt sem lehet helye.

A javító- és pótló vizsgálatot azon tanintézetben kell a tanulónak letennie, melynél az elégtelen osztályzatot kapta, illetőleg a vizsgálatot elmulasztotta; más tanintézethez csak a nmlt. vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyezheti a vizsgálatot.

A javító-vizsgálatok engedélyezéseért vagy áttételéért a folyamodványok a tankerület nsg. kir. főigazgatóságához czimzendők, 50 kros bélyeggel szabályszerűen ellátandók, az iskolai bizonyítvány hozzájuk melléklendő, a folyamodó tartózkodási helye rájuk irandó s így kellőleg fölszerelve és kiállítva az intézeti igazgatóságnál legkésőbb július 5-ig benyújtandó.

Később érkező, vagy közvetlenül a kir. főigazgatósághoz küldött folyamodványok figyelembe nem vétetnek.

Azon tanulók, a kik bizonyítványuk záradéka szerint javító-vizsgálatot tehetnek, vagy esetleg a javító-vizsgálatra engedélyt nyernek és kellőleg elkészülve csakugyan vizsgálat alá is akarnak állani, ezen elhatározásukat legkésőbb augusztus 20-ig személyesen, vagy egyszerű levélben jelentsék be az igazgatóságnál. — Ugyanezen napig hasonlóképen levélben jelentkezzenek azon magántanulók is, a kik szeptemberben óhajtanak magánvizsgálatot tenni.

A szeptemberi javító- és pótló érettségi vizsgálatra augusztus 15-ig kötelesek az illetők az igazgatónál levélben jelentkezni és irataikat beadni.

Más intézetbeli tanulók, a fölvételnél iskolai bizonyítványukon kívül kötelesek a bizonyítványt kiállító intézetnek nyomtatott „Értesítő“-jét is bemutatni.

Az intézetnél fölvételre először jelentkezők elengedhe-

tetlenül tartoznak keresztlevelüket, illetőleg születési okmányukat és himlőoltási bizonyítványt is magukkal hozni.

A közegészségügyet rendező 1876. évi XIV. t.-cz. XIII. fejezetének módosításáról szóló 1887. XXII. t.-cz. a védhimlőoltást, mint a közegészség egyik tényezőjét, kötelezőleg rendelvén el, különös figyelemmel van az iskolákba járó tanulókra: a 3. §-ban az iskolába belépő gyermekektől az első himlőoltás igazolását, — a 4. és 5. §-ban pedig a 12. életévét elért, iskolába fölvételre jelentkező tanulóktól az újraoltás tanúsítását kívánja meg; a mely utóbbi kötelezettség természetesen az oly tanulókra nézve is fennáll, kik az előbbi tanévben ugyanazon középiskolát látogatták, a melybe újlag fölvételre óhajtanak. — Ezekre vonatkozólag a nmlt. kir. vall.- és közokt. miniszter úrnak 1887. évi szeptember 22-én kelt 29,370. számú rendelete elrendeli, hogy az újraoltásra kötelezett s újra be nem oltott tanuló csak ideiglenesen vehető fel.

Fölvételre minden tanuló atyjának, vagy anyjának, vagy gyámjának, illetőleg ezek helyettesítőjének kíséretében jelentkeznek az igazgatónál és az osztályfőnöknél.

Vidéki illetőségű szülék, vagy gyámok a fölvételkor kötelesek oly helyettest bemutatni, a kire a házinevelés és felügyelet tekintetéből, valamint az iskola követelése szerint is, a szülékre háramló köteleességeket átruházták. Ebben a tekintetben a körültekintő és lelkiismeretes gondoskodást a szüléknek kiválóan figyelmébe ajánlja az igazgatóság.

Az iskolapénznek és egyéb díjaknak mennyiségéről, a fizetésnek — illetőleg a fizetés alól való mentesség kinyerésének módjáról az igazgatóság ad felvilágosítást.

Szolgáljon még a vidéki szüléknek tájékoztató tudomásul, hogy a városi róm. kath. egyházközség tápintézetet tart fenn, melyben a középiskolai szegény tanulók havonként előre fizetendő 7 frtért reggelivel, ebéddel és vacsorával láttatnak el, szállás nélkül.

Hogy az iskola kitűzött célját, a mely nem egyéb, mint a reábi-zott ifjút erkölcsi és értelmi érettségre vezetni, legalább emberileg számítva biztosan elérhesse, semmiféle körülmények között sem nélkülözheti a szüléknek vagy ezek helyettesének lelkes, nem lankadó, sohasem késlekedő közreműködését. Hogy pedig ez a közreműködés célirányos lehessen, a szülői háznak biztosan tájékozva kell lenni az iskola követeléseivel. Ezen okokból a középiskolai rendtartásnak megfelelőleg a tanintézetünk-nél érvényben levő rendszabályok egy-egy példányát a szüléknek a beírások alkalmával kezeihez juttatjuk és már előre e helyütt is alkalmat veszünk arra, hogy azokat a rendszabályokat a t. cz. szüléknek gondos figyelmébe ajánljuk. — Különösen kérjük pedig a vidéki szüléket, hogy

midőn majd iskolára szánt fiukat elszállásolják, csakis olyan szállásadónak gondjaira bizzák féltett kincsüket, a kik határozott kijelentéssel és ígérettel vállalkoznak arra, hogy az iskolai rendszabályok pontjai szerint a szülék helyetteseire háramló követelményeknek lelkiismeretesen meg akarnak és meg is fognak felelni.

A nagyméltóságú vall.- és közokt. ministeriumnak 8579/91. sz. alatt kiadott rendelete értelmében felhivom az igen tisztelt szülék figyelmét arra, hogy a IV. osztályt végzett tanulók nem kötelesek a görög nyelvet tanulni, hanem e helyett a következő tantárgyakból nyernek rendes oktatást:

a) A magyar irodalom bővebb megismertetése, kapcsolatban a görög remekírók műveinek ismertetésével, magyar fordításban, s a görög irodalom- s művelődéstörténet alapvonalaival.

b) A rajz (mértani és szabadkézrajzi elemekkel).

Az idézett rendelet főképen azon tanulóknak nyújtja ezen kedvezményt, kik a nyelvekben gyöngébb előmenetelt tanúsítanak.

Bővebb felvilágosítással szolgál az igazgatóság.

A t. cz. szülék esetleges kérdéseikkel a gymnasiumi ügyet illetőleg forduljanak az igazgatósághoz, ily czímmel: A róm. kath. főgymn. igazgatóságának. Kecskemét; a tápintézetet illetőleg pedig: főt. Hanusz István m. kir. főreáliskolai igazgató úrnak. Kecskemét.

Kelt Kecskeméten, 1891. június 30. napján.

Perger József,
igazgató.

